

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TANIKLARIN VE BASININ GÖZÜNDEN 1980 ÇORUM OLAYLARI

Hazırlayan

Erhan GÖRÜKMEZ

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hakan YAŞAR

TOKAT - 2021

Erhan GÖRÜKMEZ tarafından hazırlanan “**Tanıkların Ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 25/11/2021 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) : Dr. Öğr. Üyesi Esat AKTAŞ

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hakan YAŞAR

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fehim KURULOĞLU

.....

ONAY

...../...../.....

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Hakan Yaşar danışmanlığında hazırlamış olduğum “Tanıkların Ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

25/11/2021

Erhan GÖRÜKMEZ

TEŞEKKÜR

“Tanıkların Ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları” adlı tez çalışmamı hazırlamadan önce tez konusu seçimi, muhteviyatı ile verdiği tavsiyeler neticesinde bilgisinden istifade ettiğim hocam Hakan YAŞAR’a, tezimin her aşamasında yanımda olup görüş ve fikirleriyle desteğini her an yanımda hissettiğim eşime teşekkürü borç bilirim. Başarımda büyük payı olan, beni yetiştirip desteğini hiç esirgemediğim dimdik arkamda durup beni her daim cesaretlendiren, yol gösteren, yeri geldiğinde bir arkadaş bir dost olan merhum babama, maddi, manevi her anlamda yanımda olan annem ve kardeşlerime teşekkürü borç bilirim.

ÖNSÖZ

1980 yılı yaz aylarında meydana gelen Çorum Olayları'nı incelediğim bu çalışma ile hem Çorum Olayları'nın kronolojik gelişimi, hem de Türk siyasî hayatındaki yeri ve etkisi birlikte ele alınmaya çalışılmıştır. Zira olayların başlangıcı siyasi bir olay hüviyetinde olsa da ilerleyen süre zarfında insanların mezhepsel farklılıklarının kışkırtılmasıyla kitlesel katliamlara sebep olabilecek bir dini iç savaş çıkarılması amacı güdülmüş, bu doğrultuda Alevi-Sünni ayrışması körüklenerek çatışmalara sebebiyet verilmiştir.

Medeniyetin kadim şehirlerinden birisidir Çorum. Bilinen tarihin en eski yazılı anlaşmasını yapan devlete, Hititlere başkentlik yapmıştır. Tarih boyunca devletine, milletine sadık ve bağlı kalmış sakin yaşantısıyla bilinen bir şehirdir Çorum. Ne zaman üzerine bir vazife düşse gözünü çöpten esirgemeyip din için bayrak için koşa koşa gitmiş, en layıkıyla da görevini yapmıştır Çorum insanı. Bu sebeple de savaşlar, isyanlar, ayaklanmalar ve ihtiraslarla dolu tarih kitaplarının sayfalarında pek geçmez ne Çorum ne de Çorumlunun adı. Sakin bir yaşamı, ilke ve inançlarına da derinden bağlı vardır Çorum'un ve Çorum insanının.

Yıllarca birlikte kardeşçe, dostça huzur içerisinde yaşayan insanların 1980 yılına kadar üzerinde durmadığı, bilip umursamadığı farklılığın tahrik malzemesi yapılmasıyla ortaya çıkmıştır Çorum Olayları. Çorum halkının bir kısmı Alevi, diğer kısmı ise Sünni inanca sahiptir. Bu mezhepsel farklılık kışkırtma silahı olarak kullanılmış ve şehrin tarihinde hiç olmayan olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

“Tanıkların ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları” isimli tez çalışmasının başlangıç noktasını 1961 Anayasası, bitiş noktasını ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada 1961 yılından itibaren ülkede meydana gelen sosyal, siyasal ve toplumsal hadiseler Çorum Olayları özelinden hareket edilerek ele alınmıştır. 1980 yılı ve öncesinde yaşanan siyasî suikastler ve kitlesel katliamlara neden olan olaylara yer verilerek konunun alt yapısı oluşturulmuş, 1979 yılından itibaren şehirde yaşanan hadiselerle, konu genel manada gazeteler ve tanıkların beyanlarıyla işlenmeye çalışılmıştır. Çalışmaya derinlik katabilecek yazılı ve görsel kaynaklardaki bilgi ve iddialara da yer verilerek konu incelenip nihayete erdirilmiştir.

ÖZET

Türkiye'nin 1980 yılındaki darbe sürecine gitmesinde rol oynayan pek çok olay bulunmaktadır. 1960'lı yıllar ile birlikte başlayan sağ ve sol arasındaki gerilim ilerleyen yıllarda etkisini daha şiddetli bir biçimde artırmış ve gerek dünyadaki emperyalist odakların gerekse Türkiye'de bulunan “derin güçlerin” etkisiyle çeşitli olaylar düzenlenip tasarlanarak toplum içerisinde bir kargaşa ortamı yaratılmıştır. Oluşturulan bu kargaşa sonucunda toplum ideolojik olarak sağ ve sol, inanç olarak Alevi ve Sünni şeklinde iki kutba ayrılmıştır. Oluşturulan bu kutuplaşma toplumdaki bütünlüğü sağlayan halkın sevdiği ve sembol isim olarak nitelendirdiği Abdi İpekçi, Gün Sazak, Hamit Fendoğlu gibi kişilerin suikastına sebep olmuştur. Ülkede sağ-sol ideolojik ayrımı körüklenirken bunun yanına Alevi-Sünni kışkırtıcılığı da eklenmiş böylece mezhepsel farklılıkları bulunan insanların da birbirine karşı düşman olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Siyasal ve mezhepsel farklılıkların kışkırtma aracı olarak kullanılmasıyla ülke genelinde bir kaos ortamı oluşturulmuş ve toplumsal olaylara zemin hazırlanmıştır.

Ülke genelinde oluşturulan toplumsal ayrışma sosyolojik farklılıklar açısından zengin olan Sivas, Malatya, Kahramanmaraş ve Çorum illerinde toplumsal olayların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Gün Sazak'ın öldürülmesiyle başlayan Çorum Olayları, Alaaddin Camii'nin yakılıp, bombalandığı iddiasıyla zirve yapmıştır. Çorum Olayları sağ-sol ideolojisine mensup kişilerin birbirine karşı kışkırtılmasıyla başlarken, ilerleyen günlerde olaylar Alevilik-Sünnilik kavramlarının öne çıkarılmasıyla mezhepsel bir çatışma hüviyetine büründürülmeye çalışılmıştır. Çorum halkını ikiye bölen kışkırtma ve tahrikler sonucunda halk yıllarca kardeşçe, dostça birlik beraberlik içerisinde yaşadığı insanlara karşı saldırıya geçmiştir. Meydana gelen hadiselerin ardından onlarca insan öldürülürken yüzlerce insan yaralanmış, yüzlerce ev ve iş yeri tahrip edilmiştir.

Bu çalışmada Çorum Olayları'nın kronolojik gelişimi basın ve tanıkların anlatımıyla şekillendirilmiş ve konu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çorum Olayları, Çorum Katliamı, 1980 Çorum Olayları, Çorum'da Sağ-Sol Olayları.

ABSTRACT

There are many events that played a role in Turkey's 1980 coup attempt. The tension between the right-wing politics and left-wing politics, which started with the 1960s, increased its effect more violently in the following years. With the influence of both the imperialist powers in the world and the deep powers in Turkey, through various events were organized and designed, atmosphere of turmoil was created in the society. As a result of this turmoil, the society was ideologically divided into two poles: right and left, and Alawite and Sunni faith. This polarization led to the assassination of people like Abdi İpekçi, Gün Sazak and Hamit Fendoğlu, whom the public loved and described as symbolic names, who ensured the integrity of the society. While the right-left ideological divide in the country was fueled, the Alawite-Sunni provocation was added to it. Thus, it has been tried to create the perception that people with sectarian differences are also hostile towards each other. With the use of political and sectarian differences as a means of provocation, an atmosphere of chaos has been created throughout the country and the ground has been prepared for social attacks.

The social segregation created throughout the country has caused social events to occur in the provinces of Sivas, Malatya, Kahramanmaraş and Çorum, which are rich in social differences. The Çorum Incidents, which started with the murder of Gün Sazak, peaked with the claim that the Alaaddin Mosque was burned and bombed. While the Çorum Events started with the provocation of people belonging to the right-left ideology against each other, the events were tried to be transformed into a sectarian conflict by emphasizing the concepts of Alevism-Sunnism in the following days. As a result of the provocations that divided into the public of Çorum, the people attacked the people with whom they lived in unity for years. After the events that took place, while dozens of people were killed, hundreds of people were injured, hundreds of houses and workplaces were destroyed.

In this study, the chronological development of the Çorum Events was shaped by the narration of the press and witnesses and the subject was examined.

Keywords: Çorum Cases, Çorum Massacre, 1980 Çorum Cases, Left-Right Issues in Çorum.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Teşekkür	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Şekiller Listesi	viii
Tablolar Listesi	ix
Kısaltmalar	x

GİRİŞ	1
A. Tezin Çerçevesi.....	1
B. Tezin Amacı ve Önemi.....	1
C. Materyal ve Yöntem.....	3

BÖLÜM I: ÇORUM OLAYLARI ÖNCESİ TÜRKİYE’DE SİYASİ SÜREÇ	4
1.1. Türkiye’de 1960-1970 Yılları Arası Siyasi Süreç.....	4
1.1.1. 1961 Anayasası.....	5
1.1.2. 1970-1980 Yılları Arası Siyasi Süreç.....	6
1.1.3. Cumhurbaşkanlığı Seçimi.....	8
1.1.4. 1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu.....	9
1.1.4.1. I. Ecevit Hükümeti.....	10
1.1.4.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	11
1.1.4.3 II. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Kurulması (1977 Seçimleri)....	13
1.1.4.4. Ecevit Hükümeti ve Demirel'in Kurduğu Azınlık Hükümeti.....	15

BÖLÜM II: TÜRKİYE’DE SOL VE SAĞ İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ	19
2.1. Türkiye’de Sol İdeolojinin Gelişimi.....	19
2.2. Sağ İdeolojinin Gelişimi.....	20
2.2.1. Sol Örgütler.....	21
2.2.1.1. Devrimci Halk Kurtuluş Ordusu Cephesi (DHKP-C).....	22

2.2.1.2. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C).....	24
2.2.1.3. Devrimci Yol (Dev-Yol).....	25
2.2.1.4. Devrimci Sol (Dev-Sol).....	25
2.2.2. Sağ Örgütler.....	26
2.2.2.1. Ülkücüler.....	26
2.2.2.2. Akıncılar.....	28
2.3. 12 Eylül Darbesi'ne Giden Süreçte Yaşanan Siyasî Suikastler ve Katliamlar....	28
BÖLÜM III: ÇORUM OLAYLARI	42
3.1. Çorum	42
3.1.1. Ana Hatlarıyla Çorum'un Tarihi ve Coğrafyası.....	42
3.1.2. Çorum'un Nüfus Yapısı.....	43
3.1.3. Çorum'un Ekonomik Yapısı.....	43
3.1.4 1980'li Yıllarda Çorum'un Siyasi ve Toplumsal Yapısı.....	44
3.2. Tanıkların ve Basının Gözünden Çorum Olayları.....	44
3.2.1. Çorum Olayları Öncesinde Türkiye'de Siyasi Durum.....	45
3.2.2. Çorum Olayları Öncesinde Şehirde Meydana Gelen Bazı Hadiseler.....	47
3.2.3. Çorum Olayları'nı Başlatan Hadise: Gün Sazak Cinayeti.....	55
3.3. 1980 Çorum Olayları.....	57
3.3.1. I. Çorum Olayları (29 Mayıs - 2 Haziran 1980).....	58
3.3.2. I. Çorum Olayları'nın Ardından Çorum'da Meydana Gelen Hadiseler.....	65
3.3.3. II. Çorum Olayları (1 Temmuz - 5 Temmuz 1980).....	70
3.3.4. II. Çorum Olayları'nın Ardından Yaşanan Gelişmeler.....	83
3.3.5. Çorum Olayları Davası.....	90
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	97
EKLER.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	107

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1: 1973-1980 Yılları Arası Kurulan Hükümetler	8
Şekil 2: Çorum'daki Sağ-Sol ve Alevi-Sünni Dağılımı Haritası	68
Şekil 3: Çorum İlçe ve Köy Giriş Yerlerinin Gösterildiği Harita	74
Şekil 4: 1980 Yılı Çorum Krokisi.	77

TABLÖLAR LİSTESİ**Tablo No****Sayfa****Tablo 1:** 14 Ekim 1973 Tarihli Seçim Sonuçları

10

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (ABD)
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
Dev-Sol	: Devrimci Sol
Dev-Yol	: Devrimci Yol
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
Jan. Gen. Kom.	: Jandarma Genel Komutanlığı
MC	: Milliyetçi Cephe
MDD	: Milli Demokratik Devrim Hareketi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

OYAK	: Ordu Karşılıklı Yardımlaşma Derneği
Pol-Bir	: Polis Birliği
Pol-Der	: Polis Derneği
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİP	: Türk İşçi Partisi
TİKP	: Türkiye İşçi Köylü Partisi
TKP	: Türk Komünist Partisi
Töb-Bir	: Tüm Öğretmenler Birliği
Töb-Der	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyonu
YAŞ	: Yüksek Askerî Şûra

GİRİŞ

A. TEZİN ÇERÇEVESİ

27 Mayıs 1980 günü Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak'ın öldürülmesinin ardından 29 Mayıs 1980'de Çorum'da başlayan ve 6 Temmuz 1980'e kadar sürecek olaylarla ilgili başlangıç noktası olarak 1961 Anayasası, bitiş noktası olarak ise 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi temel alınmıştır. Yapılan çalışmanın muhteviyatı bu süreç içerisinde yaşanan hadiselerle göre şekillendirilmiş, genel kavramlar, ülke siyasetinin aktörleri ve toplumsal durum hakkında genel bilgiler verilerek 1961 yılından itibaren vuku bulan sosyal ve siyasal gelişmelerle ülkenin perspektifinin göz önünde bulundurulması amacı güdülmüştür.

1980 yılında Çorum'da meydana gelen olayların bu şekilde daha anlaşılır kılınacağından hareketle, öncelikle 1961 yılından itibaren ülkede meydana gelen siyasal ve toplumsal gelişmeler hakkında bilgi verilerek konunun alt yapısı oluşturulmuştur. Çorum Olayları'nın başlama sebeplerinden olan sağ ve sol ideolojik kavramlarının gelişimi ana hatlarıyla ele alındıktan sonra Çorum'un sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde 1980 yılında meydana gelen Çorum Olayları konusu incelenmiş ve olayların ardından yapılan yargılama davaları hakkında bilgilendirme yapılmıştır. 12 Eylül Askerî Darbesi hakkında genel bilgiler verildikten sonra konu sonuca bağlanmıştır.

B. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Amacı: 1961 Anayasası ile Türkiye'ye getirilen demokratik özgürlük ortamıyla insanlar düşünce ve fikirlerini özgürce ifade etme olanağına kavuşmuşlardır. Bunun sonucunda halk kendi fikrine yakın olan taraf ve mecralara eğilim göstermeye başlamıştır. İlerleyen süreçte örgütlenme, sendikalaşma faaliyetleri baş gösterirken toplum artık hemen hemen her konuda ayrışıp, her konuya taraf olmaya başlamıştır. Siyasî olarak da durum farksız değildir. Zira partiler kendilerini sol ve sağ görüşlü olarak nitelendirmeye başlamış, siyasal rekabet gerginliklere ve karşılıklı suçlamalara dönüşmüştür. Bu durum kendisini seçmen üzerinde de hissettirmeye başlayınca, insanlar düşünce ve inançlarına yakın olan siyasî partilerin ideoloji ve prensiplerini kabul etmiş bu noktada da ayrışma meydana gelmiştir. Zira sağcı olduğunu belirten

kişiler “faşist”, “gerici” gibi suçlamalara maruz kalırken, solcular ise “komünist”, “dinsiz” olarak anılmaya başlamıştır.

Hemen hemen her alanda meydana gelen ayrışmaya ülkedeki ekonomik sıkıntılar ve geçim derdi de eklenince ülkenin havası günden güne gerilmiş ve sosyal, siyasal ve mezhepsel ayrılıkların kışkırtma aracı olarak kullanılmasıyla, bireysel şiddet olayları meydana gelmeye başlamıştır. Yaşanan şiddet olayları siyasî ve mezhepsel farklılıkların körüklenerek kışkırtılmasıyla toplumsal olaylara evrilmiş, bunun sonucunda ise ülkedeki huzur ve asayiş ortamı kaybolmuştur. Kaybolan huzur ve asayiş ortamını temin etme iddiasıyla ordu yönetime el koyarak darbe yapmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne gidilen süreçte Malatya-Hamido, Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum Olayları meydana gelmiştir. Çorum'da yaşanan olaylar darbe öncesinde ülkede görülen büyük toplumsal olaylar silsilesinin sonuncusudur. Darbelerin siyasal ve toplumsal kaos ortamlarından ilham ve güç aldığından hareketle Çorum Olayları'nın basında ne şekilde yer aldığı, olayların öncesinde alt yapıyı oluşturan eylemlerin neler olduğu, olayın merkezi olarak neden Çorum'un seçildiği ve olayların hangi şartlar altında başladığı incelenerek olayların 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Önemi: Ülkeler anayasa ile yönetilir. Ülkeleri oluşturan insan toplulukları bireysel, toplumsal ve evrensel ilişkilerini bu kurallar çerçevesinde yönlendirirler. Bu sebeple anayasa o toplumun özünü ve geleceğini belirleyici kilit bir rol üstlenmektedir. Türkiye, 1980 Askeri Darbesi'yle hayatımıza giren 1980 Anayasası kurallarına göre yaşamakta, yönetilmekte ve geleceği tayin edilmektedir.

1961 Anayasası ile getirilen demokratik özgürlük ortamı, 1980 Anayasası ile yerini sert ve kuralcı bir yapıya devretmiştir. Bu yapının oluşmasındaki toplumsal olaylar bütünüünün son halkasını Çorum Olayları oluşturmaktadır. Zira kentte meydana gelen hadiselerin katliam boyutlarına varması, huzur ve asayişin bir türlü sağlanamaması ve bu durumun ülke geneline sirayet etmesiyle, oluşan sıkıntılı süreci sonlandırabilme gerekçesiyle ordu yönetime el koymuştur. Çorum Olayları'nın önemi, 1980 Askerî Darbesi'ne giden süreçte önemli bir kırılma noktası teşkil etmesinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte Çorum Olayları'na dair şimdiye kadar yapılan çalışmaların hemen hemen tamamı bilimsel olmaktan oldukça uzaktır. Bu doğrultuda

konu genellikle tek bir ideolojinin perspektifinden ele alınmıştır. Bu tez de ise Çorum Olayları mümkün olduğunca akademik bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu minvalde tezimizin hem yakın dönem Türkiye tarihi çalışmaları hem de Çorum’un yerel tarihine dair yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

C. MATERYAL VE YÖNTEM

“Tanıkların ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları” başlıklı konunun yüksek lisans tezi olarak çalışılmasına karar verildiğinde çalışmanın çatısının büyük oranda ulusal ve yerel gazetelerde yer alan haber ve yorumlara dayanılarak kurulması planlanmıştır. Bu doğrultuda Çorum’un yerel gazetelerinden olan *Koparan* ve *Çorum* ile ulusal basından *Aydınlık*, *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Günaydın*, *Hergün*, *Hürriyet*, *İstanbul*, *Orta Doğu* ve *Tercüman* gazeteleri taranarak Çorum Olayları’yla ilgili haber ve yazılar değerlendirilmiştir. Söz konusu olayların yaşandığı dönemde Türk basınının ziyadesiyle politize olduğu bilindiğinden, “sağ” ve “sol” yayın politikasına sahip gazetelerin konuya dair haber ve yorumları mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

1980 yılında Çorum’da meydana gelen olaylar tarihsel sıralamasına uygun olarak gün gün gazetelerden takip edilmiş ve olaylara şahit olmuş kişilerle mülakatlar yapılarak meydana gelen hadiseler tarihsel bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında konu ile ilgili yapılmış belgeseller, döneme tanıklık etmiş kişilerin hatıraları, dava dosyaları, meclis tutanakları ve telif eserlerden azami ölçüde faydalanılmıştır.

BÖLÜM I

1. ÇORUM OLAYLARI ÖNCESİ TÜRKİYE’DE SİYASİ SÜREÇ

1.1. TÜRKİYE’DE 1960-1970 YILLARI ARASI SİYASİ SÜREÇ

Türkiye’de 1980 Darbesi’ne giden süreçte yaşanan gelişmeler ve özellikle ekonomik ve siyasî olanlar önemli olarak değerlendirilir. 1960 Darbesi sonrasında yaşanan toplumsal siyasî ve ekonomik gelişmelerin ardından, 20 yıl sonra 1980 Darbesi’nin yaşanması, süreç boyunca Türkiye’de önemli gelişmelerin olduğunun bir göstergesidir. Bu doğrultuda araştırmanın bu bölümünde 1960-1970 süreci incelenerek 1980 Darbesi’ne kadar olan dönemde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

Uluslararası ilişkilerin savaş sonrası yeniden yapılandırılması, NATO üyesi olan Türkiye’nin, büyük ölçüde kırsal seçmenlerin taleplerine uygun olarak tarım sektörünün gelişmesi için kullandığı devasa miktarda kredi almalarına yardımcı oldu. Böylelikle kırsal kesim, sadece yeni inşa edilen yollarla daha kolay erişilebilir olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyolojik açıdan hızlı bir değişim sürecine girdi.¹ Kırsal kalkınma ile başlayan toprak reformu ile toprağını kaybeden ya da toprağı bulunmayan çiftçi kente göç etti ve hayata tutunma savaşı vermeye başladı. Bu dönemde toprak sahiplerinin çoğunluğunun Demokrat Parti milletvekili olarak parlamentoya girmesiyle toprak sahipleri, iş adamları, yöneticiler ve girişimciler DP milletvekili olarak parlamentonun dokusunu da değiştirdi.²

Yükselen burjuvazinin karşısında yoksunluğun artması, iktidardan duyulan rahatsızlık 1950’lerin sonlarına kadar iyice büyüdü, parlamento üyelerinin yaşamları, bozulan ekonomi ve tarım sektörüne yapılan yatırımların önceliği orduda rahatsızlığa neden oldu. Bu nedenle, ideolojik ve iktisadî kaygıların güdümünde, 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu devlet yönetimine müdahale etti. Askerî darbeyi gerçekleştiren daha üst düzey yöneticilerden bazılarının desteğini alan düşük rütbeli subaylar sivil rejime geçiş

¹ Serdar Gülener, “Türk Siyaseti’nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, 2007, s.41.

² Meral Balcı, Yeşim Karadeniz, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi Ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.57, Temmuz 2018, s.277-278.

sürecini belirleyecek olan Ulusal Birlik Komitesini kurdu. Komite üyeleri arasında, daha sonra MHP'nin lideri olan Albay Alparslan Türkeş, askerî rejimin bir süre devam etmesini savunan kanadı yönetmekteydi. TBMM yetkisine dayanan bu türden askeri bir örgütün varlığının askeri hiyerarşiyi baltaladığı ileri sürülerek yüksek rütbeli subaylar da dâhil olmak üzere hiç kimse bu argümanı desteklemedi. Sonunda Milli Birlik Komitesinin öncülüğünde, yeni anayasa, yeni seçim kanunu, meslek örgütleri, öğrenci grupları ve temsilcilerini içeren yeni bir anayasa Temsilciler Meclisi tarafından hazırlandı.³

1.1.1. 1961 Anayasası

Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi’nin ilk gününden itibaren yoğun “anayasal” çalışmalar yürütüldü. Yeni bir anayasa hazırlanırken en önemli şey, anayasanın formülasyonunun “bilimsel bir çalışma” olarak görülmesi, siyasî örgütlerin ve çevrelerin dışlanmak istenmesidir. Bu “Türk Anayasası gerçeğine uygun” tavır, doğal bir durum olarak kabul edilmektedir. Anayasanın gerçeklere uygunluğu, öncelikle bu gerçeklerin objektif gözlem yoluyla tespit edilmesine bağlıdır. Bu sebeple, bunu en objektif olarak gözlemleyebilen “adil” bilim camiasıdır ve anayasal konularda bu topluluklara güvenmek gerekir argümanından hareket edilmiştir.⁴

Orgeneral Cemal Gürsel’in 27 Mayıs’tan hemen sonra Ulusal Birlik Konseyi başkanı olarak kurduğu hükümet planında anayasanın dayandığı ilkeler şu şekilde ortaya konulmuştur: “*Geceli gündüzlü bilim insanların çalışmaları ve ülke aydınları, milli geleneklerimiz ve milli özelliklerimiz yeni anayasamızın ana esin kaynağını oluşturmaktadır.*”⁵

Anayasanın yenilenmesi için pek çok neden vardı. Bu nedenlerden bazıları Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan raporda şu şekilde yer almaktaydı:

“1924 Anayasasının parlamenter hükümet sistemiyle dayanışması, yasama organının kaza kontrolünün olmaması; parlamentodaki koltukların büyük çoğunluğuna dayanan siyasi güçler tarafından ülkede tam bir hâkimiyet kurulmasına sebep olmuştur ve halk oyunun sonuçlanmasındaki kurumlar işlevsiz hale getirilmiştir. Bu nedenle, demokratik gelişme yoldan çıkmıştır. İktidar partisine dayanan grubun konumunu sürdürme arzusu, anayasal sistem arayışından, Batı demokratik ilkelerinden, Türk Devriminin dayandığı ilkelerden ve

³ Abdulvahap Akıncı, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.9, S.1, Kasım 2014, s.59-61.

⁴ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasa’nın Anlamı*, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, s.63-64.

⁵ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s.389.

bu ilkelere dayalı devlet politikasından uzak kalmasına neden olmaktadır.”⁶

Yeni anayasa hazırlanması için genel gerekçe Anayasa Komisyonu tarafından şu şekilde belirtilmişti: “*Kurucu meclisin kabulüne hürriyet sever Türk halkının tasvibine sunulan bu tasarı, iki yüz yıla yaklaşan demokratik siyasi gelişmemizin çağdaş atı demokrasisi esaslarına uygun sonucunu ve anayasa tarihimizde dördüncü yazılı Anayasamızı teşkil etmektedir.*”⁷

Bu genel sebeple Türk milletinin demokratik ve çağdaş bir yapıya kavuştuğu ve bu amaca yeni anayasa ile ulaşacağı vurgulanmaktadır. 1961 Anayasası, giriş bölümü hariç 157 temel madde ve 22 geçici madde olarak düzenlenmiştir. Anayasa metni, “Genel Esaslar, Temel Haklar ve Görevler, Cumhuriyet Temel Meclisi (yasama, idari ve yargı) Tüzükleri ve Nihai Yönetmelik” olmak üzere altı kısma ayrılmıştır. Bununla birlikte, başlangıç ve alt başlıkları da ana metinde yer almaktadır. Teşkilat-ı Esasi yerine “anayasa” terimi kullanılmıştır. 1961 Anayasasının en önemli özelliği, Cumhuriyet Halk Partisinin “Birinci Hedef Bildirgesi”ndeki ilkelerin yasalaşmasıdır. Cumhuriyet Senatosunun, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Adalet Konseyinin ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması, basın ve üniversitelerin tam özerkliği bu durumun göstergesidir. 1961 Anayasası’nın en dikkat çekici özelliklerinden bir diğeri, Atatürk’ün altı ilkesinin anayasa metninden çıkarılmış olmasıdır. Bunun yerine anayasanın başında ülkenin direniş hakkına değinilmiş, Türk milliyetçiliğinden yaygın olarak bahsedilmiş, ülkenin egemenliği ve Atatürk devrimine olan bağlılığına ayrıntılı olarak değinilmiştir.⁸

1.1.2. 1970-1980 Yılları Arasındaki Siyasi Süreç

1980 Darbesi’ne giden süreçte yaşanan siyasî gelişmeler oldukça önemlidir. Özellikle bu dönemde yaşanan siyasî ve ekonomik istikrarsızlık ile artan sokak çatışmaları ordunun yönetime el koymasına sebep olmuştur. Bu başlık altında 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’ne giden süreçte yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

1971 seçimleriyle 1971’deki ikinci askeri darbe arasındaki süreyi iki çelişkili alt süreç etkiledi. Bir yanda yeni anayasa, üniversiteler, medya kuruluşları, siyasi partiler

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Birleşim, 9.1.1961, Pazartesi, s.11.

⁷ Türkiye Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, 2.3.1961, Perşembe, s.457-461.

⁸ Gülay Şengül, 1961 Anayasasının Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011, s.81.

diğer yanda örgütlenme, aktivizm ve ifade özgürlüğünü yaygın olarak kabul edilmesi. Bu gelişmeler altında şekillenen politik iklim hem sağdan hem de soldan radikalizm dâhil olmak üzere politik örgütlerin oluşturduğu düzenin yolunu açtı.

Üniversite ve iş yerlerinde büyük oranda kendi politikalarını yürüten gençlik örgütleri vardı. Kendi içinde, Türkiye'nin feodalist veya gelişmekte olan bir ülke olarak görülüp görülmemesi ve devrimin ordu güçleri ile işbirliği içinde mi yoksa onlarla mı karşı karşıya kaldığı konusunda tartışmalar yaşanır oldu.⁹

1968'de tüm dünyada ortaya çıkan öğrenci hareketleri Türkiye'yi de etkiledi, özellikle üniversitelerdeki öğrenci ayaklanmaları Demirel Hükümetini hayli sıkıntıya düşürdü. Ayrıca 1970 yılında parti içi muhalefet kendini gösterdi ve şubat ayı bütçe görüşmelerinde bazı AP'li milletvekilleri ve senatörler bütçeye ret oyu vererek Demirel Hükümetini düşürdü. Bu ayrılıkçı hareket içerisinde yer alanlar, Ferruh Bozbeyli liderliğinde Demokratik Parti'yi kurdu.

Öğrenci ayaklanmaları, işçi grevleri, Amerikan karşıtlığı arttı ve 1971'de Silahlı Kuvvetler muhtıra vererek Süleyman Demirel'i başbakanlıktan uzaklaştırdı.¹⁰ Ordu, anayasa reformlarını ve “güvenlik” önlemlerini kolaylaştırmak için yeni bir hükümet kurdu. Yeni hükümetin iki yıllık iktidarı sırasında, 1961 Anayasası'nın üçte biri, daha liberal anayasanın Türk halkına “lüks” olduğu iddiasıyla daha sert önlemlerle değiştirildi. Ordu, önceki darbelerden farklı olarak meclisi fesh etmedi, partileri kapatmadı ve Anayasayı askıya alınmadı. Bununla birlikte ordu teknokrat bir hükümet istiyordu. Bunun için de CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim partisinden istifa ederek *partiler üstü reform hükümetini* kurdu.

Süleyman Demirel, Nihat Erim Hükümetine bakan verdi, ancak her fırsatta ordunun en kısa zamanda göreve dönmesi gerekliliğini vurguladı. Demirel 5 Ekim 1971'de bakanlarını Erim Hükümetinden çekti. Bu durumda çoğunluğu kaybeden Erim 26 Ekim günü istifa etti ancak istifası kabul edilmedi. Ülke içerisindeki karışıklıklar oldukça hızlı bir biçimde büyümeye devam edince, Demirel 21 Kasım'da bakanlarını

⁹ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.38.

¹⁰ Soner Dursun, “Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C.7, S.20, Yaz 2018, s.427.

çekme kararını erteledi.¹¹

Şekil 1. 1973-1980 Arasında Kurulan Hükümetler¹²

1.1.3. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

1973 senesinde dönemin Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'ın görev süresinin bitmesiyle birlikte seçim dönemi başladı. Askerî kesimin cumhurbaşkanlığı için uygun gördüğü aday Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Güler'di. Güler, Cumhurbaşkanı adayı olmak için Genelkurmay Başkanlığından 5 Mart 1973'de istifa etti. Bu dönemde ulusal basın Güler'i destekleyen haberlere yer verirken, abartıya kaçıp seçimden önce seçimin kazanıldığı algısını oluşturmaya çalışan haberlere yer verdi.¹³

13 Mart'ta gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk tur oylaması şu şekilde sonuçlandı:

- AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun 282 oy
- DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli 45 oy

¹¹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.265-268.

¹² Hikmet Özdemir, "1960-1980 Dönemi", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.45-46.

¹³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 17. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.67.

- Faruk Gürler 175 oy

Yapılan seçimlerde dördüncü tur da dâhil olmak üzere bir aday seçilemedi. Bunun üzerine Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması gündeme getirildi. Bu fikre sıcak bakanlar arasında Süleyman Demirel'de bulunmaktaydı.¹⁴

21 Mart tarihinde Tekin Arıburun ve Faruk Gürler Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekildi. Cumhurbaşkanının görev süresinin uzatılması ise reddedildi. Bunun üzerine AP ve CHP birleşerek Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Muhittin Taylan'ın aday olmasını istedi. Nisan ayına kadar çözülemeyen bu sorun, en sonunda Ecevit ve Demirel'in Oramiral Fahri Korutürk üstünde karar kılmasıyla ve Korutürk'ün 365 oy alarak cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle son buldu.¹⁵

1.1.4. 1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu

Süleyman Demirel liderliğinde 1973 seçimlerine giren AP, seçimle ilgili büyük umutlar beslemişti. Bunun nedeni ise askerin AP'yi önceki yıllarda yönetimden uzaklaştırmış olmasıydı. Halkın buna karşı durarak, partisini destekleyeceğini, tepkilerini AP'ye destek vererek göstereceğini düşünmüştü. Ancak durum böyle olmadı. AP, oylarını Demokrat Parti ve Necmettin Erbakan önderliğinde kurulmuş olan Milli Selamet Partisine kaptırdı. Aynı zamanda 1973 seçimlerinin öncesinde CHP'de bölünmeler yaşandı. 1972 senesinde gerçekleştirilen CHP V. Olağanüstü Kurultayı'nda Bülent Ecevit bütün karşıt görüşlere rağmen “ortanın solu” düşüncesinin arkasından gitti. Bunun üzerine İnönü “ya o ya ben” diyerek bir kararlılık ortaya konulmasını istedi. Kurultayda Ecevit'in desteklenmesi nedeniyle İnönü, 34 senelik CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmek durumunda kalırken, istifanın akabinde Bülent Ecevit CHP Genel Başkanı oldu.¹⁶

¹⁴ Ayşegül Komsuoğlu, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, Bengi Yayınları, İstanbul 2008, s.180.

¹⁵ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.288.

¹⁶ Şeyda Bükrücü, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordunun Siyaset Ve Toplumsal Hayatın Diğer Alanları Üzerindeki Etkileri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2011, s.55.

Tablo 1. 14 Ekim 1973 Seçim Sonuçları

Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı (%)	Milletvekili
CHP	3 570 583	33,26	185
AP	3 197 897	29,82	149
DP	1 275 502	11,89	45
MSP	1 265 771	11,80	48
CGP	564 343	5,26	13
MHP	362 208	3,38	3
TBP	121 759	1,14	1
Bağımsız	303 218	2,80	6

Kaynak: http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7, Erişim Tarihi, 20.10.2018.

1973 seçimlerinin en ilginç sonuçlarından bir tanesi MSP'nin 48 milletvekili kazanmasıdır. Şaşırtıcı bir diğer gelişme ise CHP'nin seçim sonucunda hükümet kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle siyasal görüşleri taban tabana zıt olan MSP ile 7 bakanlık verilmesi şartıyla ittifak oluşturmalarıdır. Oluşturulan ittifak sonucunda 25 Ocak 1974'te CHP ve MSP karma hükümeti kurulmuştur.¹⁷

1.1.4.1. I. Ecevit Hükümeti

12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında ilk olarak başbakanlık görevine Nihat Erim, ardından ise Ferit Melen göreve getirilirken, muhtıra sonrası dönemin son Başbakanı Naim Talu olmuştu. 1973 seçimleri 15 Nisan 1973 günü göreve başlayan Talu döneminde yapıldı. Seçimlerin ardından Talu'nun 26 Ocak 1974'te istifa etmesiyle Bülent Ecevit'i "karaoğlan", Necmettin Erbakan'ı "mücahit" yapacak 1. Ecevit hükümeti kurulacaktı.¹⁸

1973 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamadı. Cumhurbaşkanı, seçimi zirvede bitiren Bülent Ecevit'e hükümeti kurma görevini verdi.

¹⁷ E. Fuat Keyman, *Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik*, Utku Kavasoglu (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.72.

¹⁸ "İşte Türkiye'de Bugüne Kadar Kurulan Koalisyon Hükümetleri", CNN Türk, 14 Temmuz 2015, <https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-turkiyede-bugune-kadar-kurulan-koalisyon-hukumetleri?page=1> (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Ancak iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayamadı. Bunun üzerine cumhurbaşkanı seçimden İkinci çıkan grubun lideri Süleyman Demirel'e bu görevi vermişse de Demirel de başarısız olacak ve hükümeti kuramayacaktı. Bu süreçte CHP ve MSP yakınlaşması olurken, bu yakınlaşmanın sonucunda CHP ve MSP birlikteliği sağlanmış ve yeni hükümet seçimden yaklaşık 3 ay sonra 25 Ocak 1974'te kurulmuştu.¹⁹

CHP ve MSP'nin demokratik planları içerisinde bulunan temel hak ve özgürlükleri korumak, karma ekonomiye geçiş, ağır sanayinin kurulması ve devletin millî kaynakları kontrol etmesi iki partinin ortak paydasını oluşturmaktaydı.²⁰ 1971 yılında dönemin Başbakanı Nihat Erim tarafından yasaklanan haşhaş ekimi 7 Şubat 1974'te güven oyu alan CHP-MSP ittifakının attıkları ilk adım oldu. Atılan bu adım ile yasaklanan haşhaş ekimi serbest bırakıldı ve bu serbestlikle Türkiye artık ABD'ye itaat etmediğini gösterdi.²¹

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti yaklaşık on ay iktidarda kaldı. Bu süre içerisinde gerçekleşecek en önemli olay Temmuz ayındaki Kıbrıs Barış Harekâtı'dır. Harekâtın başarıyla sonuçlanmasıyla Ecevit halkın gözünde millî bir kahraman haline geldi. Yakaladığı bu başarıyı avantaja çevirmek isteyen Ecevit, hükümetten çekilerek erken seçim talebinde bulundu.²²

1.1.4.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Birinci Ecevit Hükümetinin istifa etmesi, Türkiye'yi en uzun hükümet krizi dönemine soktu. Ecevit istifa ettikten sonra erken seçim istedi, ancak parlamento içerisinde bölünmenin başlaması, Ecevit'in tek parti iktidarını kurma umutlarını zayıflatmaya başlamıştı.

1975'te işlenen cinayetlerin sayısında artış olduğu görülürken, sağ ve sol ayrılık, CHP vilayet binalarına saldırı, idealist gençlerin bazı şehirlerde kamp kurmaya başlaması ve mezhep çatışması altyapısının oluşması (Alevi-Sünni) ileride somut

¹⁹ Kemal Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Asker Ve Siyaset*, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.261-262.

²⁰ Elif Aktaş, *12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011, s.82.

²¹ Macide Başlamışlı, ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi, *Asia Minor Studies*, C.9, S.1, 2020, s.699-700.

²² Dursun, age, s.428.

olarak ortaya çıkacak ve bu da hükümet kurma sürecini olumsuz etkileyecekti.²³

Ecevit'in yerini 17 Kasım 1974'te Cumhurbaşkanı Korutürk'ün kota hükümetinden Senatör Sadi Irmak almasına rağmen, “parti başbakanı” olarak var olan Irmak Hükümeti güvenoyu alamadı. Ancak teamüllere göre yeni hükümet kurulana kadar eski hükümet güvenoyu almasa dahi iktidarda kalmaktaydı.²⁴

Demokrat Partiden Sadettin Bilgiç'in de aralarında bulunduğu 9 temsilcinin istifasındanyararlanan AP lideri Süleyman Demirel, 4,5 ay kadar sürecek bir hükümetin kurulmasına öncülük etti. Hükümet, Milliyetçi Cephe (MC) olarak kamuoyuna tanıtıldı ve 31 Mart 1975'te kuruldu. Hükümet AP, MSP, MHP, CGP ve Bağımsız Parti koalisyonu ile oluşturulurken 12 Nisan 1975'te aldığı güvenoyuyla göreve başladı.²⁵ Birinci Milliyetçi Cephe Kabinesinde, 16 AP, 8 MSP, 4 CGP ve 2 MHP'li bakan bulunmaktaydı.²⁶

Bu dönemde en uzun süre iktidarda kalan Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümeti, 5 Haziran 1977 genel seçimlerinin ardından 21 Haziran 1977'de iktidarı tekrar Ecevit Hükümetine kaptırdı. Söz konusu seçimlerin ardından hiçbir parti tek başına iktidara gelecek oyu alamadı. Bu sebeple uzun soluklu bir iktidar dönemi görülmeyecek, yaşanan siyasi ve toplumsal krizler, partiler arası sürtüşme ve çekişmelerle tekrar tekrar kurulan hükümetlerin oluşturduğu siyasi kriz ortamı 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam edecekti. MSP ve MHP bu dönemde oluşturulan ittifaklarda kilit rol oynayacaklardı. MSP Lideri Necmettin Erbakan dini söylemle seçmen kazanmaya çalışırken, MHP lideri Alparslan Türkeş seçmen kazanmak için milliyetçiliği ve idealizmi öne çıkaracaktı. Oluşturulan AP-MHP, iktidarıyla “Parlamentoda Demirel, sokakta Türkeş” terimi kullanılacaktı.²⁷

Bu dönemde Türkiye ekonomik zorluklar yaşarken siyasi anarşi olayları giderek arttı. Sağ ve sol ideolojik kutuplaşması o kadar genişlemişti ki bu durum devletin bütün kurumlarına sirayet etmişti. Öyle ki polis; Polisler Derneği-Polis Birliği (POL-DER, POL-BİR), öğretmenler; Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği-Tüm

²³ Aktaş, age, s.102.

²⁴ Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, 1. Baskı, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987, s.184.

²⁵ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, 1. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, s.273.

²⁶ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Ahmet Fethi (çev.), Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s.190.

²⁷ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâh*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.20.

Öğretmenler Birliği (TÖB-DER, TÖB-BİR) çatısı altında gruplaşmıştı. Ülkede anarşi ve terörizmden kaynaklanan kayıpların sayısı her geçen gün daha da hızlanarak artarken buna ek olarak ülkede ekonomik darboğaz oluşmaya başladı.

12 Ekim 1975'te Senato seçimleri yapıldı ve CHP oy oranını %33,60'dan %43,4'e ve AP, %31'den %40,8'e çıkarmayı başardı. Diğer partiler oy kaybederken soldaki artış, dikkat çekiciydi.²⁸ Yapılan seçimde CHP daha çok oy olmasına rağmen AP'den daha az sandalye kazanmıştı.²⁹ Yine 1975 yılında yapılan milletvekili ara seçiminde AP, %48,61 oyla 5, CHP % 37,98 oyla 1 milletvekili kazanmıştı. Seçimler CHP adına adeta hüsrarla sonuçlanmıştı.³⁰

1.1.4.3. II. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Kurulması (1977 Seçimleri)

1977'deki dünya petrol krizinin etkisi Türkiye'yi de sarstı. Özellikle, AP ve MSP'nin görüşleri I. MC Hükümeti arasında uyumsuzluk oluşturdu. 1976 yılındaki MSP Kongresinde salona asılan resimler ve Atatürk'e karşı saygısızca davranışlarda bulunulması MSP'nin laiklik ilkesinden kopuşu olarak yorumlandı. Ülkede süre gelen ekonomik sorunlar devam ederken bu sıkıntının üzerine bir de koalisyon ortakları arasında görüş farklılıklarının oluşması ve bu farklılıkların şiddetli bir şekilde dillendirilmesiyle seçime gitmek kaçınılmaz hale geldi. Süleyman Demirel, koalisyon ortaklarının muhalefetine rağmen genel seçimlere gitme kararı alıp 5 Haziran 1977'yi seçim tarihi olarak belirledi.³¹

5 Haziran 1977'de yapılan seçime katılım oranı % 70'i aşmıştı. Seçim sonucunda CHP; 213, AP; 189, MSP; 24, MHP; 16, CGP; 3, DP 1, bağımsız adaylar 4 milletvekilliği kazanırken 50 senatör arasından CHP 28, AP 21 ve MSP 1 senatör kazandı. 5 Haziran seçimlerinde birinci parti olan CHP tek başına iktidar olmak için gerekli olan 226 milletvekili sayısına ulaşamadı. İktidar için 13 milletvekiline ihtiyaç duyan CHP, bunu küçük partilerden veya bağımsız gruplarla sağlayabileceği düşüncesiyle harekete geçti. MC Başbakanı Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı Korutürk'e istifasını sunmasının ardından, en yüksek oyu alan CHP Lideri Bülent

²⁸ Aktaş, age, s.107-109.

²⁹ Alper Gülbay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017, s.158.

³⁰ Ertuğrul Alatl, *Müdahale*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s.175.

³¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 5*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s.87.

Ecevit'e hükümet görevi kurma yetkisi verildi.³²

21 Haziran'da Cumhurbaşkanı, Ecevit'in bakanlar listesini onayladı ve böylece hükümet göreve başladı. Ancak kurulan CHP Hükümeti yalnızca 2 hafta görevde kaldıktan sonra 3 Temmuz'da iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Bu dönemde büyük bir AP-CHP ittifakı kurulması beklentisi oluşmuştu. Hatta Ecevit'in Demirel'e bir teklif yapıp, tarafsız bir başbakanın liderliğinde bir koalisyon hükümeti kurmaya hazırlandığı söylentileri yayılmaya başlamıştı. Ancak bu söylentiler hayata geçmedi ve 12 Eylül Askerî Darbesi'nden önce Türkiye, farklı görüşlere sahip siyasi partilerin kurduğu koalisyonlar tarafından yönetildi.

Ordu üst kademesinde, durumun kötü olduğu ve askerî müdahaleye gidileceği sözleri 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonra iyice dillendirilir olmuştu. Bu dönemde askerî bir konferansın düzenlendiği ifade edilmişti. Konferansın ana teması, ordudaki subayların Ecevit'in başbakan olmasını istemeleri olarak belirtilmişti. Ancak Ecevit hükümeti kuramamış, sadece 1 ay görevde kalabilmişti.³³

Ecevit'in azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca Cumhurbaşkanı, hükümeti kurmak için AP Genel Başkanı Demirel'i görevlendirmişti. Demirel ve koalisyon ortaklarının “Üçlü Koalisyon” olarak tabir ettikleri hükümet, medyadaki ismi ile II. Milliyetçi Cephe Hükümeti, AP-MSP ve MHP ortaklığıyla 21 Temmuz 1977'de kurulmuştu. II. MC Hükümeti döneminde toplumsal şiddet ve terör olaylarının bir türlü önüne geçilememiş bunu sonucunda yüzlerce kişi hayatını kaybetmişti. Ülkedeki ekonomik sıkıntıların da devam etmesi ve üzerine yeni ekonomik sıkıntıların da eklenmesiyle Başbakan Demirel mevcut durumu şu şekilde ifade etmişti:

“Hükümeti kurdurmayan hükümeti kursun. İşte o bizdik, çıktık ve hükümeti kurduk. Göreve başladık. Fevkalade, hani bir tabir vardır; yer bakır, gök demir. Çok sıkıntılar var. Kıbrıs ambargosu devam ediyor. Petrol, varili 15 dolara çıkmış. Bütün ihracatımız, şeye yetmiyor, petrole yetmiyor. Böyle bir sıkıntılar içerisinde bir de ambargo. Borç alamıyoruz. Altın dahi rehinedemiyoruz...”³⁴

³² Edibe Gezgın, *Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.69.

³³ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.267.

³⁴ Rıdvan Akar, Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.28.

Aralık 1977’de AP’li milletvekiliyle görüşen Ecevit, milletvekillerine hükümetten çekilip CHP saflarına geçmeleri şartıyla bakanlık sözü verdi. Güneş Motel veya 11’ler Olayı olarak geçen bu olay sonucunda teklifi kabul eden 11 milletvekili AP’den istifa etti. AP’den ayrılan milletvekilleri yaptıkları açıklamada, ayrılma amaçlarının bir siyasi partiye destek olmak ya da AP’yi zaafa uğratmak olmadığını, AP’yi milletin partisi yapmak olduğunu söylemişlerdi.³⁵

Aralık ayında yapılan belediye seçimlerinde büyük şehirlerin tamamını kazanan CHP, AP karşısında büyük bir başarı daha elde etti. Belediye seçimlerinin hemen ardından 22 Aralık’ta meclise gensoru önergesi veren CHP, aralık ayının son gününde yapılan oylamanın sonucunda 228 güvensizlik oyuna karşılık 218 güvenoyu alan II. Milliyetçi Cephe Hükümetini düşürdü.³⁶

Ülkedeki siyasî istikrarsızlıktan mustarip olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Korutürk, yedi yıllık görev süresinin bir yılından fazlasını hükümet bunalımlarını çözmekle geçirdiğini söylemişti.³⁷ II. MC Hükümetinin düşürülmesinin ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, parlamentoda en çok milletvekili bulunan CHP’ye yeniden hükümeti kurma görevini verdi.³⁸

1.1.4.4. Ecevit Hükümeti ve Demirel’in Kurduğu Azınlık Hükümeti

CHP, Başbakan Süleyman Demirel’in liderliğindeki Milliyetçi Cepheyi devirerek 4 Ocak 1978’de CGP, DP ve Bağımsızlık Partisi ile bir açıklama yaptı. Söz konusu açıklamada, iktidarları döneminde Cumhuriyet’in temel niteliklerini yıkıp yok etmeyi amaçlayan, totaliter baskı ve terör rejimi kurmaya yönelik ve kanunların hâkimiyetini kaldırmaya çalışan her türlü hareketin ve oluşumun karşında olacakları belirtildi. Yine vatandaşların can güvenliği ile hürriyet ve huzur içerisinde yaşama haklarını garanti altına alıp demokrasiyi ve Cumhuriyet’i korumak ve savunmak amacıyla el ele vererek birlikte uyum içerisinde çalışan bir hükümetin olacağını ifade

³⁵ Hasan Acar, “Türkiye’de Siyasi Temsil Krizi Bağlamında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Ve ‘Güneş Motel Olayı’nın Değerlendirilmesi”, 1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi, Yozgat 24-26 Ekim 2018, s.485-486.

³⁶ Dursun, age, s.437-438.

³⁷ Arcayürek, age, 1987, s.264.

³⁸ Nazife Karakaya, 12 Mart 1971’den 12 Eylül 1980’e Konya’da Siyasi Hayat, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020, s.32.

etmişlerdi.³⁹

Ecevit'in üçüncü hükümeti 5 Ocak 1978'de kuruldu.⁴⁰ Söz konusu hükümette AP'den ayrılarak CHP'ye katılan 11 milletvekilinden 10'una (Mehmet Oğuz Atalay hariç) bakanlık verilmesi kamuoyunu şaşırtmazken beklenen bir gelişme olarak yorumlandı.⁴¹ Ecevit'in AP iktidarını düşürmek için yaptığı hamle halk tarafından hoş karşılanmadı. Ecevit'in kabinesinde 22 CHP, 2 CGP, 1 DP ve 9 bağımsız bakan görev yapacaktı.⁴² Hükümet, Güneş Motel'de yapılan pazarlıklar sonucunda kurulduğundan hükümete "Güneş Motel Hükümeti" adı verilirken Ecevit'e başbakan yerine "hükümetin başı" şeklinde hitap edildiği görülmektedir.

Ecevit Hükümetinin ilk attığı adımlardan biri anarşi ve terör saldırılarını önlemek ve ekonomiyi düzenlemek oldu. Çünkü Ecevit iktidara geldiğinde AP ve CHP üyeleri Anadolu'da karşı karşıya gelmeye başlamış ve bunu ölümler izlemişti. 1978 yılı, maaş artışının ve terörün yılı olmuştu. Anarşi ve terör olayları arttıkça, ülkede sıkıyönetim uygulaması gerektiğine olan inanç da artmıştı. 1978'in sonunda terör eylemleri sonucunda 1.200 kişinin öldüğü bildirilmişti.⁴³

1978 yılı Türk diplomatik ilişkilerini de etkileyen bir yıl oldu. CHP ağırlıklı hükümet göreve başladığında kamuoyunun yeni hükümetten büyük beklentileri vardı. Ancak hükümeti bekleyen sorunlar da bir o kadar büyüktü. Hükümetten beklenen en önemli hareket MC Hükümetinin bir türlü çözüme kavuşturamadığı dış politika sorunlarında ilerleme sağlanmasıydı. Bu sorunların içerisinde IMF ile anlaşma yapılarak borç akışının sağlanması, Kıbrıs konusunda ilerleme kaydedecek adımların atılması, ABD ile ilişkilerin düzene oturtularak ambargonun kaldırılması gibi konular bulunmaktaydı. Ecevit dış politika konusunda halka güven aşılayarak beklentileri büyütmişti.⁴⁴

ABD'nin Türkiye'ye Kıbrıs meselesinden ötürü ambargo koymasının ardından Sovyetler Birliği tehdidi baş göstermiş bu nedenle ambargo kaldırılmıştı. Ardından Başbakan Ecevit, 9 Ekim 1978'de Avrupa Ekonomik Topluluğuna, Batı ile ilişkileri

³⁹ Arcayürek, age, 1987, s.303.

⁴⁰ Özdemir, age, s.244-245.

⁴¹ Karpat, age, 2010, s.145.

⁴² Arcayürek, age, 1990, s.304.

⁴³ Age, s.316.

⁴⁴ Faruk Ataay, *Kriz Kısacasında CHP Hükümeti (1978-1979)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s.134-139.

yeniden düzenlemek için taleplerini iletmmişti.⁴⁵

Türkiye'de 1979 yılı dâhil olmak üzere, dış politikada çözüm bekleyen konulardaki gerileme devam etmişti. Ülkede yaşanan anarşi ve terör olayları nedeniyle birçok şehirde sıkıyönetim ilan edilmişti. Ülkedeki solcular ve sol örgütler kendilerini ülke yönetiminde söz sahibi görüp, kendilerince işgal altında bulunan alanları kurtarıp, özgürleşmiş alanlar kurmuşlardı. Polis gücü POL-DER ve POL-BİR olarak ikiye ayrılmıştı. İşçiler ve sendikalar ayaklanmış ve işçiler sokaklara dökülmüştür. Ülkedeki sosyal olaylara müdahale edilmesinde ideolojik olarak ayrı polis teşkilatları bulunmaktaydı. Ekonomi hızla durgunlaşırken, enflasyon çok yükselmiş, üretimin düşük olması sebebiyle ihracat yapılamaz olmuştu. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda fiyatlarda her geçen gün artış meydana gelmişti. Benzin, motor yağı ve ampul bulmak içinden çıkılmaz bir durum haline gelmişti. Bu şartlar altında yapılan 14 Ekim 1979 milletvekili ara seçiminde boşalan 5 sandalyenin tamamını, Cumhuriyet Senatosunun üyelerinin üçte birinin yenilenmesi seçimlerinde ise 50 senato üyesinin 33'ünü AP kazanmıştı. Söz konusu seçimler sonucunda Başbakan Ecevit istifa ederek görevini AP lideri Demirel'e devretmişti. Demirel, kısmi senato seçimlerinde kazandığı başarıyla övünerek Ecevit'in istifa etmediğini, milletin bunları iktidardan kovduğunu ifade etmişti.⁴⁶

Ecevit'in başbakanlıktan çekilmesiyle Cumhurbaşkanı, Demirel'e CHP-AP büyük ittifakının kurulmasından yana olduğunu bildirmesini istemişti. Parlamento ve halkta da aynı görüş hâkimdi. Büyük bir ittifak kurulursa ülkedeki sıkıntılı süreç sona erdirilebilir ve yeni bir düzen kurulabilirdi. Ancak Demirel, bu fikrin partide kabul görmediğini belirterek reddetmişti.⁴⁷

AP Azınlık Hükümeti 25 Kasım 1979'da güvenoyu alarak tüm sağ partilerin desteğiyle göreve başladı. 14 Ekim seçiminin ardından ordu gelişmeleri sessizce takip etmeye başlamış, ordudaki müdahale fikri iyiden iyiye artmış, komutanlar adeta bu fikre adapte olmuşlardı.⁴⁸

Demirel Hükümetinin önemli icraatlarından biri 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik

⁴⁵ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Beta Basım Yayınevi, İstanbul 1998, s.112.

⁴⁶ Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri - Götürdükleri ve C.H.P. nin Serüveni*, Ülkü Basımevi, Konya 1992, s.163.

⁴⁷ Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s.3.

⁴⁸ Arcayürek, *age*, 1987, s.297.

önlemleri kapsayan kararlardır. Açıklanan kararlar ile içe dönük kapalı ekonomik model terkedilip yerine dışa açık serbest ekonomi modeline geçildi. Yeni ekonomi modelinin ilk günlerinde büyük zamların olması halkın memnuniyetsizliğini artırdı. Demirel Hükümeti döneminin bir diğer önemli gelişmesi İçişleri Bakanı Mustafa Gülçigil'in hakkında, ülkede görülen terör olaylarını önleme konusunda etkisiz kaldığı gerekçesiyle CHP ve MSP tarafından gensoru verilmesiydi. Güven oylamasına gitme şansı olmayan Demirel, meydana gelen gelişmeler üzerine, Mustafa Gülçigil'i 21 Temmuz'da kabineden tasfiye ederek ilk tavizini verdi.⁴⁹

Demirel Hükümeti döneminde bireysel ve toplumsal olayların yanı sıra meydana gelen suikastlar da dikkat çekicidir. Güven Sak, Orhan Cavit Tütengil ve eski Başbakan Nihat Erim gibi isimlerle birlikte çok sayıda yönetici ve bilim insanı terörizmin hedefi oldu. Bu sırada Genelkurmay Başkanı Kenan Evren de "Bu son deneyim ve olasılıktır" diyerek darbeye ilgili bazı sinyaller vermişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminin de aylarca sürmesine rağmen bir türlü Cumhurbaşkanının seçilememesiyle devam eden bu sıkıntılı siyasal süreç 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'yle sona erdi.⁵⁰

⁴⁹ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım*, C.1, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, s.195.

⁵⁰ Gamze Budak, *Osmanlı'dan 12 Eylül'e Ordu-Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül Darbesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2017, s.39.

BÖLÜM II

TÜRKİYE’DE SOL VE SAĞ İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE’DE SOL İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

Özellikle 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra sol ideoloji üzerindeki baskının hafiflemesi nedeniyle sol düşünce bir gelişme aşamasına girdi. *Yön* dergisinin yayınlanmasından bir yıl sonra, bazı entelektüeller Sosyalist Kültür Derneğini kurmak için bir araya geldiler ve o dönemde büyük etkisi olan bir manifesto yayınlayarak faaliyetlerini başlattılar. 1961 ile 1971 arasında sol basın bu özgür ortamdan yararlanarak etkinliğini artırdı.⁵¹

13 Şubat 1961’de 12 sendika üyesinin liderliğinde, işçilerin sorunlarına çözüm bulmak iddiasıyla Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. Türkiye Sosyalist Partisi, TİP’e katıldı ve bu TİP’i güçlendirdi.⁵² TİP kuruluşunda düşüncesini “emekten yana planlı devletçilik” olarak açıklamış, fakat kısa bir süre sonra sosyalist olduğunu açıkça belli etmişti. TİP’in yükselişiyle birlikte 1965 yılı başlarında CHP’de dikkat çekici bir söylem değişikliği yaşandı. Genel Başkan İnönü, “*toprak reformu boynumuzun borcudur*” diyerek CHP’nin AP’nin yanı sıra solda TİP ile de savaşağını belirtmişti. Bu doğrultuda 1965 seçimlerinden önce CHP ideolojisinin “merkez sol” olduğunu açıkladı.⁵³

İsmet İnönü’nün *Milliyet* gazetesinde 29 Temmuz 1965’te yayınlanan açıklamasının ardından “merkez sol” görüşü kamuoyuna duyuruldu. Açıklamadan sonra muhalefet partisi AP tarafından seçmenler arasında komünizm karşıtı tepkileri uyandırmak için “Merkeze Sol Moskova’ya Giden Yol” sloganı kullanıldı.⁵⁴ Buna karşın CHP, konumunu “merkezci sol” ilan ettikten sonra kamuoyuna “merkezci sol”un komünizmle hiçbir ilgisi olmadığını açıklamaya çalıştı. Siyasi ideolojileri sadece sosyal adalete dayanıyordu. Sistem komünizmi önlemek için bu politikayı oluşturmuştu.⁵⁵

⁵¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.36.

⁵² Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2008, s.47.

⁵³ Savaş Açikkaya, *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.77-78, 113.

⁵⁴ Age, s.78-79.

⁵⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi-Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.320.

18 Ekim 1966'da düzenlenen 18. CHP Kurultayı'nda İnönü, rakibi Kasım Gülek'i 929 oya 230 oyla mağlup etti. Yapılan kongrenin gelecek için en önemli sonuçlarından biri de Ecevit'in genel sekreter olmasıydı.⁵⁶

1965 seçiminden önce, partilerin sıra dışı oyları da dikkate alınarak CHP'nin gereklerine göre bir sonraki seçimde kaldırılacak olan “milli bakiye” sistemine geçildi. 1965 genel seçimlerinde 52 seçim bölgesinde katılan TİP, % 3 oyla “milli bakiye” sistemiyle ulusal parlamentoda 15 sandalye kazandı. Parlamentoda sandalyeye sahip TİP milletvekilleri ise şunlardır: Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan, Sadun Aren, Muzaffer Karan, Rısa Kuas, Yahya Kanbolat, Tarık Ziya Ekinci, Adil Kurtel, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak, Behice Boran, Ali Kara, Kemal Nebioğlu, Şaban Erik, Yusuf Ziya Bahadınlı.⁵⁷

1965 seçimleri AP ve TİP için bir zafer olsa da CHP üzerinde yıkıcı bir etki yarattı. Seçim öncesinde büyük mucizeler yaratması beklenen “merkez sol” sloganına sahip CHP'nin oyu yaklaşık %30 düştü.⁵⁸

2.2. SAĞ İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

Haziran 1964'te AP Başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmiş ve Gümüşpala'nın ölümünden sonra iç siyasette şiddetli bir kargaşa yaşanmaya başlanmıştı. Komutanlar, Gümüşpala'nın kesinlikle Menderes taraftarı olmasından endişe ediyorlardı. Nitekim 27 Kasım'da Ankara'da düzenlenen AP Kongresi'nde Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel bir araya gelmiş ve bu kongrede AP'nin ikinci başkan adayı Demirel olmuştu.⁵⁹ Ayrıca 7 Aralık 1962'de Alparslan Türkeş, Yeni Delhi Büyükelçiliği görevinden merkeze atanmıştı.

Alparslan Türkeş 1965'de devraldığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirdi. Her partide olan gençlik örgütlerine MHP'de sahipti. MHP'nin gençlik teşkilatı “Komando” ya da “Bozkurt” olarak adlandırılmakta ve gençlere komünizmle mücadele için dövüş sanatları öğrettiği iddia edilmekteydi. Türkeş, açıklamalarında bunun komünizme karşı mücadelenin bir parçası olduğunu ifade etmişti.⁶⁰

Aslında Alparslan Türkeş parti kongresinde yaptığı konuşmalarda; millî ordu ile

⁵⁶ Age, s.95.

⁵⁷ Çavdar, age, s.28.

⁵⁸ Altuğ Koç, “1965 Genel Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2, 2017, s.47-48.

⁵⁹ Hale, age, s.215-216.

⁶⁰ Age, s.276.

işbirliği yaparak, onlara yardım ettiklerini, yasa ve yönetmeliklere uygun hareket ettiklerini ifade etmişti. Türkeş, kısa sürede Türk sağı için yeni bir yapılanma kurmayı başarmıştı.⁶¹ Alpaslan Türkeş'in siyaset sahnesine girişi, Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir parti çatısı altında temsil edilmesini sağlarken, geliştirdiği “Dokuz Işık Doktrini” de etkileri günümüze kadar sürecek tesirler bıraktı.

Sağda ortaya çıkan bir diğer parti ise Milli Nizam Partisi'ydi (MNP). 26 Ocak 1970 yılında Necmettin Erbakan önderliğinde kurulan parti, Türk siyasî hayatında uzun bir dönem merkezî öneme sahip olan Millî Görüş Hareketi'nin doğuşuna temel oluşturması itibarıyla oldukça önemlidir. Parti, o güne kadar sağ görüşlü partilere oy veren İslamcılara hitap ederek yeni bir örgütlenmeye gitti. Bununla birlikte söz konusu parti, 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.⁶²

2.2.1. Sol Örgütler

Türkiye'de Tanzimat Dönemi'yle birlikte sol hareket ortaya çıkmıştır. Türk Osmanlı Sosyalist Partisi 1910'da kuruldu ve aynı zamanda Avrupa'daki Osmanlı aydınlarının incelediği ilk sosyalist örgüttür.⁶³

Siyasi sosyalizmin önemli temsilcilerinden biri de 1920'de Türk Komünist Partisi (TKP) bünyesinde Mustafa Suphi'nin kuruluşunu yansıtır. İkincisi ise Türk İşçi Partisi (TİP)'dir. Pek çok genç entelektüelin desteğini aldıktan sonra birçok gruba ayrılan TİP, Türk solu için bir tür laboratuvar haline gelmiştir.⁶⁴

Üçüncü faktör, 20 Aralık 1961'de yayınlanan *Yön* dergisi ve derginin etrafında toplanan bir grup aydınlardır. Türkiye İşçi Partisi'nin gençlerinin benimsediği sol ideolojinin radikalizmden doğması beklenemez. Gençler Yaratıcı Kulüp Federasyonunun koruması altında toplanmış olsalar da asıl amaç mücadelelerini TİP teşkilatı içinde yasal yollarla devam ettirmektir. Ancak Küba devriminin gerçekleşmesi, Che Guavera'nın faktörleri gibi faktörler nedeniyle Şili lideri Allende, sosyalizmin hukuk ve siyaset yoluyla iktidara gelemeyeceği argümanını güçlendirdi. İlgili teorik konuların tartışılmasında Milli

⁶¹ Birand, age, s.74.

⁶² Ensar Kıvrak, “Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.12, 2020, s.137.

⁶³ Mehmet Işık, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.9.

⁶⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar)*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1971.

Demokratik Devrim Hareketi (MDD)'nin sağladığı üstünlüğün ortaya çıkması ile TİP'den kopan gençler MDD'ye yönelmeye başladı ve TİP'in düşünce ekseninden kurtuldu. Gençler, Dev-Genç Kurumu içinde kendi alternatif yönetim yapısını ve ideolojisini geliştirerek Dev-Genç'i halka açık bir örgüt haline getirmiştir.⁶⁵

Gençlik direniş hareketinin bilgi temelini atıldığı ve örgütlendiği yer, 1965 yılında kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) idi. 4 Aralık 1955'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) kurulan ilk yaratıcı kulüp, FKF'ye giden yolun başlangıcı olmuştur. 1960'lı yıllarda *Yön* dergisi ve TİP'in etkisiyle ODTÜ, Gazi Eğitim Fakültesi, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi(DTCF) ve Gazi Eğitim Fakültesi'nde kamuoyu kulüpleri kuruldu. Yaratıcı Kulüpler Federasyonu, 17 Aralık 1965 tarihinde Ankara'da kuruldu. SBF, DTCF, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Yüksekokul Yaratıcı Kulüplerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Kuruluşunun ardından 1967 yılında üniversitelerin ve kolejlerin bulunduğu illerde İstanbul Sekreterliği kurulmuş ve ardından Fikir Kulüpleri kurulmuştur. 1970'lerden sonra Filistin mülteci kamplarında, Türkiye'de sol görüşleri benimseyenlerin eğitimdeki önemini yitirmeye başlamasıyla aranan suçlular için saklanma yeri olarak kullanılmıştır. 12 Mart 1971 tarihli muhtıranın ardından 26 Nisan 1971'de sıkıyönetim ilan edildi. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu(THKO) üyesi Sinan Cemgil öldürüldü ve Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan yakalandı. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) önderliğindeki Mahir Çayan ve arkadaşı tutuklandı ancak kısa bir süre sonra kaçarak Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı Kızıldere köyünde güvenlik güçleriyle çıkan çatışmada tutuklandılar. Deniz Gezmiş ve arkadaşları 6 Mayıs 1972'de idam edilmişlerdir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren sol örgütler kendi içinde bölünmüş ve farklı hareketler ve gruplarla ilerlemeye devam etmişlerdi.⁶⁶

2.2.1.1. Devrimci Halk Kurtuluş Ordusu Cephesi (DHKP-C)

DHKP-C, Marksizm-Leninizm ilkelerine dayalı sosyalist bir düzen kurmayı ve bu düzeni halk ayaklanmalarıyla gerçekleştirmeyi hedefleyen bir örgüttür. DHKP-C ise THKP-C ve Dev-Sol adlı örgütlerin ideolojik bir devamıdır. Bu bağlamda DHKP-C'yi kontrol etmeden önce THKP-C, Dev-Yol ve Dev-Sol'u kontrol etmek uygundur. Dev-Sol, polisin düzenlediği operasyon sonrasında iktidarı kaybetti ve Bedri Yağan'ın ölümünün ardından

⁶⁵ Çavdar, age, s.371.

⁶⁶ Murat Belge, "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (drl.), Belge Yayınları, İstanbul 1990, s.185.

Dursun Karataş teşkilatını yeniden düzenlemeye çalıştı. Bu amaçla 30 Mart 1994'te Şam'da bir kongre düzenlenmiştir. Kongre sonrasında yeni bir teşkilatın temelini attıklarını anlatan Karataş, yeni teşkilatlarının Devrimci Halk Kurtuluş Cephesi (DHKP-C) adıyla anıldı. Örgütün stratejisi, merkezi hükümetin gücünü zayıflatmak ve devrimi kentsel ve kırsal gerillalar aracılığıyla gerçekleştirmektir. DHKP-C'nin temel amacı, Türkiye'deki Marksist-Leninist ideolojiyi yok eden mevcut rejime dayalı yeni bir rejim kurmaktır. Ayrıca örgüt, bu yeni rejimi kuracak halka bir siyasi partinin öncülük edeceğine inanıyordu.

Dev-Sol adlı örgüt, isim değişikliğinin ardından Devrimci Halk Kurtuluş Partisi (DHKP) ile siyasi faaliyetlerine devam etmiş, Devrimci Halk Kurtuluş Cephesi (DHKC) ile silahlı harekât alanındaki faaliyetlerini sürdürmüştür. Aynı dönemde Dev-Sol döneminin askeri örgütü olan Silahlı Devrim Kuvvetleri (SDB) kaldırılarak yerine DHKC bünyesinde silahlı propaganda gücü oluşturuldu.

DHKP-C söyleminde Marksizm'in savunulmasına vurgu yapılırsa da eylemleri bu savunma ile tutarlı değildir. Nitekim Marx, terörist eylemlere karşı çıktı ve terörü bir devrim aracı olarak kullanmadı. Öte yandan DHKP-C'nin ideolojik düzeyi Leninizm'e daha yakın görünüyor. O kadar büyük ki, Lenin terör eylemlerini tam olarak benimsemese de terör eylemlerine karşı çıkmadı. Lenin, mevcut rejimin yıkılacağına ve iç savaşın bir devrim getireceğine inanıyordu.

DHKP-C kendisini THKP-C'nin geleceği olarak görmekteydi ve Mahir Çayan'ın tezini savunuyorlardı. Örneğin DHKP-C'nin savaş yöntemi Mahir Çayan tarafından önerilen Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisidir (PASS). PASS yöntemi, mevcut hükümeti devirmeyi ve uzun vadeli bir halk savaşı yoluyla devrimi gerçekleştirmeyi amaçlayan silahlı propagandaya dayalı bir stratejidir. PASS iki adımdan oluşur. İlk aşama, sözde öncü savaşıdır. Öncü Savaş'ta amaç, halkı mevcut siyasi güçlerin etkisinden kurtarmak ve yaşadıkları sorunları sürekli gündeme getirerek halkın siyasi bilincini artırmaktır. Siyasi bilinçli insanlar, mevcut hükümetin bu sorunları çözemeyeceğine ve hükümeti devirmesi gerektiğine inanmalıdır. Halkı iktidarın devrilebileceğine ikna etmek için, devletin güçlü olmadığını kanıtlamak gerekir. En etkili yöntem silahlı eylemdir. İkinci aşama, gerillaları kitlelere dönüştürmektir. Bu nedenle, sürekli silahlı mücadele ile otoriteyi zayıflatacak bir ulusal demokratik devrim gerçekleştirilecektir.⁶⁷

⁶⁷ Işık, age, s.23.

DHKP-C, devrimin kentsel ve kırsal gerillaların kullanılmasıyla başarılabilceğine inanıyordu. Bu nedenle 1991’de bazı militanları eğitim için Bekaa Vadisi’ne⁶⁸ gönderdi. Eğitimin ardından örgütün militanları kentsel ve kırsal alanlarda gerilla faaliyetleri yürütmeye başladı. Kırsal kesimdeki faaliyetlerinde ise kolayca kamufle edilebilen dağlık alanları tercih etmekteydiler. Öte yandan bu tür yerlerde faaliyet gösterdiklerinde, güvenlik güçlerinin bu yerlere ulaşmasını zorlaştırmayı da hedefliyorlardı. Ancak kırsalda faaliyet gösteren militanların çoğu örgüte katılmadan önce şehirlerde yaşadıkları için dağlara uyum sağlamakta zorlanmışlardır. DHKP-C’nin gerilla faaliyetleri halktan beklenen desteği almadı. Halkın desteği olmadan silahlı mücadelede başarılı olunamazdı. Örgüt, gerilla faaliyetlerinde çok sayıda militanı kaybetmiştir. 1960’ların sonunda kurulan terör örgütü, 12 Eylül 1980’deki müdahalenin ardından harekete geçemedi. Bu kuruluşlardan en güçlüsü DHKP-C’dir. Bugün etkisi azalsa da varlığını devam ettirdiği bilinmektedir.⁶⁹

2.2.1.2. *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C)*

THKP-C, MDD lideri Mihri Belli’nin muhalefeti nedeniyle MDD’den ayrılan Mahir Çayan, İrfan Uçar, Münir Aktolga, Ulaş Bardakçı, Yusuf Küpeli ve Hüseyin Cevahir tarafından 1969 yılında kurulmuştur. Mihri Belli liderliğindeki *Aydınlık Sosyalist* gazetesinde Mihri Belli’ye karşı çıkan muhalefet, derginin bölünmesine neden olmuştur.⁷⁰

Doğu Perinçek ve arkadaşları *İşçi Köylü* gazetesi kadrosuyla Proleter Devrimci *Aydınlık*’ı teşkil etmişlerdir. Daha sonra muhalefetin derinleşen etkisiyle Mahir Çayan, *Aydınlık Sosyalist* dergisinin 15. sayısında THKP’ye “Sağlamlık, Devrimci Uygulama ve Teori” başlıklı bir makale yayınladı. İlk sinyal gönderildi. 1970 öncesinde TİP ve MDD’nin etkisiyle sol hareket oluşmuş, ardından bir dinlenme ve silahlı mücadele dönemi yaşanmıştır. Dev-Genç’in hukuki mücadelelerin silahlı mücadeleye dönüşmesinde etkisi oldu. THKP-C, Dev-Genç’ten etkilenerek silahlı mücadele yöntemini seçti. THKP-C’nin yaptığı ilk işlem Ziraat Bankası’nın Ankara şubesini soymak olmuştur. Ardından Akbank İstanbul Selamiçeşme şubesinin soyulması ve Mete Has ile Talip Aksoy’un kaçırılması hadiseleridir. En ünlü eylem, 17 Mayıs 1971’de İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efrain Elrom’un kaçırılması ve öldürülmesiydi. Başkonsolos öldürüldükten sonra, güvenlik güçleriyle çıkan

⁶⁸ Asi Nehri’nin doğduğu Lübnan’ın doğu kısmında bulunan bir vadidir.

⁶⁹ Çağrıhan Karadağoglu, *12 Eylül 1980’e Giden Süreçte Türkiye’de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunların Çözmeye Yönelik Uygulamalar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013, s.98.

⁷⁰ Age, s.262.

çatışmada Hüseyin Cevahir öldürülmüştür. İstanbul Maltepe'deki gizli evlerinde ise Mahir Çayan tutuklandı. Tutuklandıktan sonra Maltepe Askeri Cezaevine konulan Çayan, 30 Kasım 1971'de cezaevinden kaçtı. Mahir Çayan cezaevinden kaçtıktan sonra THKO üyeleri ile birlikte Deniz Gezmiş, Hüseyin İnanc ve Yusuf Aslan'ın infazını önlemeyi amaçlamışlardır.

Bu hedefe ulaşmak için 25 Mart 1972'de Ünye radar istasyonundan üç İngiliz teknisyeni kaçırdılar. Tokat'ın Niksar İlçesi Kızıldere Köyü'nde Emrullah Aslan'ın evindeyken köy muhtarının ihbarı üzerine güvenlik güçleri Mahir Çayan ve arkadaşlarını tekrar yakalamak üzere harekete geçti. Güvenlik güçleriyle yaşanan çatışmadan sadece Ertuğrul Kürkçü sağ kurtuldu, Mahir Çayan ve arkadaşı öldürüldü. Önce Mahir Çayan'ın ölümü ardından Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnanc'ın 6 Mayıs 1972'de infaz edilmesiyle THKP-C ve THKO çok kan kaybetti. Sonrasında THKP-C birden çok parçaya bölündü. Bu hiziplerin en önemlileri Devrimci Yol (Dev-Yol) ve Devrimci Sol (Dev-Sol)'dur.⁷¹

2.2.1.3. Devrimci Yol (Dev-Yol)

THKP-C, Mahir Çayan'ın öldürülmesinin ardından fesih sürecine ve 1974 af sonrası restorasyon sürecine girmiştir. Cezaevinden tahliye edilen THKP-C radikalleri, 9 Ağustos 1976'da Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu'nu kurdu. Devrimci Gençlik Derneği Federasyonu (DGDF), 1977 yılında Dev-Genç adını aldı ve görüş ayrılıkları nedeniyle iki gruba ayrıldı. Birinci grup "Ankara" bölümüdür ve "Dev-Yol" adını kullanacak, ikinci grup "İstanbul" bölümüdür ve "Dev-Sol" adını kullanacaktır.⁷²

Dev-Yol, ağırlıklı olarak gençler arasında örgütlenmesine rağmen Anadolu'nun bazı şehir ve gecekondü mahallelerinde taraftar toplamayı başarmıştır. Kurduğu direniş komitesi aracılığıyla, özellikle gecekondü mahallelerinde merkezi hükümetin yerini alacak yerel yönetim birimleri kurmaya çalıştı. Fatsa'da da bunu başarmıştır. Dev-Sol, 1970'lerin ikinci yarısında sol örgütlerde önemli bir rol oynadı, ancak 12 Eylül 1980'den sonra dağılarak çok sayıda fraksiyona bölünmüştür.⁷³

2.2.1.4. Devrimci Sol (Dev-Sol)

Kendini THKP-C'nin geleceği olarak tanımlayan Devrimci-Sol adı verilen

⁷¹ Karadağolu, age, s.263-264.

⁷² Mehmet Işık, *Şiddetin Dili Değişmez*, Zinde Yayınları, İstanbul 2013, s.36-37.

⁷³ Işık, age, s.16.

organizasyon, 1978 yılında kurulmuştur. Görüş ayrılıkları nedeniyle geliştirme yöntemlerini Dev-Yol'dan ayırmıştır. Örgüt, kuruluşundan hemen sonra silahlı operasyonlara başlayarak, aralarında eski Başbakan Nihat Erim ile eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak'ın da aralarında bulunduğu 35 polis, 23 asker ve 240 sivil öldürdü.⁷⁴

Dev-Sol, 12 Eylül 1980 müdahalesiyle diğer örgütler gibi ağır bir darbe aldı, başta örgüt lideri Dursun Karataş olmak üzere birçok üyesi tutuklanmıştır. Karataş, propaganda ve eğitim yeri olarak Bayrampaşa Cezaevi'ni kullanmıştır. İç dünyasını sorgulaması sırasında tutuklanmasının nedenini ve nerede yanlış yaptıklarını bulmaya çalışmış, aynı zamanda “Haklıyız, Kazanacağız” adlı bir kitap yazmıştır. Kitabında, geleceğe yönelik planlarını ve belirli devlet görevlilerinin ve yargı personelinin düşmanı olarak tanımladığı kişilerin bir listesini paylaşmıştır.

DHKP-C 1990 yılına kadar örgüte gerekli fonu sağladı ve birden fazla soygun organize etmiştir. 1989 yılında örgütün ilk üyesi Dursun Karataş cezaevinden kaçmıştır. DHKP-C, 1989'un sonundan itibaren Karataş adına şiddet eylemleri yapmaya başlamıştır. Bu sıkıntılı zamanda örgüt 75 polis, 20 asker, 4 Milli İstihbarat Teşkilatı mensubunu öldürmüş ve 136 vatandaşı yaralamıştır.⁷⁵

16-17 Nisan 1992 tarihleri arasında DHKP-C'nin güvenlik güçlerine yönelik operasyonlar sırasında örgüt ağır bir darbe almış, Dursun Karataş'ın eşi Sabahat Karataş ve örgütün en önemli isimlerinden Sinan Kukul öldürülmüştür. Bu operasyonun ardından örgüt iyileşme sürecine girmiş, içeriye yerleştikten sonra Eylül 1992'de Darbeciler ve Liderlik Grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Darbe planlama örgütü lideri Bedri Yağan'ın ölümünün ardından 6 Mart 1993'te polisin düzenlediği operasyonda Karataş bir kez daha teşkilata liderlik etmiştir. 1994 yılından bu yana örgüt, polis operasyonlarıyla gücünü kaybetmiştir.⁷⁶

2.2.2. Sağ Örgütler

2.2.2.1. Ülkücüler

Cumhuriyet döneminin milliyetçi geleneğindeki en önemli atılımlardan biri olan ırkçılık-turancılık davası 18 Mayıs 1944'te başladı ve 31 Mayıs 1947'de sona erdi. Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazmış olduğu iki mektupla bu dava başlamıştır. Atsız

⁷⁴ Mehmet Işık, *Şiddetin Dili Değişmez*, Zinde Yayınları, İstanbul 2013, s.37-39.

⁷⁵ Karadağoglu, age, s.265-266.

⁷⁶ Age, s.95.

bu mektuplarında Saraçoğlu'nun “*Biz Türküz, Türküz ve Türkçeyi her zaman tutacağız*” ifadesine atıfta bulunarak, Başbakan'dan Türkçü ihtiyaçlar yapmasını ve komünist yayıncılığın üstesinden gelmek için tedbirler almasını istedi; dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i ve Ankara Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden Sebahattin Ali'yi Komünist Partili olmakla suçlamışlardır. Sebahattin Ali, Atsız'a hakaret davası açmıştır. Ankara'da bir grup üniversite öğrencisi davanın duruşmaları sürerken Nihal Atsız'ı ve savunmasını desteklemek için miting düzenlemiş, 3 Mayıs 1944'teki gösteri, Atsız'a göre Türkçülüğü siyasi bir hareket haline getiren anti-komünist bir atmosfer yaratmıştır.⁷⁷

Ülkücülüğün temelini gençler oluşturmaktadır. Toplumun geleceğini şekillendirecek gençlerin milli ülküler benimsemesi, geleceğin yol göstericileri olacak bu insanların milli düşünce, politika ve gayelere sahip olması amacıyla ülkücü gençlik hareketi oluşturulmak amaçlanmıştır.

1965 yılında Alparslan Türkeş'in CKMP genel başkanı olmasıyla gençlik faaliyetlerine ağırlık vererek gençlik kolları teşkilatlanması hızlandırılmıştır. 1968 yılında yaşanan bölücü faaliyetlerin artış göstermesi milliyetçi gençleri ülkücü kuruluşlar halinde teşkilatlanmaya yöneltmiştir. CKMP Gençlik Kolları propaganda faaliyetlerini kolaylaştıracak bir gençlik yapılanması olarak 29 Şubat 1968'de kurulan Genç Ülkücüler teşkilatı kurularak kısa sürede ülkenin birçok yerinde teşkilatlanma sağlanmıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk, Dil, Tarih ve Coğrafya ve Ziraat Fakültelerinde milliyetçi gençler tarafından 18 Mart 1966'da fikir kulübü olarak kurulan Ülkü Ocakları, “Ülkü Ocağı” kısa sürede ülkücü hareketin efsanevi gençlik teşkilatı olacaktır. 1968 yılında tüm üniversitelerde şubelerini açacaktır. Kurulan ocakların hiçbirisi dernek statüsünde olmadığından birlik ve koordinasyonu sağlanamamaktadır. Bu sebeple 1969 yılı Mayıs ayından itibaren Ülkü Ocakları, Ülkü Ocakları Birliğine dönüştürülecektir. 12 Mart 1971 muhtırası ile Ülkü Ocakları Birliği ve Genç Ülkücüler teşkilatlarının kapatılmasından ötürü yeniden teşkilatlanmaya gidilmiştir. 15 Şubat 1972'de Çankırı'da Türk Ülkücüler Teşkilatı kurulmuştur. 23 Aralık 1973'te Ülkü Ocakları Derneği kurulmasıyla Türk Ülkücüler Teşkilatı faaliyetlerine son verilerek teşkilat şubeleri buraya aktarılmıştır. 1978 de ismi Ülkücü Gençlik Derneği olarak değiştirilmiştir. Ülkücü Gençlik Derneği'nin 18 Mart 1979'da Ankara'da düzenlenen 3. Büyük Kurultayına katılan Alparslan Türkeş, konuşmasında Ülkücü

⁷⁷ Necmeddin Sefercioğlu, *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009, s.5-6.

gençliği “*Türk milletinin yaşama iradesi*” olarak tarif etmiştir. 3. Ecevit Hükümeti döneminde ülkücüler, Pol-Der’li çetelerin tahrik ve işkencelerine maruz kalmıştır. Artan terör olayları nedeniyle 19 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. ÜGD genel merkezi ilk kurulduğu yere Konya’ya taşınsa da baskılar devam edince Nevşehir’de daha önce kurulan Ulu Ülkü Derneği’nin adı, 2 Mart 1980’de gerçekleştirilen kurultayda tüzük değişikliğiyle Ülkü Yolu Derneği’ne dönüştürülmüştür. Ülkü Yolu Derneği, 12 Eylül’e kadar geçen sürede Ülkücü Hareket’in sözcülüğünü yapacaktır.⁷⁸

2.2.2.2. Akıncılar

İslami ideolojik grupların tümü İslami hareketi politik İslam anlamında kabul etmedi. Öte yandan bazı yetkililer İslam hukukuna dayalı bir ülke kurma fikrini benimsemişlerdir. Bu kadrolardan biri de Akıncılar adlı bir gençlik örgütüdür. Türkiye’de 1970’li yıllarda yaşanan sol-sağ bölünmeler ve siyasi olaylar, radikal İslamcı terör örgütlerinin azaltılması ihtiyacını doğurmuştur. 1975 yılında Ankara’da Tefik Rıza Çavuşoğlu önderliğinde Akıncılar adlı bir teşkilat kurulmuştur. Kuruluşun kurumsal altyapısı, zayıf bilgisi ve davranışı MSP’nin gençlik bölümünün davranışına benzer. Öte yandan İmam Hatip Lisesi, lise, İslami kolej ve ilahiyat fakültesinde etkilidirler.⁷⁹

Akıncılar adlı bir örgütün kurulmasının ardından örgüt, sokaklarda ve eğitim kurumlarında devrimci ve idealist gençlerle çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmalar neticesinde 23 Şubat 1979’da İstanbul’da Fatih Akıncılar Derneği Başkanı Metin Yüksel öldürülmüş, saldırganlar ile idealistler arasındaki savaş başlamış ve hızla yükselmiştir. Akıncılar adlı teşkilat faaliyetleri nedeniyle 27 Kasım 1979’da Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Sonrasında yine radikal İslam mezhebine ait Akıncı Gençlik Derneği kurulmuş, 12 Eylül 1980 Darbesi’nin ardından Akıncı Gençlik Derneği de kapatılmıştır.⁸⁰

2.3. 12 EYLÜL DARBESİ’NE GİDEN SÜREÇTE YAŞANAN SİYASİ SUİKASTLER VE KATLIAMLAR

Türkiye’de 1970’lerde yaşanan siyasî kutuplaşma, toplumun her kesiminde farklı şekillerde görülen sosyal bir çatışmaya dönüştü. Toplum, sağ-sol, mili-komünist, ülkücü-

⁷⁸ <https://www.ulkuocaklari.org.tr/pages/i/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.11.2021).

⁷⁹ Necmi Uzun, *Türkiye’de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.128.

⁸⁰ Ahmet Tahir Can, *Nasıl Darbe Yaptım? Kenan Evren 12 Eylül’ü Anlatıyor*, Anatolia Kitap, İstanbul 2012, s.130.

devrimci, alevi-sünni olmak üzere her alanda iki kutba bölündü ve bu kutuplaşma kısa sürede çatışmaları beraberinde getirdi. Siyasal şiddetin, siyasetçi ve devlet adamlarının, sivil toplum kuruluşu liderlerinin ve gazetecilerin suikastına dönüşmesi, toplumu güvenlik konusunda endişeye sevk etti. Aşağıda 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'ne giden süreçte görülen siyasî suikastlar ve katliamlar kronolojik olarak incelenecektir.

Bu süreçte yaşanan ilk suikast Hamido suikastı oldu. 1977 yerel seçimlerinde Belediye Başkanlığına seçilen “Hamido” lakaplı Hamid Fendoğlu'na kadar Malatya CHP'li belediye başkanları tarafından yönetildi. Aralık 1977'de bağımsız aday olan Hamid Fendoğlu belediye başkanı seçildi. Fendoğlu, Malatya'da *Son Sözler Millet İçindir* adlı bir gazete çıkardı. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından Fendoğlu, Adnan Menderes ile birlikte Yassı Ada'da yargılanan siyasilerden biridir. Bu yargılama sonucunda üç yıl altı ay hapis cezasına çarptırılan Fendoğlu, Kayseri ve Adana cezaevlerinde kaldı. 1965 yılında Adalet Partisi'nden Malatya Milletvekili seçilen Fendoğlu, TBMM'nin renkli simalarından biriydi. 1977 yerel seçimlerinde, çoğunluğunu sağcı seçmenlerden aldığı oylarla bağımsız Malatya Belediye Başkanı seçildi.

Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu kendisine gönderilmiş bir paketi belediyeden çıkarken teslim aldı. Paket 7 Nisan'da belediyeye ulaşmış olmasına rağmen 17 Nisan'da açılmıştı. Paket cezaevi arkadaşı olan Kasım Önadım tarafından gönderilmişti. Önadım, arkadaşı Fendoğlu'na sık sık meclis sigarası gönderdiği için Fendoğlu paketin içinde yine sigara olduğunu düşünmüştü. Evde paketi açtığı anda, gelini ve iki torunu (biri 5, diğeri 1 yaşında) paketin içerisindeki bombanın patlamasıyla olay yerinde hayatını kaybetti. Yaşanan bu hadisenin ardından şehir de olaylar başladı ve şiddet olaylarının kısa sürede tırmanmasıyla Malatya Olayları meydana geldi. 18 Nisan sabahından itibaren Fendoğlu'nun mensubu olduğu Bulgurlu Aşireti'nden on binlerce kişinin Malatya'ya gelmesiyle büyüyen olaylarda 1000 civarında ev ve iş yeri kundaklanarak yakıldı ve 4'ü ağır 30 kişi yaralandı.⁸¹

18 Nisan Salı sabahının erken saatlerinden itibaren çevre il ve köylerden gelenlerin bir kısmı belediye binası önünde toplanırken, diğer kısmı da Saman Çarşısı'nda toplanmışlardır. Kalabalığın çoğunluğunu 15 ile 20 yaş arasındaki gençler oluşturmuştur. Gençlerin elinde sopalar, demir zincirler, kaşıklar ve benzeri saldırı aletleri olduğu ifade edilmektedir. Kalabalığın önündeki maskeli bir kişinin kalabalığı yönlendirmesiyle harekete geçen grup,

⁸¹ “Malatya Tahrir Edildi”, *Tercüman*, 19 Nisan 1978, s.1-10.

kendilerine önceden işaretlenip hedef olarak gösterilen Alevi ve solculara ait işyerlerine saldırdıkları iddia edilmiştir. Fendoğlu cinayetinin ikinci günü, yani 18 Nisan'da bütün gün camiden şu şekilde anonsların yapıldığı: “*Din elden gidiyor, camilere de bomba konuluyor*” iddia edilirken yapılan bu anonslarla halkın galeyana getirilmek istendiği ifade edilmiştir.⁸²

Sünni ve Alevilerin birlikte yaşadığı şehirde “Dan dan dan, Hamido’ya intikam!”, “Komünist Pol-Der”, “Katil Ecevit!” sloganlarıyla şehirde çatışmaların meydana geldiği iddiasını taşıyan haberler basında yer aldı.⁸³

19-20 Nisan tarihleri arasında meydana gelen çatışmalar neticesinde 8 kişinin öldürüldüğü, 100 kişinin de yaralandığı ifade edilmiştir. Şehirde meydana gelen olaylar yatıştırıldıktan sonra 7 Nisan 1978’de Ankara’ya da Hamid Fendoğlu’na gönderilen bombalarla aynı ambalajla 3 bomba (1 kg, 350 gram, aynı ambalajla) gönderildiği ortaya çıkmıştır. Alıcılardan biri CHP Pazarcık Bölge Başkanı Memiş Özdal, diğerleri ise Adıyaman Emniyet Müdür Yardımcısı Abdülkadir Oltu ve Adanalı işadamı Ahmet Akalın’dır. Alevi Memiş Özdal şüphelendiği paketi teslim almamıştır. Posta Telefon ve Telgraf (PTT) memurlarının paketi açmaya çalıştığı esnada paket içerisindeki bombanın patlamasıyla memurlardan biri ölmüş, diğeri ise ağır yaralanmıştır. İçişleri Bakanlığı, alıcıya ulaşmadan diğer iki paketi ele geçirmiş ve içerisinde bomba bulunduğunu tespit ettiği paketleri imha etmiştir.⁸⁴

Hamido suikastı sonrasında gelişen bir diğer siyasi hadise ODTÜ olaylarıdır. II. MC Hükümeti döneminde ODTÜ’de yaşanan rektörlük değişimi bununla beraber bir kriz periyodunu başlatmış ve sosyal bir vaka halini almıştır. Dönemin rektörü Prof. Dr. Ilgaz Ayanak 10 Ağustos 1976’da müteveli heyeti tarafından görevden alınmıştır. İlk etapta yerine herhangi bir atama yapılmamıştır. Ayanak’ın görevden alınmasının üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra rektörlük görevine MHP eğilimli olduğu belirtilen Prof. Dr. Hasan Tan atanmıştır. Ülkücü kesimin etkin olamadığı nadir üniversitelerden biri olan ODTÜ’nün sol görüşlü öğrencilerin hâkimiyetinde olduğuna vurgu yapılmıştır. Yapılan bu atamayla birlikte öğrenci olaylarının başladığı ifade edilirken öğrenci olaylarıyla birlikte bazı dekanlar ve

⁸² H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Yakın Tarihimizde Kütesel Katliamlar*, 4. Baskı, Ürün Yayınları, Ankara 2015, s.50-51.

⁸³ “Malatya’da Sokağa Çıkma Yasağı Kondu”, *Hürriyet*, 19 Nisan 1978, s.1,11.

⁸⁴ *Faili Meçhul*, Hamit (Hamido) Fendoğlu Belgeseli, TRT Haber, <https://www.youtube.com/watch?v=VMx2N0BlMeg> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

rektör yardımcılarının da yapılan atamayı protesto etmek amacıyla istifa ettikleri basın tarafından iddia edilmiştir.⁸⁵ Böylelikle dokuz ay sürecek ODTÜ olayları başlamıştır.

Hasan Tan'ın rektörlük binasına gelişi esnasında öğrenciler tarafından protesto edilmesiyle beraber jandarma ve öğrenciler arasında arbedeler meydana gelmiştir. 15 Şubat'ta ise tedris üyeleri tarafından protestolar ortaya çıkmaya başlamıştır. Öğrenci İşleri Dekanı Erhan Yaşar, Rektör Yardımcıları Mustafa Doruk, Erol Tümer, Yuluğ Tekin Kurat ve Burhan Özduural görevlerinden ayrılmışlardır. Kimya, Maden, Elektrik Mühendisliği ve Fizik Bölüm Kurulları, Rektör Tan görevden ayrılana dek eğitime ara verme kararı aldıklarını ilan etmişlerdir. İdari ilimler fakültesi genel kurulu Tan'ı istifa etmesi için uyarmıştır. 17 Şubat'ta Mimarlık Fakültesi Yönetim Kurulu, Tan'ın görevden istifa isteklerini oybirliğiyle dile getirip kabul etmişlerdir. ODTÜ'de nerdeyse tüm akademisyenler görevlerinden ayrılmıştır. Öğrenci eylemlerine tedris üyeleri de böylece yardımcı olmuştur. Bunun üstüne Rektör Tan, 23 Şubat 1977'de ODTÜ öğrencilerinin derslerine başlaması için gazeteye duyuru vermiştir. Ancak bu esnada üniversiteyi 15 gün için kapatmak istemesi ciddi reaksiyonların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Jandarma birliklerinin ODTÜ içlerine ve talebe yurtlarına girmeye başladıkları ifade edilmiştir. 2 Mart 1977'de Danıştay tarafınca reddedilen kapatma talebinin ardından ODTÜ tekrar öğretime açılmıştır. Öğretimin başlamasının akabinde 28 Mart'ta yarıyıl tatilinin başladığı açıklanmıştır. 21 Nisan'da Rektör Tan'ın yeni sömestr bilimsel nitelikli takvimi üniversite konseyinden olumsuz oy alarak reddedilmiştir. Bu sayede Hasan Tan ODTÜ'yü ikinci kez 26 Nisan'da kapatma kararı almıştır. 8 Haziran günü Öğrenci Temsilcisi ve Öğrenci Temsilcisi Konseyi (ÖTK) Sözcüsü Ertuğrul Karakaya jandarma tarafından öldürülmüştür. Bu hadiseyle beraber ODTÜ'de sinirlerin en gergin noktaya ulaştığı görülmüştür. 22 Haziran 1977'de Hasan Tan görevinden ayrılrsa da olaylar son bulmamıştır. Öğretim üyeleri ve öğrenciler Rektör Tan zamanında alınan 200 işçinin ve Mütevelli Heyetinin de ayrılmasını talep etmişlerdir. 26 Eylül'de Mütevelli Heyeti Ahmet Sonel görevinden ayrılırken rektörlük görevine Nuri Saryal atanmıştır. Yeni öğretim dönemi için Yurtlar 5 Kasım'da üniversite 7 Kasım'da açılması kararlaştırılmıştır. Eğitim öğretimin başlamasına karşın olaylar sona ermemiştir. Hasan Tan döneminde işe alınan işçilerin istifa ettirilmesi için 2 Aralık 1977'de rektörlük önünde yapılan eylem esnasında söz konusu işçiler tarafından öğrencilerin üzerine rektörlüğün 5. katından bomba atıldığı, meydana gelen olay sonucunda 52 öğrencinin yaralandığı ve 1 öğrencinin yaşamını yitirdiği ifade edilmiştir.

⁸⁵ "ODTÜ Gericiliğin Kalesi Olmayacaktır!", *İlerici Yurtsever Gençlik Gazetesi*, 28 Şubat 1977, s.4.

16 Mart 1978 tarihinde meydana gelen ve tarihe 16 Mart Katliamı olarak geçen başka bir hadisede ise, ülkede yaşanan sağ-sol çatışmasının en keskin örneklerinden birisi yaşanmıştır. Sağ ve sol görüşlere göre kutuplaşan halkın bir biriyle çatışmalarına devam etmesiyle 1978 yılı olaylar ve acılarla dolu bir yıl olmuştur. Bu dönemde solcular sağcıları “faşist”, sağcılar ise solcuları “komünist” olarak nitelendirmişlerdir. Sağcılar kendilerine Ülkücü, solcular ise Devrimci adını vermişlerdir.⁸⁶

Her iki grup da toplu halde hareket ederken kendi alanlarında zıt fikirli öğrencilere yer vermemektedirler. Bu ortam içerisinde sağcıların kontrolü altındaki İstanbul Üniversitesi’nde örgütlü biçimde çıkan solcu grubun üstüne bomba atılmıştır. Bomba atılmasının ardından etrafta bekleyen kimliği tespit edilemeyen şahıslar tarafından otomatik silahlarla saldırı gerçekleştirilmiştir.⁸⁷ Yaşanan olayda yedi öğrenci hayatını kaybederken 31’i ağır olmak suretiyle 100’den fazla kişi yaralanmıştır. Binlerce öğrencinin eylem için üniversiteye toplanma kararı almasıyla İstanbul Üniversitesi Rektörü Haluk Alp, üniversitenin müddetsiz kapatıldığını ilan etmiştir. Saldırı sonrasında polis şehirde ve üniversitede geniş kapsamlı operasyonlara girişirken, olayı protesto eden DİSK 20 Mart’ta “faşizme ihtar” grevini başlatmıştır.⁸⁸

DİSK grevine yönelik Başbakan Ecevit, “*Türkiye’ye pusu kuruldu. Saldırılara liderlik edenler sonuca katlanacaktır*” açıklamasında bulunmuştur. Ana muhalefet lideri Demirel ise devletin sol militanların eline geçtiğini iddia etmiştir. DİSK ise “*Ülke genelinde bir grevin provasını yaptık*” ifadesinde bulunmuştur.⁸⁹

Ankara’da meydana gelen başka bir olayda ise 10 Ağustos 1978’de Ankara’nın Balgat bölgesinde sol ideolojiye sahip kişilerin çoğunlukta bulunduğu dört kahvehane, sokaktan geçen bir otomobil içerisinden ateş eden kişilerce otomatik silahlarla taranmıştır. 5 kişinin öldüğü ve 11 kişinin yarandığı olayda katliamları gerçekleştirenlerden bazıları tutuklanırken, bazı tutuklular firar etmiştir. 14 Ağustos 1978’de ise saldırının sorumlularından ülkücü olduğu ifade edilen İsa Armağan tutuklanmıştır. Armağan’ın evinde yapılan aramada üç silah, bomba teçhizatı, bir tane Amerikan malı saldırı el bombası bulunduğu belirtilmiştir.

⁸⁶ Aktaş, age, s.136-138.

⁸⁷ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila, Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.6.

⁸⁸ Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Mete Tunçay, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*, C.3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.405.

⁸⁹ Gültekin Günaşar, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Milli Güvenlik Genel Sekreterliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s.40.

Soruşturma neticesinde İsa Armağan'ın MC hükümeti döneminde MHP'li bir bakan tarafından Sağlık Bakanlığı'nda işçi olarak görevlendirildiği tespit edilmiştir. Katliama ismi karışanlar içerisinde Mustafa Pehlivanoglu, Haydar Şahin ve Orhan Uzun'un da yer aldığı ve bunların Türkistan İntikam Tugayı ismindeki bir gruba üye oldukları halka duyurulmuştur. Meydana gelen olayla ilgili ÜGD lideri Abdullah Çatlı'nın da olayda düzenleyici rolde bulunduğu şüphesiyle tutuklanarak sorgulandığına yer verilirken, yeterli delilin bulunmaması sebebiyle serbest bırakıldığı ifade edilmiştir.⁹⁰ Mustafa Pehlivanoglu 7 Ekim 1980 yılında idam edilmiştir. MHP Genel Merkezinin bulunduğu Ankara Bahçelievler İlçesi'nin "Kurtarılmış Bölge" olabilmesi adına ülkücü gençliğin sürekli etkinlik halinde olduğu iddia edilmiştir.⁹¹

9 Ekim 1978 günü Bahçelievler'deki bir apartmanda yaşayan TİP'li 7 talebe Abdullah Çatlı, Mahmut Korkmaz, Haluk Kırıcı, Kürşat Poyraz, Ercüment Gedikli tarafından katledildiği ifade edilmiştir. Katillerin, evde bulunan kişileri eter ile bayılttıktan sonra öldürdükleri ifade edilirken Osman Nuri Uzunlar'ın kurşunla ölmediğinin fark edilmesi üzerine havluyla boğularak öldürüldüğü iddia edilmiştir. Faruk Ersan, Salih Gevenci ve Serdar Alten'in sabah saatlerinde evlerinden alındığı, bir süre sonra Serdar Alten'in eve yeniden getirip silahla vurulduğu ancak ölmeyip ağır yaralandığı iddia edilmiştir. Polise verdiği ifadeyle katillerin tutuklanmasına yardımcı olan Alten, 17 Ekim 1978'de hayatını kaybetmiştir. Serdar Alten ile birlikte alıkonan iki kişinin ise Ankara-Eskişehir yolu üzerindeki bir arazide kafalarından vurularak katledilmiş cesetlerinin bulunduğu iddia edilmiştir. Bu olaylar tarihe Bahçelievler Katliamı olarak geçmiştir. Haluk Kırıcı, Ercüment Gedikli, İbrahim Çiftçi, Ömer Özcan, Duran Demirkıran senelerce askeri mahkemelerde yargılanırken, yargılamalar nihayetinde Haluk Kırıcı ve Ercüment Gedikli idam; Ömer Özcan ve Demirkıran 15 sene hapis cezasına çarptırılmıştır. Fakat Yargıtay tarafından karar bozulmuştur. Ankara 4. Kolordu Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesi'nde 30 Nisan 1987 senesinde meydana gelen duruşma nihayetinde Kırıcı ve Gedikli idama çarptırılırken, Özcan ve Demirkıran ise 28 sene hapis cezasına çarptırılmıştır.⁹²

Bu dönemde ülkenin batısında sağ-sol çatışması devam ederken doğusunda ise mezhep çatışmaları başlamış ve bu çatışmanın en vahim örneklerinden biri de Sivas'ta meydana

⁹⁰ Ersel, age, s.27.

⁹¹ Alatlı, age, s.304.

⁹² Ersel, age, s.27.

gelmiştir. 3 Eylül 1978’de Sivas’ta olup biten vakalar civar halkını mezhep kutuplaşmasına sürüklemiş ve şehirde kanlı olaylar meydana gelmiştir. Ramazan ayında gazeteler, evler ve camilerde dini propagandalar gerçekleştirilerek halk galeyana getirilmeye çalışılmıştır. “Alevi öldüren cennete gider” tarzında söylemlerin yayıldığı gibi “Aleviler camilere saldırıyor, Aleviler ayaklanacak” şeklinde şehirde dedikoduların yayılmasıyla halkın tahrik edilip, kışkırtıldığı iddia edilmiştir.⁹³

Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Sivas’ın Alibaba Mahallesinde, Ramazan Bayramının ilk gününde sokaktaki gençlerin birbirine saldırmasıyla başlayan çatışmaya ailelerin de katılmasıyla olaylar büyümüş içerisinden çıkılamaz bir duruma dönüşmüştür. Çatışma aniden kent çatışmasına ve Alevi-Sünni çatışmasına evrilmiştir. Olay esnasında sokaklardan geçen arabalardan “*Solcular camilere bomba koydu*” “*Ey Müslümanlar, Aleviler camiye bombaladı. 300 dindaşımız katledildi. Ne duruyorsunuz gün cihat günüdür*”⁹⁴ şeklinde propagandalar ve kışkırtmaların yapıldığı iddia edilirken, “*Komünistlere ölüm*” diye bağırان saldırganların bilhassa Alevi vatandaşları ve CHP’lilere ait olduğu belirtilen bina ve işyerlerini yaktıkları iddia edilmiştir. “*Allahını seven bizlere katılsın*” şeklinde propaganda yaptığı iddia edilen sağ ideolojiye sahip yaklaşık 10 bin bireyden oluşan kalabalığın çoğunlukla ev ve işyerlerine saldırdıkları ifade edilmiştir. Bunun yanında bölgeye gönderilen itfaiyecilerin yangınları söndürmesinin engellenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Sivas’ta meydana gelen olaylar sonunda 9 kişinin öldüğü, 100’den fazla yaralının bulunduğu ifade edilirken, 167 iş hanı ile binlerce yapının da hasar aldığı iddia edilmiştir.⁹⁵

21 Aralık 1978 günü CHP eski senatörlerinden olan ve sonrasında MHP’ye geçen Hilmi Soydan, Elbistan’da öldürülmüştür. Olay saat 16.30 sıralarında Elbistan Belediye Başkanı Ahmet Özsoy ile birlikte bir arabayla belediyeden çıkarken bahçe kapısında bulunan topluluktan açılan ateş sonucu yaralanan Soydan, kaldırıldığı Elbistan Devlet Hastanesinde hayatını kaybetmiştir.⁹⁶

1978 yılının en önemli hadisesi Kahramanmaraş’ta meydana gelen toplumsal olaylardır. Kahramanmaraş Endüstri Meslek Lisesi’nin sol ideolojiye sahip öğretmenlerinden TÖB-DER üyesi Hacı Çolak ve Mustafa Yüzbaşıoğlu’na yönelik “militanlar” tarafından saldırı gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. Vücuduna 9 kurşun isabet eden Hacı Çolak’ın olay

⁹³ Elif Aktaş, age, s.138.

⁹⁴ Gezgin, age, s.80.

⁹⁵ Ersel, age, s.27-28.

⁹⁶ “Elbistan’da CHP Eski Senatörü Soydan, Kırıkkale’de Bir Genç Öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1978, s.1.

yerinde hayatını kaybettiği, vücuduna isabet eden 3 kurşunla ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılan Mustafa Yüzbaşıoğlu'nun ameliyata alınmasına rağmen kurtarılamayarak yaşamını yitirdiği ifade edilmiştir. Saldırıyı ağır yaralı olmasına rağmen anlatan Yüzbaşıoğlu, otomatik silahla ateş eden saldırganın eşkâlini verip yanında bir öğrencinin olduğunu söylemiştir.⁹⁷

Maraş olayları öğretmenlerin cenaze törenlerinin yapıldığı esnada sağcı grupların cenaze törenine katılanlara saldırısıyla 22 Aralık 1978 günü başlamıştır. Ülkücülerin öncülüğündeki grupların “Komünistlerin ve alevilerin cenaze namazı kılınmaz” sloganlarıyla cenaze törenine katılanlara taş ve sopalarla saldırıya geçtikleri ifade edilirken, saldırganların çarşıya yönelerek saldırılarına devam ettikleri iddia edilmiştir. Güvenlik güçlerinin saldırıları önlemekte yetersiz kaldığı ifade edilirken, Gaziantep'ten gelen jetler şehrin üzerinde alçak uçuş yaptıklarına yer verilmiştir. Meydana gelen olaylarda 500'den fazla işyerinin tahrip edildiği belirtilirken, meydana gelen hadiselerle ilgili açıklama yapan Vali Tahsin Soylu, ilk gün meydana gelen olaylarda 12 kişinin hayatını kaybettiğini, 150 kişinin yaralandığını bunlardan 16'sının durumunun ciddi olduğunu belirtmiştir. Olayları çıkaranların yakın köy ve ilçelerden gelen ülkücüler olduğu ifade etmiştir. Olaylarla ilgili açıklama yapan TİKP Genel Merkezi, Maraş'ta meydana gelen olayların başında ÜGD Başkanı Mehmet Leblebici ile fabrikatör Hasan Balcı'nın olduğunu iddia etmiştir.⁹⁸

Maraş'ta 22 Aralık günü başlayan olayların önüne geçmek adına 24 Aralık günü sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir Ancak yasağın halka duyurulamaması nedeniyle halk yasağa uymamış saldırı ve çatışmalar devam etmiştir. “*Komünistleri bırakmayın, Allah yoluna kesin, Sütçü İmam aşkına vurun, bugün cihad günüdür, bir Alevi öldüren cennete gider, Alevileri öldürelim, memleketten temizleyelim, Alevileri öldürün, şahit kalmasın*” diye bağırان kişilerin sürüklediği iddia edilen kalabalıkların, Alevilerin yaşadığı; Yörükselim, Yenimahalle, Serintepe, Mağaralı, Karamaraş Mahallelerine saldırdıkları iddia edilirken bu sırada önceden işaretlendiği ifade edilen sünni mahallelerindeki Alevi evlerine saldırıların düzenlendiği iddia edilmiştir.⁹⁹

Bu sırada ülkede meydana gelen hadiselerle ilgili tedbirleri görüşmek üzere toplanan Bakanlar Kurulu, 13 şehirde iki ay arayla sıkıyönetim uygulanması konusunda fikir birliğine varmıştır. Bakanlar Kurulu kararında; Anayasal düzenin gereği olan temel hak ve özgürlerin

⁹⁷ “Kahramanmaraş'ta İki Öğretmen, Adana'da Bir Öğrenci Öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1978, s.1-9.

⁹⁸ “2'si Asker 12 Ölü Var”, *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1978, s.1.

⁹⁹ “Maraş Katliamında Neler Olmuştu?”, 16 Aralık 2008, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/111379-maras-katliaminda-neler-olmustu> (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

ortadan kaldırılmasına ilişkin görülen şiddet eylemlerinin ortaya çıkması üzerine Adana, Ankara, Elâzığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa şehirlerinde iki ay süreyle sıkıyönetim ilânının kararlaştırıldığını bildirmiştir.¹⁰⁰ TBMM’de yapılan oylama sonucunda 537 kabul oyuna karşılık 1 ret ve 1 çekimser oy ile 13 ilde uygulanacak sıkıyönetim kabul edilmiştir.¹⁰¹ Kararın Resmi Gazete’de 26 Aralık 1978 günü yayımlanmasıyla, alınan kararlar aynı gün saat 07.00 itibariyle yürürlüğe girmiştir.¹⁰²

Maraş’ta meydana gelen olaylarla ilgili Süleyman Demirel, devletlerin arasındaki savaşların bile 5 günde bittiğine vurgu yaparak olayların hükümetin gaflet ve ihanetinden kaynaklandığını, hükümetin böyle bir olayın yaşanacağından bilgisinin olmasına rağmen tedbir alınmadığını bu sebeple hükümete gensoru önergesi vereceklerini ifade etmiştir.¹⁰³

Maraş’ta yaşanan olayların ardından 111 kişi hayatını kaybetmiş, 1000’in üzerinde insan yaralanmış, 8 otomobil, 552 ev yakılmış, 289 işyeri tahrip edilmiştir.¹⁰⁴

Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı olan Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979 günü saat 19.30’da Milliyet Gazetesi binasından ayrılıp arabasıyla evine giderken, Teşvikiye’de uğradığı saldırıda hayatını kaybetmiştir. Maçka Karakol Sokağına arabasıyla gireceği sırada sıkışan trafik nedeniyle duran, bu sırada araca yaklaşan bir kişinin tabancayla ateş etmesiyle göğsünden ve vücudunun çeşitli yerlerinden yaralanan İpekçi’yi çevredeki kişiler Şişli Hastanesine kaldırmak isteseler de İpekçi, de yolda hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵ Abdi İpekçi cinayeti ile ilgili olarak Başbakan Ecevit, cinayeti işleyenlerin ülkedeki iç barışın sağlanmasına katkıda bulunmak isteyenlerden olan, bunun da en ön safında çaba gösteren Türk basınının sindirilmek istendiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶ Suikastın ardından olayın faili olarak kimliği belirlenen Mehmet Ali Ağca, 25 Haziran 1979’da yakalanmıştır. Maltepe Askeri Cezaevi’ne, konulan Ağca iddiaya göre, yakalandıktan 128 gün sonra, 25 Kasım 1979’da cezaevinden askerlerin de yardımıyla firar etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁰ “Sıkıyönetim Uygulaması Başladı”, *Hürriyet*, 27 Aralık 1978, s.1.

¹⁰¹ “Meclis Sıkıyönetimi Onayladı”, *Hürriyet*, 27 Aralık 1978, s.1.

¹⁰² “Sıkıyönetim Uygulaması Başladı”, *Hürriyet*, 27 Aralık 1978, s.1.

¹⁰³ “Kahramanmaraş Olayları Bu Hükümetin Gaflet ve Hıyanetidir”, *Tercüman*, 26 Aralık 1978, s.1.

¹⁰⁴ Zeyyat Bandoğlu, “Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli İle Analizi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2016, s.594.

¹⁰⁵ “Abdi İpekçi Öldürüldü”, *Milliyet*, 2 Şubat 1979, s.1.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1979, s.1.

¹⁰⁷ “Abdi İpekçi, 40 Yıl Önce Bugün Öldürüldü”, T24, 01 Şubat 2019, <https://t24.com.tr/haber/abdi-ipekci-40-yil-once-bugun-olduruldu,806500> (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

Tanınmış kişilere yönelik suikastlar, güvenlik güçlerinin üst düzey yöneticilerini de hedef almaya başlamıştır. 28 Eylül 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, otobüsle evinden ayrılmış ve sabah 08.20 sularında emniyet müdürlüğüne gittiği sırada evinden 200 metre önceki kavşakta silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁸

1980 askerî darbesine giden siyasî süreçte yaşanan en önemli olaylardan birisi de TARİŞ olaylarıdır. TARİŞ Fabrikaları İzmir'de kurulmuştur. ve Antbirlik, Çukobirlik, Fiskobirlik gibi kendi türünden oluşan kuruluşların en eski ve en büyüklerinden birisidir. Pamuk, incir, üzüm, zeytinyağı ve benzer biçimde ürünlerin üretimini sağlayan yapı 1978 yılı itibarıyla 61 merkezde 110 kooperatif birimine sahip, 79.182 ortaklı ve 10bin işçisiyle büyük bir kurumdur.¹⁰⁹

Demirel'in azınlık hükümeti göreve başladığında ilk yaptığı faaliyetlerden biri TARİŞ Genel Müdürlüğüne yönelik değişiklik yapmak olmuştur. AP'li Hakkı Gürün'ün müdür olmasıyla fazla sayıda işçinin işten çıkarılacağı iddiaları konuşulur olmuştur. 1979 yılında toplu iş sözleşmelerine aykırı bir şekilde bazı işçilerin görevi sonlandırılmış ve yerlerine MHP üyeleri yerleştirilmiştir. Bunun üzerine 22 Ocak 1980'de zeytinyağı fabrikasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Kimi illegal sol teşkilat üyelerinin emniyet kuvvetleriyle silahlı mücadeleye karışması ile çatışmalar bütün şehre yayılmıştır. Aralarında işçi, polis, öğretmen ve öğrencinin de bulunduğu toplam 7 şahıs olaylarda hayatını kaybederken 15 kişi de yaralanmıştır.

Valilik talimatıyla emniyet güçlerinin fabrikada arama ve araştırma faaliyetlerinde bulunmak istemeleri bunun işçiler tarafından kabul edilmemesiyle birlikte çatışmalar başlamıştır. DİSK'e bağlı bütün işyerlerinin birlikte eyleme geçmesiyle 2,5 saat devam eden bir işbırakımını başlatılmıştır.¹¹⁰ İki buçuk saat devam eden çatışma nihayetinde 280 kişi tutuklanmıştır. Fabrikadaki arama esnasında oldukça sayıda yasaklı yayın, tabanca gibi suç objeleri toplanmıştır. Çatışmalara öğrenci ve halkın da katılmasıyla olaylar iyice büyümüştür. Yerleşke önünde ve yurtlarda öğrencilerin direnişinin devam ettiği sırada 70 öğrenci gözaltına alınmıştır.¹¹¹

TARİŞ'te işçilerinin direnişi 9. gününü tamamlarken, üretim gerçekleştirilemediği için

¹⁰⁸ "Adana Emniyet Müdürü Öldürüldü" Milliyet, 29 Eylül 1979, s.9.

¹⁰⁹ Vedat Pekel, "Tariş Dersleri", *Yurt ve Dünya*, C.7, S.19, Ocak 1980, s.8.

¹¹⁰ Pekel, age, s.12-13.

¹¹¹ Alathı, age, s.480-481.

ortaya çıkan zararın 700-800 milyon liraya yaklaştığı, bu esnada yağ stoklarının azalması sebebiyle de ülkede yağ temini konusunda sıkıntıların başladığı ifade edilmiştir.¹¹²

26 Ocak 1980 yılında DİSK'in gerçekleştirdiği "Demokrasi Mücadelesi Yürüyüş ve Mitingi" olayları değişik bir boyuta dönüşmüştür. Tarih Genel Müdürü Hakkı Gür yaptığı basın toplantısında tüm işçilerin anlaşmalarının feshedildiğini ifade etmesiyle iki gün sonra işçi direnişleri yeniden başlamıştır.¹¹³ 8 Şubat'ta DİSK'e bağlı 55 bin çalışan bir günlük iş bırakma eylemine gitmiştir.¹¹⁴

Fabrikaları boşaltmak için harekete geçen polise karşı direnen Üzüm İşletmeleri, polise karşı gelerek işyerlerini boşaltmayı reddetmişlerdir. Bu işletmede meydana gelen çatışmada polis orantısız güç kullandığı ve çoğunluğu kadınlardan oluşan işçi grubunu işyerlerinden uzaklaştırdığı iddia edilmiştir. Fabrikanın boşatılması sırasında 1500 işçi tutuklanmıştır. Aynı zaman zarfında solcularla polis arasında silahlı kavgalar meydana gelmiştir. Bunun yanında DİSK'e üye olan sendikaların başlatmış olduğu iki günlük greve, kısa sürede 50 bin işçi daha eklenmiştir. İzmir'in Gültepe ilçesinde başlayan protestoya polis müdahalesinin sonucunda 3 polis hayatını kaybederken, 100 vatandaş ise yaralanmıştır. 17 Şubat'ta 9 saatlik polis operasyonu ile Gültepe semtinde kontrol sağlanmıştır. 20 Şubat 1980 tarihinde TARİŞ olayları sona ermiştir. Olayların ardından sol ideolojiye sahip işçiler görevlerinden uzaklaştırılırken yerlerine sağ eğilimli oldukları bilinen kişilerin fabrikalara alındığı ifade edilmiştir.¹¹⁵

Politik saldırı vakaları gün geçtikçe artarak devam ederken rotasını siyasal aktörlere de yöneltmiştir. MHP Genel Başkan Yardımcısı ve II. MC Hükümeti periyodunun Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak 27 Mayıs 1980 günü silahlı saldırı neticesinde yaşamını yitirmiştir. Sazak saat 21.00 sıralarında arabasıyla Kırkpınar Sokağındaki evinin önüne geldiği ve arabasının bagajındaki eşyalarını çıkardığı esnada, ellerinde otomatik silah bulunan iki saldırgan Sazak'a yönelerek silahlı saldırıda bulunmuşlardır. Kafasına ve gövdesine dört mermi isabet eden Sazak hastaneye götürülürken yaşamını yitirmiştir.¹¹⁶

Sazak'ın öldürülmesi hadisesi sonrasında siyasal liderler meydana gelen olayı kınayıcı mesajlar paylaşmışlardır. Diğer taraftan saldırının ardından gerginleşen atmosfer ve meydana

¹¹² Gezgin, age, s.135.

¹¹³ Pekel, age, s.13.

¹¹⁴ Ersel, age, s.507.

¹¹⁵ Age, s.34.

¹¹⁶ "MHP'li Gün Sazak Öldürüldü", *Hürriyet*, 28 Mayıs 1980, s.1.

gelen hadiseler sebebiyle Sivas'ta sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Gölcük ve Fethiye'de ise CHP'lilere ait bazı işyerlerine saldırılar düzenlenmiştir. Konya ve Çumra'da çeşitli gösteriler düzenlenirken,¹¹⁷ MHP Genel Başkanı Türkeş, Gün Sazak suikastı ile alakalı Bülent Ecevit'i sorumlu tutmuştur. Türkeş, Gün Sazak'ın ölüm sebebi olarak Ecevit'in kışkırtmalarını işaret etmiştir. Öldürülen tüm vatandaşların olduğu gibi MHP ve ülkücülerin katili olarak da Ecevit'in sorumlu olduğunu, Ecevit'in ne zaman MHP ve Türk Milliyetçileri hakkında ve aleyhinde yalan ve iftirada bulunsa mutlaka ardından çok sayıda MHP'li yönetici ve ülkücünün şehit edildiğini iddia etmiştir.¹¹⁸

1979 yılının önemli hadiselerinden bir tanesi de Fatsa olaylarıdır. 1979 senesinde Fatsa Belediye Başkanı Nazmiye Komitoğlu'nun vefat etmesiyle düzenlenen erken mahalli seçimde halkın talebi üzerine aday olan Terzi Fikri lakaplı Fikri Sönmez mevcut oyların % 60'ını alarak Belediye Başkanı seçilmiştir. Terzi Fikri'nin belediye başkanı seçildikten sonraki ilk icraatı Fatsa'yı 11 bölgeye ayırarak halk komiteleri kurmak olmuştur. Bu komiteler ve temsilcileri vasıtasıyla halkın sorunlarına çözüm getirilmesi amaçlanmıştır. Fatsa'da meydana getirilen “Çamura son kampanyası”, karaborsa ve tefecilere karşı başlatılan mücadele devrimcileri oldukça kuvvetli bir hale büründürmüştür.¹¹⁹

Fatsa'nın devlet içinde devlet kurma mücadelesi içinde olduğu dillendirilmeye başlanırken, bu durum yetkili makamlardaki yöneticileri huzursuz etmeye başlamıştır. İlçeye giriş çıkışlar Devrimci Yol isimli siyasal bir topluluğun eline bırakıldığı ve basın çalışanlarının sorguya çekilerek ilçeye alınmaya başlandığı iddia edilmiştir. Buna rağmen Terzi Fikri lakaplı Fikri Sönmez valinin söylemlerinin gerçek dışı olduğunu, problemlerin Vali Reşat Akkaya'dan kaynaklandığını ifade etmiştir. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e “Samsun'dan helikopterle geçerken Fatsa üzerinde yüksekten seyredilmesi aşağıdan ateş edilebileceği söylenerek Evren, tahrik edilmiştir. Olay yerinde çalışma yapmak suretiyle Fatsa'ya giden Genelkurmay Başkanı Evren, iddiaların gerçek dışı olduğunu, Fatsa'da sessizliğin hâkim olduğunu, ilçe giriş çıkışlarının da kimse tarafından tutulmadığını bizzat tespit ettiğini ifade etmiştir.¹²⁰

Bu zaman zarfında medyada, Fatsa'da “komünist zulmün” olduğu, Terzi Fikri'nin

¹¹⁷ “Cinayet Lanetlendi”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1980, s.1.

¹¹⁸ “Türkeş: ‘Bütün MHP'lileri ve Ülkücülerini Uyarıyorum, Komünistlerin Oyununa Gelmemeliyiz’”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1980, s.1-7.

¹¹⁹ Fikri Sönmez, https://tr.wikipedia.org/wiki/Fikri_S%C3%B6nmez (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

¹²⁰ Birand, age, 1999, s.11.

Sovyet askerleri için Fatsa’da üsler tertip ettiği şeklinde gerçek dışı haberler üretilerek, halkın galeyana getirilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Çorum olaylarının da meydana geldiği bu dönemde Başbakan Süleyman Demirel basına yapmış olduğu bir açıklamada, “*Çorum’u bırakın Fatsa’ya bakın*” diyerek dikkatleri Fatsa’ya çekmek istemiştir. Bu iddialar o denli artmıştı ki dönemin CHP, AP ve MSP Fatsa ilçe başkanları ortak bir bildiri yayınlayarak Fatsa haricinde her bölgede ölüm varken Fatsa’nın huzur dolu olduğuna ilişkin bir izahat yayınlayarak medyada dolaşan haberlerin gerçeği yansıtmadığı bilgisini paylaşmışlardır. Ancak Fatsa’ya operasyon yapılması yönünde karar verilmiştir. 11 Temmuz 1980’de yüzlerce asker ve polisin de içlerinde bulunduğu güvenlik kuvvetleriyle Fatsa’da “Nokta Operasyonu” gerçekleştirilmiş ve Terzi Fikri başta olmak suretiyle 300 “devrimci” gözaltına alınmış, halk komitelerinin faaliyetleri sonlandırılmıştır.¹²¹

12 Eylül 1980 Askeri darbesine giden süreçte Gün Sazak’ın katledilmesinin ardından eski başbakanlardan Prof. Dr. Nihat Erim 19 Temmuz 1980 tarihinde uğramış olduğu silahlı saldırı neticesinde yaşamını yitirmiştir. 12 Mart periyodunun başbakanlarından Nihat Erim o zamanki yöneticiliği sebebiyle sürekli olarak ölüm tehditleri almıştır. Erim, 19 Temmuz 1980’de İstanbul Dragos’taki Deniz Kulübünün önüne ulaştığı sırada kulübün önünde bekleyen 34 DT 998 plakalı Anadol marka beyaz bir arabadan inen Dev-Sol eylemcisi dört şahıs tarafından saldırıya uğramıştır. Saldırı sırasında Nihat Erim ve koruma polisi Ali Kartal yaşamını yitirmiştir. Erim’in eşi Kamile Erim ise o sırada arabadan ayrılmaması sebebiyle zarar görmemiştir. “Militalar” olay yerine “Faşist Gün Sazak’tan sonra faşist Erim’i de işkenceleri ve devrimcilerin katlini protesto için cezalandırdık. (Devrimci Sol)” yazılı bir tebliğ bırakarak ayrılmışlardır.¹²²

22 Temmuz 1980 günü terör bu kez Maden-İş Sendikası Genel Başkanı ve DİSK eski Genel Başkanlarından Kemal Türkler’i hedefine almıştır. Kemal Türkler sabahın erken saatlerinde İstanbul Merter’deki evinden ayrılıp arabasına bindiği sırada üç şahıs tarafından silahlı saldırıya maruz kalmıştır. Saldırı sırasında Türkler’in bedenine altı mermi isabet etmiş ve hastaneye götürülürken yaşamını yitirmiştir. Türkler’in koruma polisi ise omuzdan hafif şekilde yaralanmıştır.¹²³

Saldırı ile alakalı olarak siyasal parti liderleri üzüntülerini ifade eden mesajlar

¹²¹ *Yeni Demokrat Gençlik*, “Halkçı Belediyecilik Anlayışına Örnek Olarak Fatsa” S.183, Mart 2014, s.15.

¹²² “Terör Doruk Noktasında: Nihat Erim Öldürüldü” *Hürriyet*, 20 Temmuz 1980, s.1-9.

¹²³ “Maden İş Genel Başkanı Kemal Türkler Öldürüldü”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1980, s.7.

paylaşırken, DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk, Kemal Türkler cinayetiyle alakalı, faşist saldırıları ve ölümlerin sorumlusunun emperyalist güçlerin desteklediği, yönlendirdiği faşistleri koruyan, onları yakalattırmayan, yakalananları hastanelerden serbest bırakan ve önemli cinayetler sonrasında demokratik hakları daha da azaltmak için girişimlerde bulunan Demirel iktidarı olduğunu iddia ederek, Kemal Türkler cinayetiyle ilgili hükümeti sorumlu tutulmuştur.¹²⁴

Türkler suikastının ardından DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk, bütün ülkede genel işbirakımı başlatmış ve tüm halkı faşizme yönelik direnişte bulunmaya çağırmıştır. Türk-İş’e bağlı sendikalarda Türkler saldırısını protesto etmek sebebiyle iş bırakma eylemine gittiklerini deklare etmişlerdir. 25 Temmuz 1980 günü Kemal Türkler’in cenazesi defnedilmiştir.¹²⁵

¹²⁴ “Türk-İş: ‘Milli Birlik Çağrılarına Kulak Tıkayanlar, Daha Neyi Bekliyorlar?’”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1980, s.7.

¹²⁵ Karadağolu, age, s.112.

BÖLÜM III

ÇORUM OLAYLARI

3.1. ÇORUM

1980 yılında meydana gelen Çorum Olayları'nda 57 kişi yaşamını yitirirken yüzlerce kişi yaralandı. Söz konusu olaylar Çorum halkı üzerinde etkisi uzun süre devam eden kalıcı izler bıraktı. Çorum Olayları'nın daha iyi anlaşılabilmesi adına Çorum ili tarihinin, Çorum Aleviliğinin, dönemin etnik, dinî, kültürel, siyasî ve ekonomik yapısının bilinmesi ve söz konusu olayların dönemin konjonktürü içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bölümde öncelikle Çorum ilinin o dönem içerisindeki, kültürel, ekonomik ve siyasî yapısı incelenecektir. Çorum Olayları, döneme tanıklık eden kişilerle yapılan mülakatlar ile ulusal ve yerel basında yer alan haberler üzerinden incelenirken konuyla ilgili hazırlanmış eserler incelenerek elde edilen veriler doğrultusunda konu mukayeseli olarak ele alınacaktır.

3.1.1. Ana Hatlarıyla Çorum'un Tarihî ve Coğrafyası

Bugün Çorum ili olarak bilinen topraklar, Hitit İmparatorluğu'nun ana yurdu olup başkenti Hattuşaş'ı içerisinde bulundurmaktadır. Hititlerden sonra Çorum'a sırasıyla Frigler, Asurlular, Persler ve Roma İmparatorluğu hakim olmuştur. Şehir, Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te ikiye bölünmesiyle Doğu Roma yönetimine geçmiştir. 1071 Malazgirt Zaferi ve sonrasında Anadolu'nun fethiyle Danişmentogulları ve Anadolu Selçuklularının hâkimiyetine geçmiş böylece Müslüman-Türklerin yönetimi başlamıştır. 1398'de Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılan Çorum, Ankara Savaşı'ndan sonra elden çıkarken, Amasya'da bulunan I. Mehmet'in Çorum'u hâkimiyeti altına almasıyla tekrar Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Çorum ve çevresi Osmanlı idaresinde sakin bir hayat sürmüş ve Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan Milli Mücadele Dönemi'nde iç isyanlara karşı koyarak bu mücadeleye ciddi katkı sağlamıştır.¹²⁶

Çorum şehri, Anadolu'nun kuzey kesiminde ve Orta Karadeniz'in güney bölgesinde yer alan geniş bir alana sahiptir. Çorum şehrinin merkezi deniz seviyesinden 801 metre yükseklikte olup şehir 12.820 kilometre yüzölçümüne sahiptir.¹²⁷ Çorum, 34 derece 04 dk.

¹²⁶ Ertuğrul Şahinci, *Çorum 19*, Şahinci Kitabevi, Çorum 1968, s.5.

¹²⁷ Çetin Polat, *Çorum İli Ekonomisi: Sorunları Ve Çözüm Önerileri*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1995, s.1.

doğu boylamları ile 39 derece 54 dk. kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Çorum ili, kuzeyde Sinop, güneyde Yozgat, doğuda Amasya, batıda Çankırı, güneybatıda Kırıkkale, kuzeydoğuda Samsun ve kuzeybatıda Kastamonu olmak üzere yedi ile komşu durumdadır. (1980 yılında Kırıkkale'nin henüz il olması sebebiyle Çorum, Ankara ile komşu il konumundadır. Kırıkkale 1989 yılında il olacaktır.)

Çorum iline bağlı 13 ilçe, 124 mahalle ve 760 köy vardır. Köylerin büyük bir kısmı Çorum'un merkezi bölgesinde bulunmaktadır. Boğazkale ve Laçın, en küçük ilçelerini ve en az nüfus yoğunluğunu barındıran bölgelerini oluşturur. Mecitözü, Alaca ve Ortaköy'ün suları, Çorum'un merkezindeki dere ile birlikte Çekerek Nehri'ne su kaynağı oluşturmaktadır. Çorum'un su kaynağı, Çorum'un Ortaköy ilçesinden Amasya'ya akan ve Yeşilırmak ile karıştığı Çekerek Nehri'nin kaynağıdır. Ayrıca Kızılırmak il sınırları içerisinde geçmektedir.¹²⁸

3.1.2. Çorum'un Nüfus Yapısı

1980 yılı nüfus sayım sonucuna göre Çorum il merkezi nüfusu 75.726 iken kırsal bölge nüfusu 93.259 olmak üzere il geneli nüfusu 168.985 olarak tespit edilmiştir.¹²⁹ Çorum ilinin 1980'li yıllarına ait nüfus ve yerleşmesine dair net veriler elde edilememektedir. 1980 Çorum Olayları nedeniyle o dönemde yapılmış olan nüfus sayımının toplumsal tedirginlikler nedeniyle gerçekleri yansıtmadığı ve nüfusa yönelik gelişmenin tespit edilemediği bilinmektedir. Önceki yıllarda yapılan nüfus sayımının 1980 yılı ile karşılaştırılmasından şu verilere ulaşılmıştır: 1950-1980 yılları arasında Çorum ili nüfus artışı Türkiye nüfus artış hızı ortalamasının altındadır. Kentleşme oranı da Türkiye kentleşme oranından yüksektir. Çorum kentinin verdiği kırsal göç Türkiye genelindeki kırsal göç ortalamasından fazladır. İldeki tarımsal dönüşüm kırsal alanda yüksek düzeyde iş gücü açığının oluşmasına neden olmuştur. 1950-1980 yılları arasında Çorum, en çok göç veren iller arasına girmiştir. Bunun nedeni 1976 yılında Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi nedeniyle kırsal alandaki ailelerin topraksız kalması olarak belirlenmiştir.¹³⁰

3.1.3. Çorum'un Ekonomik Yapısı

Çorum ilinde gerçekleştirilen tarımsal dönüşüm projesi sonrası, birçok kişi topraksız

¹²⁸ Çorum, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum> (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

¹²⁹ Çorum, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum#Konum> (Erişim Tarihi: 16.09.2021).

¹³⁰ Age, s.17.

kalmış ve büyük kentlere göçler yaşanmıştır.¹³¹ Ekonomik faaliyetlerinin büyük kısmı tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Bunun yanında gelişme gösteren sanayii dalları bulunmaktadır. Şehirde genellikle bakliyat ürünleri üretilmektedir. Bunun içerisinde çeltik tarımının önemli bir yeri olup Osmancık pirinci ülke genelinde ciddi bir pazar payına sahiptir. Ayrıca şehirde yaş sebze ve meyve üretimi de yapılmaktadır. Tarımla hayatını idame ettiren kişiler aynı zamanda hayvancılık da yapmaktadır. Bunun yanı sıra şehirde tavukçuluk ve arıcılık gelişim gösteren sektörler olma yolundadır. Şehir yeraltı kaynakları bakımından zengin olup en önemli yeraltı kaynağını linyit oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Çorum; pirit, bakır ve tuz rezervlerine de sahiptir. Çorum sanayi yönünden pek fazla gelişim gösteremese de çimento, tuğla-kiremit, un ve makarna fabrikaları şehrin ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.¹³²

3.1.4. 1980’li Yıllarda Çorum’un Siyasi ve Toplumsal Yapısı

1980’li yıllarda Çorum, Türkiye’deki birçok ilde olduğu gibi Alevi ve Sünni inanca sahip kişilerin bir arada yaşadığı, sanayinin fazla gelişmediği, eğitim seviyesinin genel manada düşük ve halkın yoksul olduğu bir şehirdi. Nüfusunun yaklaşık 1/3’ünü Aleviler oluşturmaktaydı. 1980’de Belediye Başkanı CHP’li Dr. Turhan Kılıçcıoğlu’ydu. Kılıçcıoğlu, belediye başkanlığı seçimlerini AP’nin adayından yaklaşık üç bin oy fazla alarak kazandı. 1980 yılı öncesinde yapılan son genel seçimde şehirden çıkan oy dağılımı şu şekildeydi: CHP: 74884, AP: 77754, MHP: 26414, MSP: 17120, DP: 4192, TBP: 1622.

Sungurlu, Kargı, Ortaköy ve Mecitözü ilçe merkezlerinde genel olarak Alevi ve sol görüşlü kişiler yoğunlukta iken; Osmancık, İskilip, Bayat, Alaca ilçe merkezlerinde Sünni ve sağ görüşlü kişiler daha fazlaydı.¹³³

3.2. TANIKLARIN VE BASININ GÖZÜNDEN ÇORUM OLAYLARI

Bu bölümde Çorum Olayları’na giden siyasî ve idarî sürecin yazılı basında nasıl yer aldığına yer verilecek, söz konusu olaylar döneme şahitlik etmiş kişilerin yaşadıkları ve tanık oldukları hadiselerden hareketle incelenecektir. Bunun yanında konuyu zenginleştirip derinlik kazandıracak telif eser, süreli yayın, belgesel ve meclis tutanakları ve raporlarından azami

¹³¹ Age, s.18.

¹³² *Çorum Ekonomik Yapısı*, [https://www.turkcebilgi.com/%C3%A7orum ekonomisi#post](https://www.turkcebilgi.com/%C3%A7orum%20ekonomisi#post) (Erişim Tarihi: 17.09.2021).

¹³³ “Sökülüp Atılamayan Bir Yürek: Çorum”, *Demokrat*, 11 Temmuz 1980, s.8.

ölçüde yararlanılacaktır.

3.2.1. Çorum Olayları Öncesinde Türkiye’de Siyasî Durum

1979 yılının son günlerinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya ile Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’un imzasını taşıyan bir uyarı mektubu (muhtıra) ile hükümet uyarıldı. Söz konusu mektup 27 Aralık 1979 tarihinde imzalanmış olsa da 2 Ocak 1980’de hükümete ve siyasî partilere gönderildi.

Cumhurbaşkanı Korutürk, Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’i Çankaya Köşkü’ne davet ederek, kendisine sunulan “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü” başlıklı uyarı mektubunun örneğini verdi. Mektubun içeriği şu şekildeydi:

“Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir. MGK’nın muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır. Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde, Ordu ve Kolordu Komutam seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi. Bu karar ışığında TSK’nın görüşlerini, MGK Başkanı olarak zatîalilerine sunuyorum. Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim.”

Muhtıra mektubunda, anarşi ve teröre karşı tedbir alınmaması durumunda TSK’nın İç Hizmet Kanunu’nun 35. maddesindeki “Cumhuriyeti Koruma ve Kollama Görevini” yerine getireceği uyarısı yer almaktaydı.¹³⁴ Yani ordu eğer istedikleri yapılmazsa darbe yapılacağı imasında bulunmaktaydı.

Mektubun bir nüshası aynı gün Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, Millet Meclisi Başkanı Cahit Karakaş, Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Zeyyat Baykara ile siyasi partilerin genel başkanlarına gönderildi.¹³⁵ Ancak mektup siyasî istikrarsızlık içerisinde muhatapsız kaldı ve mektubu alan

¹³⁴ “TSK’nın Yok Dediği ‘Muhtıra’ Belgesi”, *Haksöz Haber*, 10 Nisan 2012, <https://www.haksözhaber.net/tsknin-yok-dedigi-muhtira-belgesi-28966h.htm> (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

¹³⁵ “Darbe davasında istenen muhtıra altı gün boyunca Köşk’te saklanmıştı!”, *T24*, 06 Nisan 2012,

hemen herkes sorumluluğu başkanlarında arayarak yükümlülükten ve dolayısıyla harekete geçmekten kaçındı. Zira Başbakan Süleyman Demirel, başbakanlık koltuğuna oturalı henüz 2 ayını doldurmamıştı. Bu sebeple ülkedeki siyasî istikrarsızlık, anarşi olayları ve ekonomik sorunların sorumlusunun önceki hükümet olduğu kanaatindeydi. CHP Lideri Bülent Ecevit ise muhalefet partisi konumunda olmaları sebebiyle gerekli adımları atacak olanının iktidardaki partiler olduğunu belirterek tüm sorumluluğu iktidara yüklemiş ve mektubun muhatabının iktidar olduğunu belirtmişti.

Süleyman Demirel tarafından hazırlanan 24 Ocak Kararları'nın açıklanmasıyla liberal ekonomiye geçilirken ülkede devalüasyon olmuş, ekonomik kriz derinleşmiş, enflasyon ve zamlar halkta büyük tepkilerin oluşmasına neden olmuştu. Kitlesel işten çıkarmalara grevler ve boykotlar da eklenince ülkedeki siyasi ve ekonomik kaos ortamı derinleşmişti. 1980 Mart'ında Genelkurmay Başkanlığına sunulan askerî raporda; Türkiye'de yaşanan kutuplaşmanın ileri boyutlara ulaştığına vurgu yapılarak iç savaş tehlikesinin bulunduğu yer verilmişti. Kutuplaşmanın Türk Silahlı Kuvvetleri içerisine de sirayet ettiğine değinilen raporda TSK'nın bölünme ihtimali bulunduğu bahsedilmişti. Söz konusu rapordan sonra Kenan Evren, askeri müdahale hazırlıklarının hızlandırılmasını emretmiş ve askerler devlet yönetimi için hazırlanmaya, görev dağılımı yapmaya başlamışlardı. 6 Nisan 1980 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi dolmuş, iki büyük partiden cumhurbaşkanı çıkartılamamıştı. Emekli kurmay askerlerden adaylar gösterilmiş ancak aylar süren seçimlere rağmen cumhurbaşkanı seçilememesi zaten gergin olan siyasi ortamın daha da gerilmesine neden olmuştu. Komutanlar siyasî istikrarsızlığın askerî müdahaleye zemin hazırlayacağını düşünerek darbe için uygun zemin ve zaman arayışı içine girmişlerdi.

Kenan Evren, askerî müdahalenin parlamentoya direk müdahale şeklinde olması yerine, siyasî istikrarsızlıktan doğacak boşluk esnasında yapılmasının uygun olacağı görüşündeydi. Tüm planlar oluşabilecek siyasi krize odaklı yapılmış ve bir siyasi krizin çıkması beklenmeye başlanmıştı. Cumhurbaşkanlığı seçimi de dâhil olmak üzere yaşanacak bir siyasî kriz, ülkedeki sıkıntılı siyasî durumu tavan yaptıracak böylece asker yönetime el koyacaktı.¹³⁶

<https://t24.com.tr/haber/darbe-davasinda-istenen-muhtira-alti-gun-boyunca-koskte-saklanmisti,201125> (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

¹³⁶ Mustafa Ünlü (Yönetmen), *12 Eylül Belgeseli 6. Bölüm Darbenin Ayak Sesleri*, 32. Gün Arşivi, BİR TV, 1998.

3.2.2. Çorum Olayları Öncesinde Şehirde Meydana Gelen Bazı Hadiseler

1979 yılında ABD'nin Ankara Büyükelçiliği 1. Kâtibi Mister Mayk (Alexandr Peck) adında Türkçeye son derece hâkim bir Amerikalı; Çorum, Yozgat, Amasya, Suluova, Tokat, Sivas ve çevre köy ve ilçelerini kapsayan bir gezi düzenlemişti. Bu iller Peck tarafından “birinci derecede hassas iller” olarak nitelendirilmişti. Peck, Çorum’da devlet yetkililerinin yanı sıra, o dönemin AP İl Başkanı Ali Ayhan Çetin, CHP İl Başkanı Cemal Solmaz, MHP İl Başkanı Fahri Askur ve CHP Belediye Başkanı Turhan Kılıçcioğlu’yla görüşmüştü. Görüşmenin içeriğine dair Ali Ayhan Çetin, kendisine; siyasi dengeler, sağ ve sol kesimin güç oranı, yapılacak bir genel seçimde hangi kesimin daha fazla oy alacağı ve Çorum’da mezhep durumuna göre Alevi-Sünni sayılarının orantısal olarak ne şekilde olduğunun sorulduğunu söylemiştir.

Dönemin CHP’li Belediye Başkanı Turhan Kılıçcioğlu’na Peck ile ne görüştüğü sorulduğunda; yetkili makamlara gerekli her şeyi anlattığını, bu konuların yeniden ele alınmasının Çorum’a yarar değil zarar getireceğini söyledikten sonra “*Amasya Belediye Başkanına sorulan sorular bana da soruldu*” cevabını vermişti. Amasya CHP Belediye Başkanı Gündüz Türen’e Peck’in sorduğu sorular ise: Amasya’da Sünnî ve Alevîlerin oranını nasıl olduğu? Amasya’da genel nüfusa göre işçilerin oranının nasıl olduğu? Şehirde sağ-sol potansiyeli göz önünde alındığında dengenin hangi tarafın lehine bozulduğu? İl genelinde meydana gelen çatışmaların kaynağının mezhepsel nedenlere mi, etnik ya da ideolojik nedenlere mi dayandığı? Şeklindeydi.¹³⁷

Peck, Çorum’un ardından Amasya’da ziyaretlerine devam etmişti. Amasya Belediye Başkanı Gündüz Türen, 1979 yılında telefonla Cüneyt Arcayürek’i arayarak bir Amerikalının geldiğini ve kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişti ve bu kişi yine ABD’li Peck’ti. Amasya’nın duyarlı bir kent olduğunu ve MHP’nin orada iyi örgütlendiğini belirten Arcayürek, konuşmanın içeriğini öğrenenince Vali Aydemir Ceyhan’ı arayıp söz konusu Amerikalının kontrol altına alınıp konuk edilmesini istemişti. Amasya’da Vali tarafından misafir edilen Peck, Alevî-Sünnî ve sağ-sol çatışması ile bölgede hangi ölçüde ne tip çatışmaların çıkabileceğine dair soruların cevaplarını araştırmaktaydı. Peck, gittiği şehirlerde sürekli “Bir kıvılcım nerede patlama yaratır?” sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştı.

¹³⁷ Hatice Aydoğdu, “Yedi Yıl Sonra Tanıklar ve İddialarla Çorum Olayları ‘Devletin Provokasyonu’”, *Yeni Gündem*, S.70, 5-11 Temmuz 1987, s.25-26.

Samsun’da bir polisin cenazesine katılan gazeteci Cüneyt Arcayürek, Peck’in izine orada da rastlamıştı. Bir gazetecinin bu olay ve bağlantıları hakkında sorduğu soruya Arcayürek “*biliyoruz ve izliyoruz*” şeklinde cevap vermiş ve ertesi gün bu beyanat gazetede yayınlanmıştı. Gazetede haber sonrası Amerika Büyük Elçiliğinde sinirler gerilmişti. Diplomatik dokunulmazlığı olan bir elçilik çalışanının izletilmesi büyük bir diplomatik kriz oluşturmuştu. Arcayürek’in iddiasına göre oluşan kriz sonrası Amerikan Elçisiyle diplomatik bir görüşme gerçekleştirilmiş, yapılan görüşme tutanağı dönemin Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün tarafından kendisine gösterilmişti. Yine Arcayürek’in belirttiği kadarıyla Peck’in CIA ajanı olduğu MİT tarafından bilinmekteydi. Meydana gelen hadisenin ardından Peck, ülkeden ayrılmış ancak bir süre sonra “Profesör” sıfatıyla geri dönmüştü.¹³⁸

Çorum’da meydana gelen olayların temeli Peck’in yukarıda değinilen gezisine dayanmaktadır. Peck’in gezisinin ardından sakinliğiyle bilinen Çorum ili 1980 yılıyla birlikte bilindik, sakin havasından uzaklaşıp arka arkaya meydana gelen şiddet olaylarıyla adından söz ettirmeye başlayacaktır. Arcayürek’in Peck’in gezilerine dair aktardıkları doğru kabul edilecek olursa Çorum Olayları’na giden süreçte söz konusu ABD’linin açık bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır.

MHP ve MSP destekli kurulan Demirel Hükümeti’nin ardından Çorum’da bazı kadrolaşma hareketlerinin görüldüğüne basında yer verilmişti. Bu doğrultuda *Milliyet* gazetesi, Yol Su ve Elektrik (YSE) Müdürü Takiyeddin Ütücü’nün yerine Kazım Duman’ın göreve başlamasıyla YSE’de 56 mevsimlik işçinin işine son verildiğine dört gün sonra ise dördü kadrolu olmak üzere 8 sağ görüşlü kişinin işe alındığını yazmaktaydı.¹³⁹ *Çorum* gazetesi ise ildeki kadrolaşma hareketinin Valiliğe Rafet Üçelli’nin,¹⁴⁰ Milli Eğitim Müdürlüğüne Fethi Katar’ın, Emniyet Müdürlüğüne Nail Bozkurt’un atanmasıyla devam ettiğini belirtip, Çorum Devlet Hastanesi Başhekimisi Orhan Arkan’ın istifa ettirilmesiyle 24 sağlık çalışanının açığa alındığını ileri sürmekteydi.¹⁴¹ Bunun yanında 40’a yakın resmi kurum müdürünün görevden alınarak başka yerlere tayin edildiği, il içi memur tayinlerinin de çok yoğun olarak yapıldığı iddiasında bulunulmaktaydı.¹⁴² Emniyet Müdürlüğünde de önemli değişikliklerin yapıldığına yer veren *Çorum* gazetesi, emniyet örgütü tayin yönetmeliğine aykırı şekilde 44 kişinin yerinin

¹³⁸ Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s.221-223.

¹³⁹ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da Çoğunluk Yöneticilerden Şikâyetçi”, *Milliyet*, 14 Temmuz 1980, s.6.

¹⁴⁰ “Çorum Olayları (2)”, *Çorum*, 18 Temmuz 1980, s.4.

¹⁴¹ “Çorum’da İşten Çıkarılan İşçi Ve Kısıma Uğrayan Memur Sayısı Artıyor”, *Çorum*, 4 Ocak 1980, s.1.

¹⁴² “Çorum’da Yeni İktidarla Birlikte 20’ye Yakın Müdür Görevinden Alındı!”, *Çorum*, 26 Mayıs 1980, s.1.

değiştirildiğine,¹⁴³ bu polislerin yerlerine MHP'li ve Pol-Bir'li polislerin getirildiği iddiasını gündeme getirdi.¹⁴⁴

1980 yılı başlarına kadar Çorum'da hâkim olan görece huzurlu ortam yaşanan olaylarla birlikte yerini tedirginlik ve korkuya bıraktı. 1970'li ve 80'li yıllarda üniversitelerdeki öğrenci olayları sıradan hale gelmişti. Söz konusu olaylar kısa süre sonra liselere de sirayet etti. Nitekim 9 Ocak 1980'de Çorum Ticaret Lisesi öğrencileri dersleri boykot etmek ve açığa alınan Müdür Sami Akpınar'ın tekrar göreve döndürülmesi için korsan miting düzenledi. Göstericiler devlet hastanesinde açığa alınan ve görev yerleri değiştirilen sağlık çalışanlarının görevlerine döndürülmesi talebiyle sloganlar atarak Cengiz Topel Caddesi üzerinden Milönü Semt'i'ne doğru harekete geçti. Uyarıları dikkate almayan öğrencilerle polis arasında çatışma çıktı ve yaşanan olaylarda 90 öğrenci gözaltına alındı.¹⁴⁵

27 Ocak 1980'de, Çorum'da oldukça ses getirecek bir cinayet işlendi. CHP Çorum Milletvekili Şükrü Bütün'ün yeğeni Nesimi Çinkaya, başına üç kurşun sıkılarak öldürüldü.¹⁴⁶ Ankara Yıldırım Beyazıt Lisesi son sınıf öğrencisi olan Çinkaya, takside çalışırken müşteri görünümünde taksiye binen kişilerce öldürülmüş,¹⁴⁷ fakat olayın failleri yakalanamamıştı.¹⁴⁸ Bununla birlikte, yeğeni öldürülen CHP Çorum Milletvekili Şükrü Bütün yaptığı açıklamada, yeğenin daha önce de tehdit edildiğini ve kaçırılmak istendiğini belirtip olayın faillerinin sağ görüşlü kişiler olabileceğini ima etmişti.¹⁴⁹

Çorum'da yaşanan olaylar şehri bir kaos ortamına sürüklemekteydi. Bu olaylardan biri de 5 Şubat 1980'de gerçekleşti. Şehrin en merkezî yerlerinden birinde bulunan MHP Çorum il binasına patlayıcı madde atıldı. Patlama sonucunda maddi hasar meydana gelirken yaşanan olayla ilgili fail ve faillerin yakalanması çalışmasının sürdürüldüğü belirtildi.¹⁵⁰ Olayın ardından açıklama yapan MHP İl Başkanı İsmail Taşdan, sakin günler geçiren Çorum'da MHP'lilerin anarşik olayların içine çekilmek istendiğini, "komünist bölücülerin" emellerine ulaşamayacaklarını ve kendilerinin kanunsuz eylemlerin içerisinde yer almayacaklarını

¹⁴³ "Yasalara Aykırı Olarak Çorum'dan 44 Polis Sürüldü", *Çorum*, 28 Nisan 1980, s.1.

¹⁴⁴ "Geliyorum Diye Diye Gelen Katliam", *Aydınlık*, 29 Temmuz 1980, s.8.

¹⁴⁵ "90 Öğrenci Gözaltında", *Çorum*, 12 Ocak 1980, s.1.

¹⁴⁶ "CHP Çorum Milletvekilinin Yeğeni Öldürüldü", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1980, s.1,11.

¹⁴⁷ "Milletvekili Bütün'ün Yeğeni Öldürüldü", *Koparan Gazetesi*, 29 Ocak 1980, s.1,4.

¹⁴⁸ "Şükrü Bütün'ün Yeğeni Katledildi", *Çorum*, 29 Ocak 1980, s.1,3.

¹⁴⁹ "CHP Çorum Milletvekili Bütün'ün Yeğeni Öldürüldü", *Milliyet*, 28 Ocak 1980, s.10.

¹⁵⁰ "MHP İl Merkez Binasına Patlayıcı Madde Atıldı", *Koparan Gazetesi*, 6 Şubat 1980, s.1.

söyledi.¹⁵¹ Söz konusu olayın ardından CHP İl Başkanı Cemal Solmaz, MHP il binasına yapılan saldırıyı kınadığını belirterek, huzuru bozmaya yönelik eylemlerin karşısında olduklarını vurguladı.¹⁵²

CHP Çorum Milletvekili Şükrü Bütün'ün yeğenin öldürülmesinin hemen ardından MHP il binasının bombalanmasının söz konusu cinayete karşılık misilleme mi yapıldığı sorusunu akıllara getirmektedir. Sağ ve sol kesime yönelik ardı ardına gerçekleştirilen olayların farklı siyasal görüşlere mensup kesimleri birbirine karşı kışkırtmak amacıyla yapılmış provakatif eylemler olması muhtemeldir.

Şubat 1980'de de Çorum'da sular durulmadı. Terlemezevler'de, Haydar Yaşın'ın dükkânına patlayıcı madde ve Mutluevler Semt'i'nde Haydar Ekmekçioğlu'nun evine bomba atıldı. Olaylarda yaralanan olmazken maddi hasar meydana geldi. Olay yerinden geçmekte olan Polis Memuru Şahabettin Örenel şüpheli gördüğü iki kişiye dur ihtarında bulunmuş ancak söz konusu kişiler polise 3 el ateş ederek kaçmışlardı.¹⁵³ Yine kısa bir süre sonra Çorum Lisesi Müdürü Niyazi Gül'ün aracına,¹⁵⁴ Yeşilyurt Mahallesi'nde bulunan bir eve ve Turan Delice'nin kitapçı dükkânına patlayıcı madde atıldı.¹⁵⁵ Ayrıca 8 Şubat'ta Nurettin Bey Caddesi üzerinde bulunan Hüseyin Gerlevik'in plakçı dükkânına bomba atılmış¹⁵⁶ ve bu bir haftada bombalanan sekizinci yer olmuştu. *Çorum* gazetesi şehirde meydana gelen bombalama hadiselerinde kullanılan malzemelerin aynı olduğu belirterek bunun da saldırıları yapanların aynı kişiler olduğu anlamına geldiğini iddia etmekteydi.¹⁵⁷

Yaşanan olaylar karşısında uzun süre sessiz kalan Vali Rafet Üçelli bir açıklama yaparak, meydana gelen bombalama hadiselerinin son günlerde artarak devam ettiğine vurgu yaptıktan sonra, bu durumun önüne geçmek ve kentte kaybolan huzur ve güveni tekrar sağlayabilmek için polis ve jandarmanın takviye edileceğini belirtti.¹⁵⁸ Valinin yaptığı bu açıklamaya rağmen şehirdeki bombalama olayları devam etti. Örneğin 11 Şubat'ta Emek Ekmek Fabrikası bombalanırken¹⁵⁹ 19 Şubat'ta İş Bankasına molotof kokteyli atılmasıyla

¹⁵¹ "MHP İl Başkanlığı Binası Bombalandı", Çorum, 6 Şubat 1980, s.1.

¹⁵² "CHP İl Başkanı MHP'ye Yapılan Saldırıyı Kınadı", *Koparan Gazetesi*, 7 Şubat 1980, s.1.

¹⁵³ "Kentimizde İki Yere Bomba Atıldı Polise 3 El Ateş Eden Kişiler Kaçtı", *Koparan Gazetesi*, 5 Şubat 1980, s.1.

¹⁵⁴ "Lise Müdürü Otosuna Gece Bomba Atıldı", *Koparan Gazetesi*, 7 Şubat 1980, s.1.

¹⁵⁵ "Anarşik Olaylar Arttı 2 Ayrı Yere Daha Patlayıcı Madde Atıldı", *Koparan Gazetesi*, 8 Şubat 1980, s.1.

¹⁵⁶ "Dün Gece De Patlama Oldu", *Koparan Gazetesi*, 9 Şubat 1980, s.1.

¹⁵⁷ "Bir Haftada 8 Yer Bombalandı!", Çorum, 8 Şubat 1980, s.1.

¹⁵⁸ "Çorum Polis ve Jandarma Örgütleri Takviye Edilecek", *Koparan Gazetesi*, 11 Şubat 1980, s.1,4.

¹⁵⁹ "Emek Fabrikasına Atılan Patlayıcı Madde 100 Bin Liralık Hasara Yol Açtı", *Koparan Gazetesi*, 12 Şubat

bankada maddi hasar meydana geldi.¹⁶⁰ Söz konusu olayların ardından “Emekçi Halkımıza” başlıklı bildiri dağıtan ve polise mukavemet eden 13 kişi gözaltına alındı.¹⁶¹

Çorum’da iş yerleri ve evlere düzenlenen saldırı ve bombalama olayları devam ederken düzenlenen mitingler sağ ve sol görüşlü kişiler arasındaki gerilimi daha da artırıyor ve kimi zaman ise bu mitinglerde kan dökülüyordu. Örneğin sol görüşlü olduğu bilinen kişiler “Hayat Pahalılığı ve Yoksulluğu Protesto” mitingi yapacağını valiliğe bildirdiğinde valilik miting yeri olarak Yazı Çarşı’yı adres göstermişti. Mitingi düzenleyenler ise Yazı Çarşı’nın Sünnî ve MHP’li kişilerin yoğun olduğu bir semtte bulunduğu gerekçesiyle organizasyonu iptal ettiklerini açıkladı.¹⁶² 27 Şubat 1980’de yapılması düşünülen miting için TİKP İl Başkanı Mehmet Patlar da provokasyon uyarısında bulundu.¹⁶³ Çorum’un şehir merkezindeki miting iptal edilirken Sungurlu’da “korsan miting” yapan 40-50 kişilik gruba emniyet güçleri müdahalede bulundu ve kolluk kuvvetlerine ateş açılmasıyla bir anda miting sağ-sol çatışmasına dönüştü. Jandarmanın zaman zaman havaya ateş açtığı olaylarda İlçe Jandarma Komutanı Mehmet Kuru ve altı kişi çeşitli yerlerinden yaralanırken bir kişi de hayatını kaybetti.¹⁶⁴

Söz konusu olaylardan sonra CHP Çorum Milletvekili Şükrü Bütün yaptığı açıklamada, Demirel Hükümetiyle birlikte Çorum’a zarar, zulüm ve kıyımdan sonra ölümün de geldiğini belirtip, sağ görüşlü kişilerin Çorum ve ilçelerinde saldırıya geçtiklerini ve bu saldırıların güvenlik güçleri tarafından desteklendiğini iddia etti.¹⁶⁵

25 Mart 1980’de, saat 20.00 sıralarında CHP Gençlik Kolları Üyesi Cemal Kepçeli mobilya dükkânında çalışmaktayken iki kişi tarafından silahla vurularak öldürüldü.¹⁶⁶ Emniyet güçleri olayın faillerini yakalama çalışmalarının sürdüğünü belirtti.¹⁶⁷ *Aydınlık* ve *Çorum* gazetelerinin iddiasına göre cinayetin ardından yaklaşık 1 ay geçtikten sonra Hüseyin Kaymaz isimli bir kişinin başka bir olayla ilgili tutuklanmasıyla Kepçeli cinayeti aydınlanmıştı. Cemal Kepçeli’yi, Hüseyin Kaymaz’ın kardeşi Mustafa Kaymaz öldürmüştü.

1980, s.1.

¹⁶⁰ “İş Bankasına Yanıcı Madde Atıldı”, *Koparan Gazetesi*, 20 Şubat 1980, s.1.

¹⁶¹ “Bildiri Dağıtan ve Polise Karşı Koyan 13 Kişi Gözaltında”, *Koparan Gazetesi*, 26 Şubat 1980, s.1.

¹⁶² Sadık Eral ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

¹⁶³ “TİKP Bugün Yapılacak Olan Mitinge Karşı Halkın Uyanık Olmasını Öneriyor”, *Koparan Gazetesi*, 27 Şubat 1980, s.1; Ayrıca bakınız: Gazi Eke, *Yaz Mevsiminde Katliam ve Direniş 1980 Çorum*, 1. Baskı, Nitelik Kitap Yayınevi, Ankara 2012, s.22.

¹⁶⁴ “Sungurludaki Olayda 1 Ölü 6 Yaralı Var”, *Koparan Gazetesi*, 27 Şubat 1980, s.1.

¹⁶⁵ “Şükrü Bütün: Demirel’le Birlikte Çorum’a Zulüm ve Ölüm Geldi”, *Çorum*, 5 Mart 1980, s.1.

¹⁶⁶ “Sol Görüşlü Bir Genç Öldürüldü”, *Çorum*, 26 Mart 1980, s.1.

¹⁶⁷ “Dün Gece Bir Kişi Vurularak Öldürüldü”, *Koparan Gazetesi*, 26 Mart 1980, s.1.

Cezaevi firarisi olan Mustafa Kaymaz'ın üzerinden Can Baysal isimli sahte bir kimlik çıkmış, kimliği kendisine AP Çorum Milletvekili Aslan Topçubaşı'nın eşi Doktor Melek Topçubaşı vermişti.¹⁶⁸ Kepçeli cinayetinin ardından Çorum Lisesi pansiyon binasına akşam saatlerinde patlayıcı madde atıldı. Patlama sonucunda maddi hasar meydana gelirken¹⁶⁹ 3'ü öğrenci olmak üzere 4 kişi yaralandı.¹⁷⁰

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Çorum'da da şiddet olayları, protestolar, bombalama ve kundaklama olayları ve hatta cinayetler yaşanmaktaydı. Yaşanan tüm bu olaylar karşısında siyasî parti temsilcileri ve milletvekilleri ise toplumu yatıştırıp sükûnet ve itidal çağrısı yapmak yerine karşıt görüşlülere hedef gösterip ortamın daha da gerilmesine sebep olmaktaydı. Bu da yeni olayların fitilini ateşlemektedir. Nitekim 12 Nisan 1980'de Çorum'da yukarıda bahsedilen olaylara misilleme olarak gerçekleştirilmiş olması muhtemel bir hadise yaşandı. Sabahın erken saatlerinde Mehmet Şahinci'ye ait dükkânda çıkan yangın kısa sürede yayılarak 13 işyerine sıçramış ve dükkânlar, içerisindeki mallarla birlikte yanmıştı. Vali Rafet Üçelli, yangının çıkış nedeninin henüz bulunamadığını ifade ederken¹⁷¹ bu olayın ardından Çorum'a gelen AP Milletvekili Kemal Biberoğlu, kente gelmeden önce Başbakan Süleyman Demirel ile görüştüğünü ve onun devletin tüm imkânlarının meydana gelen zararın giderilmesi için kullanılması yönünde talimat verdiğini belirtti.¹⁷²

Basının naklettiği kadarıyla Çorum'da gerçekleşen olayların hemen hepsinin fail ya da failleri meçhul kalıyordu. Gerek yerel yöneticiler ve gerekse merkezî hükümet tarafından yapılan açıklamalar ve alındığı belirtilen tedbirler ise söz konusu olayları önlemekten uzaktı. Üstelik şehirde insanların bir araya geldiği hemen her etkinlik provake ediliyordu. Örneğin, *Çorum* gazetesinin haberine göre 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarını izlemeye gelen kişilere saldırıda bulunulmuş ve meydana gelen olaylarda 20 kişi gözaltına alınmıştı.¹⁷³ Bunun akabinde silahlı saldırılar ve bombalama olayları devam etmişse de olayların failleri pek çok olayda olduğu gibi yakalanamamıştı.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Geliyorum Diye Diye Gelen Katliamı", *Aydınlık*, 29 Temmuz 1980, s.8.

¹⁶⁹ "Lise Pansiyon Binasına Patlayıcı Madde Atıldı", *Koparan Gazetesi*, 31 Mart 1980, s.1.

¹⁷⁰ "Lise Pansiyonuna Patlayıcı Madde Atıldı 4 Kişi Yaralandı", *Çorum*, 31 Mart 1980, s.1.

¹⁷¹ "13 Dükkân Eşyalarıyla Yandı 50 Milyon Dolaylarında Zarar Var", *Koparan Gazetesi*, 14 Nisan 1980, s.1.

¹⁷² "Başbakan Yangında Zarar Görenlere Yardım Edilecek", *Koparan Gazetesi*, 15 Nisan 1980, s.1.

¹⁷³ "23 Nisan'ı Kutlatmadılar!", *Çorum*, 24 Nisan 1980, s.1.

¹⁷⁴ Söz konusu olayların detaylarına dair bakınız: "Bir Ev Silahla Tarandı, Bir Kamyon ve Bir İşyeri de Bombalandı", *Çorum*, 25 Nisan 1980, s.1.

Gerek Çorum'un merkezinde ve gerekse de ilçelerde olaylar bir türlü durulmazken idari makamlar ve kolluk kuvvetleri bu olayları önlemede yetersiz kalıyordu. Üstelik çıkan her olaydan sonra solcular sağcılar, sağcılar da solcuları suçluyor yapılan açıklamalar Çorum'daki havayı daha da geriyordu. Mevcut gerginlikleri 1 Mayıs kutlamaları nedeniyle yapılmak istenen miting daha da artırdı. Çöplük Senti'nde bulunan bazı işyerlerinin pencere ve kapılarına CHP rumuzlu kâğıtlar bırakılıp, işyeri sahiplerine "1 Mayıs günü dükkânınızı kapatın, bu size bir ihtardır!" tehdidinde bulunuldu. Yaşanan olaya ilişkin CHP Çorum İl Başkanı Cemal Solmaz yaptığı açıklamada, bunun CHP'yi bu tür bir eylem içerisinde göstermek için maksatlı yapıldığını ve CHP'nin söz konusu olayla ilgisinin bulunmadığını belirtti.¹⁷⁵ Bahsedilen olayın ardından Çorum'da 1 Mayıs mitingi yapılmasına valilik izin vermezken Samsun'da yapılacak mitinge katılmak üzere bir kamyonla yola çıkan 35 kişi gözaltına alındı.¹⁷⁶ Ayrıca 1 Mayıs gösterilerine Amasya'da katılıp Çorum'a dönenlere saldırı amacıyla Mecitözü yol ayrımında barikat kurulmuşsa da durumu haber alan güvenlik güçlerinin yerinde müdahalesiyle çıkacak olayların önüne geçildi.¹⁷⁷

1 Mayıs kutlamaları nedeniyle çıkması muhtemel hadiseler önlenirken Çorum merkezde ve ilçelerde yaşanan faili meçhul olaylar devam etti. Örneğin SSK Hastanesi yakınlarındaki bir kamyona patlayıcı madde atılırken, Ortaköy ilçe merkezinde vekil öğretmenlik yapan Şevket Öncül silahlı saldırıya uğradı ve silah seslerinin duyulması üzerine olay yerine gelen polislerle çatışmaya giren saldırganlar karanlıktan yararlanıp kaçtı. Ayrıca Sungurlu ilçe merkezinde AP ilçe eski başkanlarından Salih Katar'ın dükkânının girişine patlayıcı madde atılması neticesinde çevrede bulunan 30 kadar iş yeri zarar gördü.¹⁷⁸ Yine 18 Mayıs günü şehre bir ziyaret düzenleyen MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ı karşılamak üzere toplanan kalabalığın içerisine bir aracın hızla girmesiyle 1 kişi öldü ve 4 kişi yaralandı.¹⁷⁹

Çorum'un yerel basınında ve bilhassa *Çorum* gazetesinde il genelinde gerçekleşen olayların pek çoğunun faillerinin yakalanamadığı belirtilmekle birlikte, söz konusu olayların faillerine dair "sağcı", "sağcı olduğu düşünülen" ve "ülkücü" gibi ifadeler kullanılmaktaydı. Bu da bahsedilen gazetenin yaşanan olaylara ideolojik ön kabullerle baktığına işaret

¹⁷⁵ "1 Mayıs'da CHP Davetiyeleri Kullanılarak Esnaf Tehdit Edildi", *Çorum*, 3 Mayıs 1980, s.1.

¹⁷⁶ Gazi eke s.29.

¹⁷⁷ "1 Mayıs Mitinginden Dönenlere Saldırmak İçin Barikat Kuruldu", *Çorum*, 3 Mayıs 1980, s.1.

¹⁷⁸ "Bir Ev Silahla Tarandı, Bir Kamyon ve Bir İşyeri de Bombalandı", *Çorum*, 25 Nisan 1980, s.1.

¹⁷⁹ "Topluluğa Giren Taksi 1 Kişinin Ölümüne 4 Kişinin Yaralanmasına Neden Oldu", *Koparan Gazetesi*, 20 Mayıs 1980, s.1.

etmektedir. Ayrıca gazetelerde verilen haberlerden bu olayların ne kadarının siyasî bir amaca matuf, ne kadarının ise vaka-i adiyeden olduğunu tespit etmek olanaksızdır. Yine dönemin Çorum yerel basınına yansıyan pek çok olayın veriliş biçimi birbiriyle tamamen zıttır. Çorum’da gerçekleştirilen 1980 yılı 19 Mayıs kutlamalarına dair yapılan haberler bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Örneğin ideolojik olarak solda yer alan *Çorum* gazetesi, 19 Mayıs kutlamalarından önce, şehirdeki sağ görüşlü kişilerin bayram kutlamaları esnasında kız öğrencilerin kıyafetleri üzerinden muhafazakâr kesimi tahrik edip, halkı isyana ve cihada davet eden bildiriler¹⁸⁰ dağıttığı iddiasında bulunmaktaydı. Yine aynı gazete, 19 Mayıs günü bayram kutlamalarının yapılacağı şehir stadyumunun girişinde, eli sopalı ve zincirli kişilerin kapıları tutarak halka saldırdıklarını ileri sürmekteydi.¹⁸¹ CHP’ye yakınlığıyla bilinen *Cumhuriyet* gazetesi de *Çorum* gazetesiyle aynı şekilde haber yapmış ve 19 Mayıs kutlamalarına katılanlara saldırı düzenlenmesi neticesinde birçok kişinin yaralandığı iddiasında bulunmuştu. Yine bu olaylardan sonra polisin sağcıları gözaltına almazken, kahvehaneleri basıp karakola götürdüğü solcu gençlere günlerce dayak attığını ileri sürmüştü.¹⁸² Oysaki yine Çorum’un yerel gazetelerinden olan ve “sağcı” kimliğiyle tanınan *Koparan Gazetesi* kutlamaların coşkuyla yapıldığını belirttikten sonra, kutlamalar esnasında meydana geldiği iddia edilen şiddet olaylarını yalanlayarak tören esnasında herhangi bir hadisenin yaşanmadığını yazmıştı.¹⁸³

1980 yılı başından itibaren Çorum’da birçok kriminal hadise gerçekleşirken o günlere tanıklık eden kişilere göre gerçek manada “sağ-sol çatışması” Gazipaşa İlkokulu Olayı’yla başlamıştı. Söz konusu olayın tanıklarından olup kendini “sağ görüşlü” ve “ülkücü” olarak tanımlayan Kazım Aras ve Turgut Tuğ’un verdiği bilgiye göre sol görüşlü kişilerin biraz daha yoğun olduğu bir mevkide bulunan söz konusu okulda akşamları yetişkinlere yönelik

¹⁸⁰ Çorum gazetesinde neşredilen bildirinin metni şu şekildedir: “Müslüman Namusuna Sahip Çık 19 Mayıs gösterileri adı altında yine masum bacılarımızın iffet ve hayâsına kahpece ve hayince saldırarak bir gün geliyor. Yüreğimizi parçalıyor, içimize kan akıtılıyor. Yine Müslüman evladı kan ağlaya ağlaya, kâfir düzen tarafından soyularak, en müstehcen ve kepaze kılıkta teşhir edilecek. Bin yıllık mübarek tarihimize bundan büyük bir leke sürülebilir mi? Kurtuluş Savaşında namusunu Yunan eli kirletmektense ölmeyi tercih eden mübarek ninelerimizin kemikleri sızlamaz mı? Ey Müslüman, düşün, süngüyle ana karnından çocuk çıkartan zihniyetle bu zihniyetin farkı ne? Namazını kıl, orucunu tut yeter. Karışan mı var? Diyen gafil müslüman sen de düşün. Düşün ki, haddini bilmeyenlere bildirelim hadlerini. Şu Hadis-i Şerifi asla unutma, haksızlık karşısında susan, dilsiz şeytandır! Ne mutlu canı ile kanı ile malı ile cihad edenlere. -İslamcı Gençlik-” Bkz: “Çorum Olayları (6)”, *Çorum*, 23 Temmuz 1980, s.4.

¹⁸¹ “Çorum Olayları (6)”, *Çorum*, 23 Temmuz 1980, s.4.

¹⁸² Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, “Emniyet Müdürü Faşistlere Açıkça Hoşgörü Gösteriyor, Birçok Olay Validen Gizleniyordu”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1980, s.5.

¹⁸³ “19 Mayıs Gençlik Ve Spor Bayramını Coşku İle Kutladık”, *Koparan Gazetesi*, 20 Mayıs 1980, s.1.

hızlandırılmış eğitimle ortaokul diploması verilmekteydi.¹⁸⁴ Turgut Tuğ'un beyanına göre okulda sağ ve sol görüşlü öğrenciler birlikte öğrenim görmekteydi ve öğrenciler arasında ideolojik bir kamplaşma mevcuttu. Çorum Olayları'nın başlamasından birkaç gün önce okulun çıkışında ülkücü öğrenciler, sol görüşlü kişilerce silahla taranmış; saldırıda yaralananlar olmuştu. Hadisenin hemen ardından Gazi Caddesi üzerinde bulunan ve ülkücülerin yoğunlukla olduğu kıraathanelere gelen bir kişi "*Arkadaşlarınızı öldürüyorlar, siz burada ne duruyorsunuz!*" şeklinde bağırmasıyla kıraathanelerde bulunanlar galeyana getirilerek Gazipaşa İlkokuluna yönlendirilmişti. Böylelikle Çorum'da sağcılar ve solcular karşı karşıya gelmiş ve bir kişi yaralanmıştı. Bundan kısa bir süre sonra da Gün Sazak öldürülmüş ve Çorum Olayları başlamıştı.¹⁸⁵

3.2.1. Çorum Olayları'nı Başlatan Hadise: Gün Sazak Cinayeti

Gün Sazak cinayetinin Çorum Olayları açısından önemli bir yeri vardır. Zira dönemin birçok faili meçhul cinayeti kendisinden sonra gerçekleşecek cinayetleri ve toplumsal olayları tetiklemiştir. Nitekim Çorum Olayları da Gün Sazak cinayetinin hemen ertesi günü, cinayetin faillerinin Çorum'da olduğu söylentisinin yayılması üzerine patlak vermiştir. Bu açıdan Gün Sazak ve onun cinayete kurban gitmesiyle ilgili verilecek bilgiler Çorum Olayları'nın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1932 yılında Eskişehir'in Sazak köyünde doğan Gün Sazak, yüksek ziraat tahsili gördü ve MHP'de genel kurul üyeliği yaptı. MHP Genel Başkan Yardımcısı iken 1 Temmuz 1977'de kurulan II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne, milletvekili olmamasına karşın dışarıdan Gümrük ve Tekel Bakanı olarak atandı. Sazak, bakanlık görevine başladıktan sonra gümrük ve tekelerde ciddi bir yozlaşmanın olduğunu ve rüşvet ve kaçakçılık şebekelerinin kurulduğunu tespit etti. MHP Başkanlık Divanından aldığı güven ve yetkiyle sorumluluk alanına giren sahalarda sağcı veya solcu demeden tüm suç şebekeleriyle etkin bir şekilde mücadele etmeye başladı. Gümrük kapılarına dürüstlüğü ve liyakatinden emin olduğu kişileri getirerek kapılardaki sıkı denetimle milletlerarası kaçakçılığa büyük bir darbe vurdu. Gün Sazak'ın bakan olduğu hükümet, yukarıda bahsedilen ve Güneş Moteli Olayı olarak adlandırılan hadisenin ardından düşürüldü. Böylece Sazak'ın da bakanlık görevi sona erdi.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

¹⁸⁵ Turgut Tuğ ile yapılan 15.09.2021 tarihli mülakat.

¹⁸⁶ Gün Sazak'ın hayatı ve bakanlık görevine dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Hikmet Kayhan, *Gün Sazak, Bir Şehidin Yolculuğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016; *Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak*, Haz: Oğuzhan Cengiz,

Gün Sazak, kısa süreli bakanlığı süresince kaçakçılık, rüşvet ve mafyayla verdiği mücadeleyle hem sağ hem de sol görüşten bürokrat ve siyasetçilerin takdirini kazandı.¹⁸⁷ Hatta siyasal görüşleri Sazak'ınkiyle tamamen zıt olan dönemin *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi dahi onun verdiği mücadeleyi desteklemiş ve takdir etmişti.¹⁸⁸

Bakanlıktan ayrıldıktan sonra Gün Sazak'ın koruma kararı Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Nihat Özer'in talimatıyla kaldırılmıştı. Sazak döneminde Tekel Genel Müdürlüğü yapan Esat Güçhan bu şahsi uygulamaya sitem edip durumu dönemin Ankara Valisi Vecdi Gönül'e iletmış ancak vali, resen koruma veremeyeceğini ifade etmişti.¹⁸⁹ Ülkede her gün siyasî cinayetlerin işlendiği bir ortamda, hâlihazırda MHP Genel Başkan Yardımcısı olan ve bakanlığı dönemindeki suçla mücadelesiyle yakından tanınan Sazak'ın koruma kararının kaldırılmış olması üzerine düşünülmesi gereken bir husustur. Nitekim Gün Sazak 27 Mayıs 1980'de saat 21.00 sıralarında evinin önünde uğradığı suikast sonucunda hayatını kaybetmiş, cinayeti Devrimci Sol (Dev-Sol) üstlenmişti.

Cinayetin ardından tamamı Dev-Sol üyesi olan Ahmet Levent Babacan, Cem Öz ve Sadık Zafer Özcan isimli teröristler tutuklandı. Gün Sazak, Dev-Sol'un merkez komitesi kararı sonucunda öldürülmüştü. Dev-Sol'un sözde lideri Dursun Karataş da cinayeti üstlenen beyanlarda bulunmuştu. Karataş, Sazak davasının sanıklarından olmasına rağmen yıllarca Avrupa'da serbestçe dolaşmıştı. Ayrıca katile öldürme emrini veren ve Dev-Sol'un sözde Ankara Bölge Başkanı olan Edip Eranıl da yakalanamamıştı. Cinayete karışanlardan biri de Cemal Kemal Altun'du. Altun, 1980 öncesinde CHP Samsun Milletvekili olan Ahmet Altun'un kardeşi idi ve Cinayet Altun'un evinde planlanmıştı. Cemal Kemal Altun, 1981 yılında Batı Almanya'ya kaçıp siyasi sığınma talebinde bulunmuş ve bu talep kabul edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti tarafından iadesi istenen Altun, tutuklu bulunduğu Batı Berlin'de 30 Ağustos 1983 tarihinde, duruşma esnasında pencereden atlayarak intihar etmişti.¹⁹⁰

3.3. 1980 ÇORUM OLAYLARI

Gün Sazak'ın Dev-Sol üyesi teröristlerce katledilmesi Çorum Olayları açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte dönemin tanıklarından Turgut Tuğ'un

Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008.

¹⁸⁷ Mehmet Ali Eren, "Bir Bakan Bir Cinayet Bir İhtilâl" *Aksiyon*, S.181, 23-29 Mayıs 1998, s.25-27.

¹⁸⁸ Uğur Mumcu, *Papa, Mafya, Ağca*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.55.

¹⁸⁹ Mehmet Ali Eren, "Ankara Sıkıyönetim Komutanı Mesuldür" *Aksiyon*, S.181, 23-29 Mayıs 1998, s.28.

¹⁹⁰ Age, s.27-30.

verdiği bilgiye göre henüz söz konusu cinayet işlenmeden önce de Çorum'da birtakım provakatif olaylar meydana gelmişti. Tuğ, 27 Mayıs'ta, yani Gün Sazak'ın öldürüldüğü gün, 10-15 arkadaşıyla Alevilerin yoğun olduğu bir sokaktan geçtikleri sırada kalabalık bir grubun taşlı saldırısına uğradıklarını belirtmiştir. Turgut Tuğ'a göre, henüz Çorum Olayları başlamadan önce Aleviler kışkırtılmaya başlamıştı ve sokaklarda toplu bekleyişlerin başlaması birtakım hazırlıklar yapıldığına işaret etmekteydi.¹⁹¹

Gün Sazak'ın öldürülmesinin ardından bir basın toplantısı düzenleyen MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Sazak'ın Türk milletinin düşmanları, komünist ve bölücü cinayet çeteleri tarafından şehit edildiğini ifade etmiş ve ülkenin Ecevit gibi bir siyasetçiye sahip olmasından ötürü büyük bir talihsizlik içerisinde bulunduğunu belirtmişti. Türkeş ayrıca, Ecevit'in iftira, yalan ve kışkırtıcılığı kendisine meslek edindiğini ve ne zaman MHP'liler aleyhinde ve Türk milliyetçileriyle ilgili yalan ve iftirada bulursa mutlaka ardından çok sayıda ülkücünün şehit edildiğini ileri sürmüştü. Türkeş yine aynı konuşmasında MHP'lilere itidal çağrısında bulunmuştu. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ise düzenlediği basın toplantısında Alparslan Türkeş'in, Gün Sazak'ın ölümüyle ilgili kendisini ve CHP'yi suçlayarak hedef gösterdiğini ifade etmişti.¹⁹²

Sazak'ın ölümünün ardından çeşitli illerde protesto amaçlı gösteriler düzenlendi ve Sivas'ta protestoların büyüyebileceği endişesiyle valilik tarafından sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Yine Yozgat'ta okullar süresiz tatil edilirken, Kütahya, Afyon, Eskişehir ve Akçaabat'ta eğitime bir gün ara verildi. Ayvalık'ta saldırıyı protesto eden bir gruba sol görüşlü kişilerin saldırmasıyla çatışma çıktı ve bir kişi yaralandı. Ayrıca Elazığ'da protesto amaçlı 27 esnaf derneğine bağlı yaklaşık 8 bin esnaf dükkânlarını kapattı.¹⁹³

28 Mayıs'ta, Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Çorum'da da Gün Sazak'ın öldürülmesi protesto edildi. Çorum'da kentin ana caddeleri üzerinde MHP'liler gösteri düzenleyip, yürüyüş yaptı. Yürüyüşleri esnasında çeşitli sloganlar atan kalabalık, emniyet güçlerinin yakın takibi ve gerekli uyarıları yapmasıyla herhangi bir olaya meydan vermeden dağıldı.¹⁹⁴ Bununla birlikte yine aynı gün Ticaret Lisesi önünde sağ ve sol görüşe mensup iki grup arasında taşlı saldırı meydana geldiyse de polisin müdahalesi neticesinde olaylar

¹⁹¹ Turgut Tuğ ile yapılan 15.09.2021 tarihli mülakat.

¹⁹² "Türkeş 'Cinayetlerin Sorumlusu Ecevit'tir'", *Tercüman*, 29 Mayıs 1980, s.1,12.

¹⁹³ "Türkeş 'Cinayetlerin Sorumlusu Ecevit'tir'", *Tercüman*, 29 Mayıs 1980, s.1,12.

¹⁹⁴ "MHP'li Gençler Gün Sazak'ın Öldürülmesini Protesto Ettiler", *Koparan Gazetesi*, 29 Mayıs 1980, s.1.

büyümeden önlendi.¹⁹⁵

Çorum Olayları öncesinde şehir oldukça gergindi ve her türlü provokasyona açık haldeydi. Bu nedenle MHP, teşkilatlarını uyarma ihtiyacı hissetmişti. Nitekim 1980 yılının Mart-Eylül döneminde “Ülkü Ocakları” olarak da bilinen Ülkü Yolu Derneğinin Çorum İl Başkanı olan Kazım Aras’ın verdiği bilgiye göre, Çorum Olayları’nın başlamasından kısa bir süre önce, genel merkez tarafından tahriklere, mezhepsel gerilimlere ve silahlı eylem olaylarına dikkat edilmesini isteyen bir yazı gönderilmişti.¹⁹⁶

Çorum Olayları 29 Mayıs 1980 tarihi itibarıyla başlamıştı. Şehirde meydana gelen olaylar iki aşamada gerçekleşti. İlk olarak 29 Mayıs-2 Haziran 1980 tarihleri arasında meydana gelen olaylar “1. Çorum Olayları” olarak adlandırılırken, ilk olayların ardından yaklaşık bir ay toplumsal olay yaşanmadı. Aradan geçen bir ayın ardından “2. Çorum Olayları” olarak adlandırılan toplumsal şiddet olayları ise 1 Temmuz-5 Temmuz tarihlerinde meydana geldi. Söz konusu olaylar kronolojik olarak incelenerek sağ ve sol basında ne şekilde yer aldığına değinilecek, bunun yanında dönemin tanıkları ve konuyla ilgili diğer kaynaklardan da istifade edilecektir.

3.3.1. I. Çorum Olayları (29 Mayıs - 2 Haziran 1980)

Çorum Olayları’nın başladığı 29 Mayıs günü ilk gerginlik, sabahın erken saatlerinde Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Lisesi ve Atatürk Ortaokulunda sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında yaşandı. Söz konusu okullarda çıkan olaylar polisin müdahalesi neticesinde büyümeden önlendi. *Cumhuriyet* gazetesinin iddiasına göre olayları “faşistler”in saldırıları başlatmıştı. Yine aynı gün İmam Hatip Lisesinde dövülen bir öğretmenin adliyede davası görülürken sağcılar solculara saldırmış; saldırıya uğrayanların Milönü Senti’ne kaçmaya başlamasıyla olaylara müdahalede bulunmadığı iddia edilen polisler kaçanların üzerine ateş ederek bir kişiyi yaralamıştı.¹⁹⁷

Asıl olaylar ise aynı gün öğleden sonra başladı. Gazi Caddesi ile Azap Ahmet Sokak arasındaki kiraathanelerde toplananlar Gün Sazak’ın öldürülmesini protesto etmek amacıyla şehrin ana caddesinde yürüyüşe geçti. *Çorum* gazetesinin haberine göre göstericiler “Sazaklar ölmez! Kanımız aksa da zafer İslam’ın” şeklinde sloganlar atarak izinsiz yürüyüş

¹⁹⁵ “MHP’li Gençler Gün Sazak’ın Öldürülmesini Protesto Ettiler”, *Koparan Gazetesi*, 29 Mayıs 1980, s.1.

¹⁹⁶ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

¹⁹⁷ Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, “Milönü Senti’nde Kurulan Barikatlar Arkasında, Halk Savunmaya Geçti”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1980, s.5; Okullarda gerçekleşen olaylar için ayrıca bkz: Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da ‘Kana Kan, İntikam...’ Vardı”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6.

yapmaktaydı.¹⁹⁸ Yine aynı gazete ve *Aydınlık*'ın iddiasına göre Çorumlu protestocuların yanı sıra Şirin Tur ve Dinç Tur Şirketlerine ait otobüsler şehre dışarıdan birçok kişi getirmiş ve bunlar da protestocu grubun arkasından yürümeye başlamıştı. Önden ilerleyen Çorum grubu “sol görüşlü” olduğu bilinen kişilerin dükkânlarının camlarını kırarken arkadan gelen grup silahlı saldırıda bulunmuştu.¹⁹⁹

Saldırıya uğrayan yerlerden biri olan Bahar Kitabevi sahibi Mustafa Karakurt'un *Aydınlık*'ta yer alan beyanına göre kendisi saldırının ardından polis çağırarak önlem alınmasını istemesine rağmen polisler, “meydana gelen hadisenin toplumsal olay olduğunu ve bir şey yapamayacaklarını” söyleyip olay yerinden ayrılmıştı.²⁰⁰ *Cumhuriyet*'in haberine göre ise bu olay yaşanırken farklı bir grup, Belediye Tazim Satış Mağazası ile Köy-Kop Çorum Birliğine ait mağazaları tahrip etmişti.²⁰¹ Ayrıca polis olaylara seyirci kalmış bu da saldırganları cesaretlendirmişti. Saldırganlar saat 19.30 sıralarında Gazi Caddesi'ne yönelerek *Çorum* gazetesiyle birlikte yaklaşık 50'ye yakın işyerini tahrip edip ateşe vermişti.²⁰² *Çorum* gazetesinin iddiasına göre av tüfeği, satır, bıçak gibi saldırı silahı olarak kullanılabilecek malzemeleri satan dükkânlar da yağmalanmıştı.²⁰³

Şehrin o dönemdeki yerel gazeteleri olan *Çorum* ve *Koparan* uğradıkları saldırı nedeniyle 17 Haziran'a kadar yayınlarına ara vermek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Çorum Olayları'nın söz konusu tarihe kadar olan seyri ulusal basın ve dönemin tanıklarının beyanları doğrultusunda aktarılacak ve incelenecektir.

Milliyet gazetesinin haberine göre kent merkezinde yaşanan hadiselerin Milönü Sementi'nde duyulmasıyla buraya baskın yapılacağı endişesine kapılan sol görüşlü bir grup yürüyüşe geçmişti. Söz konusu grup saat 19.00 sağcı grupla karşılaşmış ve iki grubun arasında silahlı ve taşlı-sopalı çatışma başlamıştı. Jandarma birlikleri meydana gelen kavgaya müdahale ettiğinde Servet Yıldırım isimli bir kişi öldürülmüş, 10 kişi de çeşitli yerlerinden yaralanmıştı. İlk çatışmanın ardından gelebilecek yeni bir saldırıyı engellemek amacıyla tüm

¹⁹⁸ “Gün Sazak'ın Öldürülmesi İle İlgili Gösteriler Düzenlendi”, *Çorum*, 29 Mayıs 1980, s.1.

¹⁹⁹ “Çorum Olayları (3)”, *Çorum*, 19 Temmuz 1980, s.4; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Saldırılar ÜYD'den Yönetiliyordu”, *Aydınlık*, 30 Temmuz 1980, s.8.

²⁰⁰ “MHP Çorum'u Böldü”, *Aydınlık*, 7 Haziran 1980, s.1,6.

²⁰¹ Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, “Milönü Sementinde Kurulan Barikatlar Arkasında, Halk Savunmaya Geçti”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1980, s.5.

²⁰² “Sağ Terör Bu Kez De Çorum'u Hedef Aldı”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1980, s.1,9.

²⁰³ “Çorum Olayları (4)”, *Çorum*, 21 Temmuz 1980, s.4; Ayrıca bakınız: Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum'da ‘Kana Kan, İntikam...’ Vardı”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6.

sol grupların katılımıyla savunma hazırlıklarına başlanmış; Milönü, Karşıyaka, Bahçelievler Mahallelerine ulaşan tüm cadde ve sokaklara barikatlar kurulmuştu.²⁰⁴

Dönemin tanıkları da basın tarafından gündeme getirilen provokasyon iddialarını doğrular niteliktedir. Nitekim “sağcı” Kazım Aras’ın verdiği bilgiye göre, Gün Sazak’ın ölümünden sonra cinayete tepki göstermek amacıyla şehirde yürüyüş yapan grupları yönlendirenler Çorumlu değildi ve insanları hareketlendirip, yönlendiren kişilerin şehrin yabancıları oldukları tespit edilmişti. Söz konusu grupların yürüyüşleri esnasında dükkânların camları kırılmış, şehirde başlayan gerginlik mahallelere sirayet etmiş ve köylerin de olaylara dâhil edilmesiyle yaşanan hadiseler “mezhepsel” bir hal almıştı.²⁰⁵

Yapılan mülakatta “sol görüşlü” ve “Alevi” olduğunu belirten Veli Keser de Çorum Olayları’nın başlangıcına dair oldukça önemli bilgiler vermiştir. Keser’in iddiasına göre 29 Mayıs günü şehir merkezinde meydana gelen olaylar sol kesimin yoğunlukta bulunduğu mahallelerde duyulduğunda sağcılar tarafından bir saldırı teşebbüsünde bulunulacağı düşüncesiyle Kale Mahallesi’ne barikatlar kurulmuştu. Akşamın alacakaranlığında, kırmızı renkli bir otomobil barikatları aşmış ve araçtakiler yolun her iki tarafına silahlarla ateş açmıştı. Saldırganlar kurşunları oradaki kalabalıkların üzerine değil de havaya sıkıyordu.

Söz konusu saldırının ardından halkta, “faşistler”in mahalleyi bastığı düşüncesinin hakim olduğunu belirten Keser, yapılan saldırının “kışkırtma” amacını taşıdığını ve bir provokasyon olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Veli Keser’in verdiği bilgiye göre aynı otomobil sol kesimde yaptığı provokasyonun bir benzerini sağ kesimin yoğun olarak bulunduğu Ulukavak Mahallesi’nde de yapmıştı.²⁰⁶

Çorum ve Milliyet gazeteleri de söz konusu olaya dair Veli Keser ile benzeri bilgiler vermekte ve Milönü’ndeki barikatlara 19 AN 705 plakalı bir otomobilin ateş açtığını belirtmektedir.²⁰⁷ Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Çorum Olayları’nın başlangıcında açık bir provokasyon olduğu görülmektedir.

29 Mayıs’ta, yukarıda belirtilenler dışında, başka bir olay meydana gelmezken 30 Mayıs sabahının erken saatlerinde Kale Mahallesi’nde Abdurrahman Koçak ve Muzaffer

²⁰⁴ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da ‘Kana Kan, İntikam...’ Vardı”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6; Ayrıca bakınız: Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Saldırıları ÜYD’den Yönetiliyordu”, *Aydınlık*, 30 Temmuz 1980, s.8.

²⁰⁵ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

²⁰⁶ Veli Keser ile yapılan 16.10.2021 tarihli mülakat.

²⁰⁷ “Çorum Olayları (4)”, *Çorum*, 21 Temmuz 1980, s.4; Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da ‘Kana Kan, İntikam...’ Vardı”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6.

Yeşilyurt isimli iki polis silahla vurularak şehit edilmişti.²⁰⁸ Polislerin nasıl şehit edildiğine dair basında oldukça çelişkili bilgiler yer almıştı. Örneğin gerçekleşen hemen her olayda MHP'yi ve milliyetçileri hedef gösteren *Aydınlık* gazetesi bu defa da aynı şeyi yapmış ve polislerin MHP'liler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğü suçlamasında bulunmuştu.²⁰⁹ *Milliyet* gazetesinde yer alan bir iddiaya göre ise polislerin aralarında çıkan tartışma sonucunda Mehmet Bektaş, Muzaffer Yeşilyurt'u vurarak öldürmüş, sol görüşlü kişiler de Bektaş'ı vurarak yaralamıştı.²¹⁰

Basında yer alan haberlerden ve dönemin tanıklarının ifadelerinden polisleri kimlerin, hangi amaçla şehit ettiğini tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte polislerin öldürülmesiyle şehirdeki olayların şiddetlenerek artış göstereceği sağ ve sol basının ortak kanaatidir. Aynı kanaati Çorum Valiliği de paylaşıyor olmalı ki, söz konusu cinayetlerin zaten gergin olan havayı daha da gereceği, olayların patlaması için adeta bir kıvılcım etkisi oluşturacağı öngörüsüyle şehirde sokağa çıkma yasağı ilan etmişti.²¹¹

İki polisin şehit edilmesinin ardından Amasya'dan Çorum'a gelen Tümgeneral Şahabettin Esengül, Samsun-Ankara karayolunu tekrar trafiğe açmak üzere Milönü'nde halka bir konuşma yapmış ve polislerin Milönü Sempti'ne tekrar gelmeyeceği sözünü vererek barikatları kaldırmıştı.²¹² Emekli olduktan sonra *Nokta* dergisine bir mülakat veren Şahabettin Esengül, aslında Çorum Olayları'nın bir mezhep kavgası olmadığını, ancak o şekilde bir imaj yaratılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Mezhep ayrılığının sağ ve sol kesimin çatışması için bir provokasyon malzemesi olarak kullanıldığını belirten Esengül, Alevilerin yoğun olduğu Milönü Sempti'ne girmenin mümkün olmadığını, semtin tamamen barikatlarla çevrildiğini, şehrin bu görüntüsüyle ikiye ayrıldığını ifade etmişti. Esengül ayrıca, emniyet güçlerinin görevlerini yeterince yapmadığını ve önleyici tedbirleri almadıklarını da belirtmişti.²¹³

Çorum'un şehir merkezinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen, yasağa uymayan kişilerce Altınevler Sempti'nde balkonda oturan iki kız kardeş tabancayla

²⁰⁸ “Çorum Olayları (4)”, *Çorum*, 21 Temmuz 1980, s.4; Çorum Olayları ile ilgili yapılan bir belgeselde Mutluevler Semptinde de bir polisin öldürülmesiyle toplamda 3 polisin öldürüldüğü iddiasında bulunmaktadır. Bakınız: İlhan Cem Erseven (Yönetmen), *Ekinler Kan İçindeydi*, Yol TV Ankara Stüdyosu, Ankara, 2010.

²⁰⁹ “Adana İl Binası Arandı”, *Aydınlık*, 1 Haziran 1980, s.1.

²¹⁰ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum'da ‘Kana Kan, İntikam...’ Vardı”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6.

²¹¹ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Saldırılar ÜYD'den Yönetiliyordu”, *Aydınlık*, 30 Temmuz 1980, s.8.

²¹² Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Saldırılar ÜYD'den Yönetiliyordu”, *Aydınlık*, 30 Temmuz 1980, s.8.

²¹³ Cengiz Kuşçuoğlu, “Tek Merkezden İdare Ediliyorlardı”, *Nokta*, S.22, 8 Haziran 1986, s.20-21.

yaralanmıştı.²¹⁴ Şehit polislerin cenaze törenine katılmak üzere Bakanlık Müsteşarı Durmuş Yalçın, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun ve Emniyet Genel Müdürü İsmail Dokuzoğlu²¹⁵ Çorum’a gelmiş ve şehirdeki asayiş durumu hakkında incelemelerde bulunmuştu.²¹⁶ Ayrıca polislerin cenaze töreninde bir grup tarafından “vali istifa” sloganları atılmıştı.²¹⁷ *Milliyet*’in iddiasına göre ise çıkan olaylar nedeniyle CHP ve MHP il başkanları şehri terk etmiş ve olayların yoğunlaştığı Milönü Senti’nde lastik yakılarak silahla ateş edilmişti.²¹⁸

30 Mayıs’ta yukarıda zikredilenler dışında başka bir olay yaşanmazken bir gün sonra olayları incelemek üzere Çorum’a gelen CHP Milletvekilleri Şükrü Bütün ile Ethem Eken’in saldırıya uğradıkları iddiası basının gündemini işgal etmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi olayla ilgili CHP Çorum İl Başkanı Cemal Solmaz’ın beyanına yer vermiştir. Solmaz, milletvekillerinin belediye binasında bulundukları esnada, sokakta iki CHP’linin MHP’lilerce dövüldüğü haberini aldıklarını, bunun üzerine CHP Milletvekillerinin sokaktan geçmekte olan bir polis otomobilini durdurarak iki vatandaşın dövüldüğü olaya müdahale etmelerini söylediklerini belirtmiştir. Araçtan inen polisin milletvekillerine “*Zaten sizin yüzünüzden oluyor bu olaylar, komünistler*” şeklinde bağırdığını iddia eden Solmaz, bunun üzerine iki genci döven MHP’lilerin milletvekillerine saldırıp tartaklamaya başladıklarını, saldırı esnasında Şükrü Bütün’ün tabancasının alınmaya çalışıldığını, olay yerine diğer güvenlik güçlerinin gelmesiyle saldırganların dağıldığını ileri sürmüştür.²¹⁹ *Hergün* gazetesi ise söz konusu olaya dair MHP Çorum Milletvekili Mehmet Irmak’ın beyanına yer vermiştir. Irmak yaptığı açıklamada, saldırıya uğradığı iddia edilen milletvekillerinden birinin polise silah çekip şehit etmeye çalıştığını, bunun sonucunda da vatandaşın mukavemet gördüğünü iddia etmiştir.²²⁰

Ülkede meydana gelen olaylar nedeniyle halkın can ve mal güvenliğinin kalmadığını yazan *Milliyet* gazetesi, önceleri sokak, cadde ve mahallelerin “kurtarılmış bölgeler” olarak bölündüğünü, ancak bu bölünmenin artarak devam etmesinin ardından il ve ilçelerin dahi “kurtarılmış bölgeler” olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Dileyen her vatandaşın bir şehirden

²¹⁴ “Çorum’da Olaylar Yatışmadı”, *Hürriyet*, 1 Haziran 1980, s.1,10.

²¹⁵ “Adana’da MHP Binaları Arandı, Sonuç Alınmadı”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1980, s.1,9.

²¹⁶ “Çorum’da Olaylar Yatışmadı”, *Hürriyet*, 1 Haziran 1980, s.1.

²¹⁷ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Saldırıları ÜYD’den Yönetiliyordu”, *Aydınlık*, 30 Temmuz 1980, s.8.

²¹⁸ “Çorum’da Yeniden Sokağa Çıkma Yasağı Kondu”, *Milliyet*, 1 Haziran 1980, s.6.

²¹⁹ “Çorum’da Faşist Terör Sürüyor, CHP’li İki Milletvekili Saldırıya Uğradı”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1980, s.1,9.

²²⁰ “Cinayetleri Halkın Topluca İşlediği İddiaları Tamamen Gerçek Dışı Ve Asılsızdır”, *Hergün*, 17 Haziran 1980, s.8.

başka bir şehre ya da ilçeye gidemediği iddiasına ise Çorum'da saldırıya uğradığı belirtilen CHP milletvekillerini örnek göstermiştir.²²¹ 31 Mayıs'ta da şehrin birçok yerinde çatışmalar yaşanırken basına yansıdığı kadarıyla bu çatışmalarda ölen olmamışsa da *Milliyet*'in de belirttiği üzere artık şehrin pek çok yerinde kurtarılmış bölgeler ilan edilmiştir.²²²

Çorum'da yaşanan olayların bir türlü önüne geçilememesi nedeniyle dönemin Çorum valisi ve emniyet müdürü, yerel ve ulusal basın tarafından pek çok kez eleştirilmiştir. Söz konusu eleştirilerin ardından İçişleri Bakan Vekil Orhan Eren, Çorum'da yaptığı incelemeler sonrasında, 1 Haziran'da Çorum Valisi Rafet Üçelli ve Emniyet Müdürü Nail Bozkurt'u görevden almıştır. Vali Vekilliğine, İçişleri Bakanlığı Özlük İşleri Müdürü Yüksel Çavuşoğlu, Emniyet Müdürü Vekilliğine ise Erdem Yurtsever atanmıştır.²²³ Söz konusu görev değişiklikleri de Çorum'da yaşanan olayların önüne geçememiş, bilakis 1 Haziran'dan itibaren şiddet olayları daha da artmıştır.

Cumhuriyet'in haberine göre vali ve emniyet müdürünün görevden alınmasının ardından şehirdeki hava sertleşmiş "faşist militanlar" Milönü ve çevresine askerlerin bulunmadığı sokaklardan gece saat 24.00 sıralarında saldırı düzenlemiş; halkın ateşe ateşle karşılık vermesiyle bir anda ortam savaş alanına dönmüştü. Çıkan çatışmalar dört-dört buçuk saat boyunca sürmüş, patlama ve makinalı tüfek sesleri duyulmuştu. Ayrıca Sosyal Sigortalar bölgesinden atılan patlayıcı maddeler sonucunda 5 ev yanmaya başlamış ve itfaiye bunların bir bölümüne müdahale edememişti.²²⁴ Yine aynı gazetenin iddialarına göre Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Hastanesi doktorlarından Yaşar Çalışkan, MHP'li "komandolar" tarafından bıçakla yaralanmış,²²⁵ CHP'li olduğu iddia edilen Ekrem Çelebi ise dükkânında saldırıya uğramış ve ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştı.²²⁶

1 Haziran gecesi yaşanan olaylara dair detay veren *Milliyet* gazetesi, Halil İçken ve Muttalip Özpamuk'a ait bakkalların, Hüseyin Solak'ın toptan gıda sattığı dükkânın, İsmail Çağlar ve İsmail Gödek'in evlerinin yakıldığını; *Çorum* gazetesinin ise tahrip edildiğini yazmıştır. Ayrıca İsmail Gerdan isimli bir kişi olaylar esnasında heyecanlanıp kalp krizi

²²¹ "Kuşkulu Liderler", *Milliyet*, 3 Haziran 1980, s.6.

²²² "Kurtarılmış Bölgeler"e dair yapılan haberler için bakınız: Güngör Gönültaş ve Diğerleri, "Çorum'da 'Kana Kan, İntikam...' Vardı", *Milliyet*, 15 Temmuz 1980, s.6; Çorum Olayları (4)", *Çorum*, 21 Temmuz 1980, s.4; Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, "Kurtarılmış Mahalleler", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1980, s.5.

²²³ "Çorum Valisi ve Emniyet Müdürü Görevden Alındı", *Tercüman*, 2 Haziran 1980, s.1,9.

²²⁴ Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, "Çorum Halkı Kendini Savundu ve Yeni Bir Kahramanmaraş Yaratma Olanğı Vermedi", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1980, s.5.

²²⁵ "MHP'liler SSK Hastanesinde Bir Doktoru Bıçakladı", *Aydınlık*, 1 Haziran 1980, s.1.

²²⁶ Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, "Çevre İlçelerde", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1980, s.5.

geçirerek hayatını kaybetmiştir.²²⁷ Yine *Milliyet*'in haberine göre, 1 Haziran gecesini otomobil ile gelen kişiler askeri garnizonu silahla tarayarak İskilip yönüne kaçmış ve olayın ardından jandarma telsizle İskilip yönüne kaçan otomobilin yakalanması için emir vermiş, ancak telsiz emrine Çarşı Karakolundaki bir polis “*Şimdi dışarı çıkamıyoruz. İskilip polisine haber verin*” şeklinde cevap vermişti.²²⁸ Söz konusu haberin doğru olduğu kabul edilecek olursa, durumun polislerin karakoldan dahi çıkmaya korktukları kadar vahim olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Dönemin *Cumhuriyet* ve *Aydınlık* gazeteleri Çorum’da gerçekleşen hemen her olayın faillerinin “ülkücüler”, “sağcılar” ya da “MHP’liler” olduğunu iddia ederken dönemin tanıdığı olan MHP’lilerin/sağcılarının verdiği bilgiler ise tam aksi istikamettedir. Örneğin Adnan Baran’ın iddiasına göre, Çorum Olayları’nın başladığı 29 Mayıs gecesinden itibaren ağabeyi Yahya Baran’ın da aralarında bulunduğu ülkücüler Sigorta Mahallesi’ni üç gece “solcuların saldırılarından korumuştur. 1 Haziran 1980 gecesini ise mahalleyi koruyanlarda fişek kalmadığını haber alan solcular saldırıya geçmiş, bunun üzerine mahalleli SSK Hastanesi bahçesinde konuşlanan askerlere sığınıp yardım istemişti. Askerin havaya ateş açması sonucu saldırganların dağılmak zorunda kaldığını, ancak bu sırada Celal Aslan’ın öldürüldüğünü belirten Baran’ın iddiasına göre, ağabeyi Yahya Baran ile Osman Kaya da kaçırılmış ve günlerce işkence görmüştü.²²⁹ Çorum Olayları’na dair ilk hadisenin büyük bir kalabalık oluşturan sol grupların Sigorta Mahallesi’ne silahlı baskın yapması olduğunu iddia eden Kazım Aras ise, Bolu’dan gelen komando tugayının müdahalesiyle olayın yatıştırıldığını belirtmiştir.²³⁰

Çorum’un şehir merkezindeki olaylar kısmen yatışırken bu defa da köylerde oldukça tehlikeli provokasyonlar yaşanmaya başlamıştı. *Cumhuriyet* ve *Aydınlık*’ta yer alan haberlere göre 2 Haziran’da, Türker ve Ayaz köylülerinden oluşan bir grup “*Aleviler Çorum’da Sünnileri kesiyor, çoluk çocuğun ırzına geçiyorlar*” kışkırtmasına inanıp silahlanarak şehirdeki olaylara katılmaya gittikleri sırada yanlışlıkla askeri birliğin bulunduğu bir sokağa girmiş ve askerlerin müdahalesi sonucunda 12 kişi gözaltına alınmıştı.²³¹ Yine aynı gün

²²⁷ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da Polis ‘ imdi Dışarı  ıkamıyoruz’ Diyordu”, *Milliyet*, 16 Temmuz 1980, s.6.

²²⁸ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da Polis ‘ imdi Dışarı  ıkamıyoruz’ Diyordu”, *Milliyet*, 16 Temmuz 1980, s.6.

²²⁹ Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

²³⁰ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

²³¹ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Çorum’da Polis ‘ imdi Dışarı  ıkamıyoruz’ Diyordu”, *Milliyet*, 16 Temmuz 1980, s.6; Reha  z, Mahmut Tunaboyle, “Faşist   genin İskilip Ayağı, Alaca Ve Osmancık Yedeęi”, *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1980, s.5.

köyüne gitmek isteyen Selahattin Ardıç isimli bir öğrencinin bulunduğu kamyonun önü kesilerek kurşunlanmıştı. Hastaneye kaldırılan Ardıç, burada kan kaybından vefat etmişti. Bu olayın ardından *Aydınlık*, Selahattin Ardıç'ın sağ görüşlü kişilerce öldürüldüğünü ileri sürmüştü.²³²

2 Haziran 1980'de Çorum'a ağır silahlarla donatılmış bir taburun sevk edilmesi üzerine şehirde sükûnet hâkim olmaya başlamış ve mahallelere gerçekleştirilen saldırılar son bulmuştu.²³³ Bununla birlikte kundaklama, yaralama ve adam kaçırma olayları devam etmekteydi.²³⁴ *Hergün* gazetesinin verdiği bilgiye göre 1. Çorum Olayları'nda 3'ü polis olmak üzere 7 kişi öldürülmüştü. *Milliyet* ise 20'den fazla kişinin yaralandığını, olayların ardından yapılan operasyonlarda 240 kişinin gözaltına alındığını, bunlardan 122'sinin tutuklandığını; yapılan aramalarda 27 tabanca, 638 mermi, 74 av tüfeği ve 545 fişek, 1 Alman filintası, 6 kama, 5 balta ve sayısız demir çubuğun ele geçirildiğini yazmaktaydı.²³⁵

Olayları önleyemediği için görevden alınan dönemin Çorum Valisi Rafet Üçelli, daha sonra savcılığa verdiği ifadede, olaylar sırasında Amasya Tugay Komutanlığından yardım istediğini ancak şehre gelen askerlerin olaya müdahale etmeden geri döndüklerini iddia etmişti. Ayrıca Yozgat'tan gönderilen 60 jandarmanın olayları önlemede yetersiz kaldığını belirterek ihmali olduğu iddialarını kabul etmemişti. Ayrıca kendisinde 1. Çorum Olayları'nın planlı olarak çıkarıldığı kanaati oluşmuştu.²³⁶ Dönemin tanıklarının beyanlarından ve gazetelere yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla 1. Çorum Olayları'nın ortaya çıkmasında gerçekleştirilen kışkırtmalar ve provakatif eylemler etkili olmuştu. Olayların büyümesine neden olan ise dönemin idarecileri ve kolluk kuvvetlerinin bir dizi ihmaliydi. Bu olaylardan ders alınıp alınmadığını ise zaman gösterecekti.

3.3.2. I. Çorum Olayları'nın Ardından Çorum'da Meydana Gelen Hadiseler

Çorum'da askerlerin olaylara müdahalesi sonrasında olaylar görece yatışmış, hayat

²³² Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Haziran: Fırtınadan Önceki Sessizlik", *Aydınlık*, 31 Temmuz 1980, s.8.

²³³ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, "Çorum'da Polis 'Şimdi Dışarı Çıkamıyoruz' Diyordu", *Milliyet*, 16 Temmuz 1980, s.6.

²³⁴ "Çorum Olayları (5)", *Çorum*, 22 Temmuz 1980, s.4.

²³⁵ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, "Çorum'da Polis 'Şimdi Dışarı Çıkamıyoruz' Diyordu", *Milliyet*, 16 Temmuz 1980, s.6; *Cumhuriyet* gazetesi ise 203 kişinin gözaltına alındığını, adliyeye sevk edilen 63 kişiden 58'inin tutuklandığını, yapılan operasyonlarda 9 tabanca, 54 av tüfeği, 393 fişek, çok sayıda dinamit fitili ve kapsülünün yanı sıra saatli bomba yapımında kullanılan çok sayıda malzemenin ele geçirildiği iddiasında bulunmuştur. Bakınız: Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, "Çorum Halkı Kendini Savundu ve Yeni Bir Kahramanmaraş Yaratma Olanığı Vermedi", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1980, s.5.

²³⁶ "Çorum'un Tanıkları 'Katliam'ı Anlattı", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 2011, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/corumun-taniklari-katliami-anlatti-308890> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

normale dönmeye başlamıştı. Bununla birlikte CHP ve MHP çizgisinde yayın yapan gazeteler birbirlerini halkı kışkırtmakla suçluyor ve her gazete olaylara kendi ideolojik penceresinden bakıyordu. Çorum Olayları'nın başlangıcından itibaren sağcılar suçlar nitelikte yayın yapan *Çorum* gazetesine göre, sağ görüşlü grupların etkin olduğu yerlerde “*Zafer İslam'ın olacak, kana kan intikam, Müslümanlar savaşa, Allah için savaşa, gomonistlere ölüm, ya susacağız ya kan kusturacağız*” gibi sloganlar yazılmıştı. Sağ görüşlü “militanların” dağıtılan bildiriler ve yapılan toplantılarla muhafazakâr kesime “*Alevilerin, Sünnilerin karılarını-kızlarını kaçırdıkları; dinsizlerin Çorum'da yerlerinin olmadığı fitnesi yayılmaktaydı.*” Ayrıca sağ görüşlü olduğu bilinen bazı kişilerin dükkânlarına yapılan kundaklama ve yağma saldırılarıyla halk iyiden iyiye Alevilere karşı kinlendirilip, kışkırtılmaktaydı.²³⁷

MHP'ye yakın bir yayın politikası takip eden *Hergün*'e göre ise komünistlerin Çorum'da Kahramanmaraş Olayları'na benzer bir olay çıkarmak için halkı kışkırtmaya devam etmekteydi. Çorum'da meydana gelen olayların yer yer devam ettiğini belirten *Hergün*'ün haberine göre, sol basın şehirde yeni olaylar çıkarmak ve halkı birbirine kırdırmak için kışkırtıcı yayınlar yapmaktaydı. Ayrıca bu yayınlarda sürekli “iç savaş” vurgusu yapılarak vatandaşların birbirine karşı silahlı çarpışmaya girmesi yönünde çaba harcanmaktaydı. Bunun yanı sıra solcuların yazdığı “*Çorum faşistlere mezar olacak, direnecek halkımız, susmayacak silahımız, yaşasın halk savaşı*” gibi sloganlarla halk tahrik edilmekteydi.²³⁸

Çorum şehir merkezinde gerginliğin azalmaya başladığı 3 Haziran'da Mutluevler Sementi'ndeki bir inşaat çukurunda işkence edilerek öldürülmüş iki kişinin cesedi bulundu. Bir müddet sonra cesetlerin ülkücü kimliğiyle tanınan Yahya Baran ve Osman Aksu'ya ait olduğu anlaşıldı. Baran'ın elleri ve gözleri bağlanmıştı ve vücudunun farklı yerlerinde 18 kurşun yarası vardı.²³⁹ *Hergün* gazetesi Baran ve Aksu'nun komünistler tarafından öldürüldüğünü belirtmekteydi.²⁴⁰ İki ülkücünün öldürülmesinin ardından Çorum'da ortam yine gerildi. Nitekim dönemin gazeteleri şehirde haraç alma olaylarının yaşandığını²⁴¹ bir evin ve

²³⁷ “Çorum Olayları (5)”, *Çorum*, 22 Temmuz 1980, s.4.

²³⁸ “Komünistler Çorum'da Barikat Savaşı Provaları Yapıyor”, *Hergün*, 8 Haziran 1980, s.8.

²³⁹ “Çorum Olayları (5)”, *Çorum*, 22 Temmuz 1980, s.4; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Haziran: Fırtınadan Önceki Sessizlik”, *Aydınlık*, 31 Temmuz 1980, s.8.

²⁴⁰ Yahya Baran ve Osman Aksu'nun öldürülmesi olayına dair ayrıca bakınız: Saygı Öztürk, “Çorum'da İki Ceset Daha Bulundu”, *Hürriyet*, 5 Haziran 1980, s.13; “Çorum Olayları (5)”, *Çorum*, 22 Temmuz 1980, s.4.

²⁴¹ “Çorum'da TİBO-MHP Pusulası Taşıyan Faşistler Evleri Kundakladılar”, *Aydınlık*, 10 Haziran 1980, s.1.

fabrikanın kundaklandığını yazmaktaydı.²⁴²

Çorum'da olayların yeniden başlaması şehir içi ve şehirlerarası göçe de neden olmaya başlamıştı. *Aydınlık*'ın haberine göre kendini güvende hissetmeyenlerden imkânı olanlar başka şehre göç ederken, imkânı olmayanlar ise Çorum'da daha güvenilir olduğunu düşündükleri yerlere taşınıyordu.²⁴³ *Günaydın* gazetesi ise bu göç dalgasına can güvenliklerinin olmadığını düşünen bazı doktorların da katıldığını yazmaktaydı.²⁴⁴ İşin ilginç yanı halkın can, mal ve namus güvenliğinden sorumlu olan polislerden bazılarının da ailelerini güvenilir köylere götördüklerinin, kimisinin ise evlerini boşaltmaya başladıklarının iddia edilmesi idi.²⁴⁵

Çorum'da yaşanan olaylar neticesinde Aleviler, doğal olarak yine Alevilerin yoğunlukta olduğu yerlere göç etmekteydi. Bu durum Sünniler için de geçerliydi.²⁴⁶ *Günaydın* gazetesi yaşanan göçler neticesinde Çorum şehir merkezinin fiili olarak ikiye bölündüğünü belirtmekteydi. “Şehir İkiye Bölündü” başlıklı haberde Alevi ve Sünni kesim arasındaki sınırı oluşturan Gazi Caddesi'ne “Yeşil Hat” isminin takıldığı belirtilmekte, caddenin sağ tarafında Alevi, sol tarafında ise Sünni mahallelerinin bulunduğu yer verilmekteydi.²⁴⁷ *Hürriyet*'ten Saygı Öztürk Alevi ve solcuların Bahçelievler, Yavruturna, Kale, Gülabibey, Mahallelerine; Alevi mahallelerinde oturan sağcılar ve Sünnilerin ise Çepni, Kunduzhan, Çöplü, Ulukavak, Üçdutlar, Karakeçili Mahallelerine göç ettiğini belirtmekteydi. Öztürk, emniyet verilene dayanarak yaklaşık altı yüz ailenin bu şekilde yer değiştirdiği bilgisini vermektedir.²⁴⁸ Yine *Hürriyet* gazetesinde hangi grubun hangi mahalle ve semtlerde

²⁴² “8 Kentteki Olaylarda 11 Kişi Öldürüldü”, *Milliyet*, 5 Haziran 1980, s.6; Saygı Öztürk, “Çorum'da Kundaklama Hareketleri Başladı”, *Hürriyet*, 6 Haziran 1980, s.6.

²⁴³ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Haziran: Fırtınadan Önceki Sessizlik”, *Aydınlık*, 31 Temmuz 1980, s.8.

²⁴⁴ “Çorum İkiye Bölündü”, *Günaydın*, 5 Haziran 1980, s.4.

²⁴⁵ Saygı Öztürk, “Çorum'da İki Ceset Daha Bulundu”, *Hürriyet*, 5 Haziran 1980, s.13.

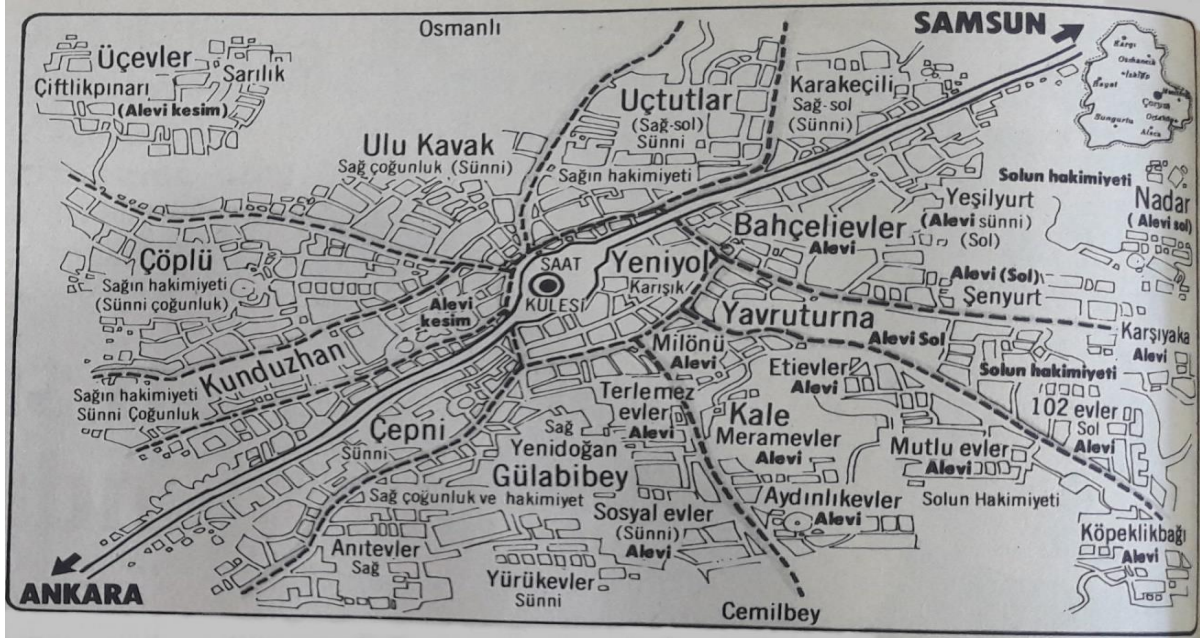
²⁴⁶ “İç Göç ve Çorum'un Geleceği”, *Aydınlık*, 10 Ağustos 1980, s.8, Çorum'da yaşanan iç göçe dair haberler için ayrıca bakınız: “Çorum Olayları (10)”, *Çorum*, 28 Temmuz 1980, s.4.

²⁴⁷ Feridun Büyükavcı, Bülent İşmen, “Çorum İkiye Bölündü”, *Günaydın*, 05 Haziran 1980, s.4; Yapılan mülakatta Sadık Eral, olayların başlamasının ardından şehrin Alevi ve Sünni olarak ikiye ayrıldığını belirterek her iki kesimi birbirinden ayıran, sınır olarak tabir edilen yerlere “Yeşil Hat” isminin verildiğini iddia etmiştir. “Yeşil Hat” kavramının o dönemde türetilmiş bir terim olduğunu belirten Eral, bu terimin halen Çorum'da kullanıldığını iddia etmiştir. Sadık Eral ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

²⁴⁸ Saygı Öztürk, “Çorum'da 600 Aile Evlerini Terketti”, *Hürriyet*, 7 Haziran 1980, s.13; Yaşanan göçlere dair ayrıca bakınız: “8 Kentteki Olaylarda 11 Kişi Öldürüldü”, *Milliyet*, 5 Haziran 1980, s.6; Yapılan mülakatta Turgut Tuğ, ilk olayların ardından şehirde göç hadisesinin başladığını ve bu sırada Sigorta Mahallesi'ne 1 başçavuş 2 asker geldiğini belirtmiştir. Başçavuşun mahalledeki Alevi evlerinin gösterilmesini istediğini belirten Tuğ, başçavuşun Alevilerle konuşacaklarını ve mahalleden gitmek isteyenlere kamyon aralayarak Alevi vatandaşları götürececeklerini söylediğini iddia etmiştir. Başçavuş ile aralarında geçen konuşmada bu konuda bir müracaatın mı olduğunu sorduğunu, başçavuşun buna “yok” şeklinde cevap vermesiyle askerlerin ihbarla değil, talimatla geldiklerini anladığını ve bunun üzerine askerleri mahalleden çıkardıklarını iddia etmiştir.

yoğun olarak yaşadığına dair bir de harita yayımlanmıştı. Aşağıdaki haritada da görüleceği üzere şehir fiili olarak sağ/Sünni ve sol/Alevi olarak ikiye ayrılmıştı.

Şekil 2. Çorum'daki Sağ-Sol ve Alevi-Sünni Dağılımı Haritası

Kaynak: *Hürriyet* gazetesi, 11 Haziran 1980, s.8.

Şehirde kısmen sükûnet hâkim olurken Çorum Olayları'nın birinci dalgasına dair soruşturmalar da sürmekteydi. Bu doğrultuda 6 polis memuru hakkında halkı kışkırtarak Alevi-Sünni çatışmasını tahrik etmek suçlamasıyla savcılık tarafından soruşturma başlatılmıştı.²⁴⁹ *Aydınlık* ise Kemal Maraşlı isimli polis memurunun "MHP'lileri kolladığını" ileri sürmüştü.²⁵⁰ Bununla birlikte dönemin İçişleri Bakan Vekili Orhan Eren gazetelere verdiği demeçte, Çorum'da yaşananların "karşıt görüşlülerin" çatışması olduğunu ifade etmiş, güvenlik güçlerinin yanlış olduğu iddialarını ise "Ben bu kanaatte değilim. Siz önce hüküm veriyorsunuz, ona göre varsayım yapıyorsunuz. Bu olaylarda polis yan tutmamıştır. Olaylar zaten iki polisin öldürülmesi üzerine başlamıştır. Bu herhalde olaylar hakkında yeteri kadar fikir verir" şeklinde yanıtlamıştı.²⁵¹

Bir yandan soruşturmalar devam ederken diğer yandan da gazeteler Çorum

Turgut Tuğ mahalledeki Alevilerin, alevi mahallesindeki Sünnilerin bir nevi sigortası olduğunu, buradaki Alevilere bir şey olmazsa, alevi mahallesindeki Sünni vatandaşlara da bir şey olmayacağı düşüncesiyle hareket ettiklerini iddia etmiştir. Bakınız: Turgut Tuğ ile yapılan 15.09.2021 tarihli mülakat.

²⁴⁹ "Çorum'da Komünistler, Mezhep Ayrılığını İstismar Ederek Halkı Birbirine Düşürdü", *Hergün*, 6 Haziran 1980, s.7; Feridun Büyükcavcı, "İşte Çorum'un Hali", *Günaydın*, 6 Haziran 1980, s.4.

²⁵⁰ "Çorum Olaylarında Bazı Polislerin Tahrikçilik Yaptığı Belirlendi", *Aydınlık*, 11 Haziran 1980, s.1,6.

²⁵¹ Reha Öz, Mahmut Tunaboğlu, "İçişleri Bakanının Tavrı", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1980, s.5.

Olayları'nın muhasebesini yapmaktaydı. MHP ve CHP yanlısı yayın yapan *Cumhuriyet* ve *Hergün* gazeteleri “karşı tarafı” suçlamaya devam etmekteydi. Örneğin *Cumhuriyet*'e göre Çorum Olayları'nı MHP'liler çıkardığı gibi, MHP'li olarak bilinen köylerde barikat kurularak yolların trafiğe kapatıldığı, Alevilerin köylerin dışına çıkmasına izin verilmediği çıkabildiklerinde ise saldırıya uğradıkları iddia edilmekteydi.²⁵² *Hergün* ise Çorum'da, Alevi-Sünni çatışması çıkararak yeni bir Kahramanmaraş Olayı yaratmak isteyenlerin “komünistler” olduğunu belirtmekte, bunların şehrin muhtelif yerlerinde bombalama ve silahlı eylemlere girişip halka saldırdığını ileri sürmekteydi.²⁵³

Söz konusu gazeteler şehirde birtakım hadiselerin gerçekleştiğini yazsa da bu hususta açıklama yapan Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker, Çorum'da sükûnet havası bulunduğunu ve durumun devlet kuvvetlerinin kontrolünde olduğunu belirtmişti. Türker, yine aynı açıklamasında iki ülkücünün işkence edildikten sonra kurşunlanarak öldürülmesine atıfta bulunarak geleceğe yönelik kaygılarını şu şekilde ifade etmişti:

“...Yahya Baran'ın ülkücü militan, cezaevi kaçağı Adnan Baran'ın kardeşi olması nedeniyle olayların devam etmesinden korkarım... Bu görüşümün bir tahmin olarak kalmasını diliyorum. Çorum olayları hiç küçümsenmemelidir. Olaylar öncesi bir yığınak yapıldığı izlenimini iki gece içinde havaya sıkılan mermileri dikkate alarak söylüyorum. Maalesef Çorum'da mezhep kışkırtıcılığı başlamıştır.”²⁵⁴

Adnan Baran kendisiyle yapılan mülakatta, Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker'in açıklamalarından sonra şehirdeki birçok kişinin kendisiyle ilgili dedikodular uydurduğunu; 30 kişiyle dolaştığı ve 50 kişiyle saldırı yapacağı gibi asılsız söylentilerin solcular tarafından çıkarıldığını belirtmiştir. Ayrıca Baran, her iki kesimin de benzeri yalanlarla birbirine karşı kışkırtıldığını, bu nedenle sağcı ya da solcu fark etmeksizin kendini tehdit altında hissedenlerin silahlandığını ileri sürmüştür.²⁵⁵ Benzeri şekilde Recep Görükmez de şehirde pek çok asılsız söylentinin dolaştığını teyit etmiştir. Hatta birçok yerde olay çıktığı iddia edilmiş olmasına rağmen bu dedikoduların tamamen yalan olduğunun bizzat kendisi tarafından tespit edildiğini söylemiştir. Yine Görükmez'in verdiği bilgiye göre, pek çok kişi duyduğu dedikoduları diğer insanlara gerçekmiş gibi anlatmıştır.²⁵⁶ Veli Keser ise Mehmet Ali Ağca ve beraberindekilerin Çorum'a gelerek sağcılarla birlikte çatışmalara katıldıkları

²⁵² “Çorum'da Gerginliğin Köylere Kadar Yayıldığı Bildiriliyor”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1980, s.9.

²⁵³ “Çorum'da Komünistler, Mezhep Ayrılığını İstismar Ederek Halkı Birbirine Düşürdü”, *Hergün*, 6 Haziran 1980, s1.

²⁵⁴ Saygı Öztürk, “Çorum Parçalanmış Bir Kent Haline Geldi”, *Hürriyet*, 11 Haziran 1980, s.8.

²⁵⁵ Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

²⁵⁶ Recep Görükmez ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

söylentisinin solcular tarafından dile getirildiğini belirtmiştir.²⁵⁷ Anlaşılan o ki Çorum'da görece sükûnetin hâkim olduğu dönemde bile “fısıltı gazetesi” tüm hızıyla çalışmakta, birçok tahrik edici dedikodu çıkarılmaktaydı. Söz konusu dedikodular halkın sürekli diken üstünde yaşamasına ve can, mal güvenliğini tehdit altında gördüğü için silahlanmasına sebep olmaktaydı. Bu durum ise 2. Çorum Olayları'na giden süreçte şehri patlamaya hazır bir barut fıçısına çevirmektedir.

3.3.3. II. Çorum Olayları (1 Temmuz - 5 Temmuz 1980)

1. Çorum Olayları'ndan sonra şehirde kitlesel hadiseler yaşanmamakla birlikte karşılıklı suçlamalar ve ortaya atılan söylentiler nedeniyle şehir oldukça gergindi. Bu gergin ortamda, 1 Temmuz 1980'de ülkücülerin Çorum ve İskilip'te bildiri dağıtarak halkı komünistlere ve Alevilere karşı cihada çağırdığı iddia edilmişti.²⁵⁸ Söz konusu bildirilerin kimler tarafından ve ne şekilde dağıtıldığına dair teyit edici bilgiye ulaşılamamakla birlikte bunun açık bir provokasyon olduğu ortadaydı. Zira bu bildirilerde halkın dini ve milli duyguları tahrik edilmekte, kitlesel olaylar için ortam hazırlanmaya çalışılmaktaydı. Nitekim bahsedilen tarihte “2. Çorum Olayları” olarak da bilinen ve ilkinde göre çok daha kanlı hadiselerin yaşanacağı olaylar başlamıştı.

Aydınlık ve *Cumhuriyet*'te yer alan haberlere göre; 1 Temmuz akşamı “faşistler” gruplar halinde Ulukavak, Çatalhamız, Yazı Mahallesi ve SSK Hastanesi çevresindeki ev ve

²⁵⁷ Veli Keser ile yapılan 16.10.2021 tarihli mülakat.

²⁵⁸ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Bu Hastane Anarşist Yatağıymış”, *Aydınlık*, 1 Ağustos 1980, s.8; ülkücüler tarafından Çorum'da dağıtıldığı iddia edilen bildirilerin metni şu şekildeydi: “Ülkücü Türk Gençliğinin her ferdinin cesetleri birer birer çiğnenmedikçe bu mübarek vatan topraklarına komünizm giremeyecektir. Ülkücü Türk gençliği barış zamanı bir karıncanın ayağına basıp incittiği zaman bundan üzüntü duyacak kadar yufka yürekli olduğu gibi, aynı zamanda vatan hainleri için sokaklar dolusu idam sehpa dizecek kadar da gaddardır. Burası da böyle bilinsin. Bizi komünist kurşunlar değil, milletimizin susuşu öldürüyor. Kanımız aksa da zafer islamın. Yolumuz Allahın yolu.-Ülkücü Gençlik-” “Ülkücü gençlik, islamın ahlak ve fazileti şuuruyla bu gün olduğu gibi yarın da kale gibi komünistlerin karşısındadır. Akıtılan şehit kanları yerde kalmayacaktır. Bu dava, inananların davasıdır. Şehitlerimiz, ruhunuz şad olsun ki kanınız yerde kalmayacaktır. Ülkücü İslam Ordusu, Alevisiyle-Sünnisiyle, kürt, laz, Türk, çerkez ve tatariyle bir bütündür. Milliyetçi Müslüman halkımız küfre karşı tek vücut ve tek yumruktur. -Ülkücüler-” “Türkiye'deki komünistlere, tüm kızılbaşlara sesleniyoruz. Kur'an-ı Kerimin açık ve kesin hükümleri karşısında sizi imana davet ediyoruz. İslam dışındaki inanç, rejim ve davranışların sonu hüsrandır. Batıl fikirlerde ısrar etmeyin. Yol yakın iken Müslüman olun. Yoksa ehli küfür ile helak olacağımız gün yakındır. -Türkiye İslam Devrim Ordusu-” İskilip'te dağıtıldığı iddia edilen bir bildiri ise şu şekildedir: “Büyük Türk Milleti, aziz İskilipliler! Son bağımsız Türk devleti üzerinde oynanan hain oyunları, komploları, planları görmemek için artık kör olmak, hatta hain olmak gerekir. Türk varlığını dünya üzerinden silmek isteyen emperyalist güçlerin yerli uşakları komünistler, vatan hainleri, bölücüler, Türk devletinin temeline dinamit koymak isteyen ellerindeki Rus ve Çin yapısı silahlarla ne yapmak istemektedirler. Bu eli silahlı eşkiyalara karşı artık kesin tavır almak, dur demek zamanı çoktan gelmiş hatta geçmiştir bile. Kıymetli hemşehrilerimiz, müslüman Türk milletini bataklığa sürüklemek isteyen, bölmek, parçalamak, yok etmek isteyen bu hain emperyalist güçlere karşı yılmadan, çekinmeden, canı pahasına mücadele veren -Ülkü Türk Gençliğine- destek olalım. Büyük cihada hazırlanalım.” Bakınız: “Çorum Olayları (7)”, *Çorum*, 24 Temmuz 1980, s.4.

işyerlerine saldırıp yakmaya ve yağmalamaya başlamıştı. Saldırıya uğrayan yerler CHP’li ve sol görüşlü kişilere aitti. Yine söz konusu gazetelerin iddiasına göre bahsedilen gruplar Milönü Senti’ne de saldırmış fakat burada barikat kuran halk saldırıları geri püskürtmüştü.²⁵⁹ Yine *Aydınlık*’ın iddiasına göre çıkan çatışmalarda 3 kişi öldürülmüştü ve bunlardan Abdullah Sucu solcu, Mustafa Özdemir ve Adil Şakar sağcıydı. *Hergün* ise Cumhuriyet Savcısı Ertem Türker’e dayandığı haberinde, öldürülen 3 kişinin yanı sıra 10 aracın yakıldığını belirtmekteydi. Ayrıca *Demokrat* gazetesinin haberinde çıkan olaylarda 50 dükkânın tahrip edildiği çok sayıda otomobilin hasar gördüğü, birçok kişinin yaralanmasına rağmen can güvenliği endişesiyle hastanelere gidemediği bilgisi yer almaktaydı. 1 Temmuz gecesi yaşanan olaylardan sonra açıklama yapan Çorum Vali Vekili Yüksel Çavuşoğlu, güvenlik güçlerinin duruma hâkim olduğunu, şehirde sokağa çıkma yasağının ilan edildiğini ve olaylarla ilgili 45 kişinin gözaltına alındığını ifade etmişti.²⁶⁰

Çorum ve *Aydınlık*, 1 Temmuz’da yaşanan olayların sağcıların Milönü Senti’ne yaptığı saldırıyla başladığını kesin bir dille iddia etmekteydi.²⁶¹ Buna karşın dönemin tanıklarından Adnan Baran, olayların 1 Temmuz akşamı solcuların Sigorta Mahallesi’ne gerçekleştirdiği saldırıyla başladığını belirtmekteydi. Baran, ülkücülerin Sigorta Mahallesi’ni kurulan barikatlarla koruduğunu, çatışmaların sabah 6’ya kadar devam ettiğini ve askerlerin müdahalesiyle olayların yatıştığını ifade etmekteydi.²⁶² Yine dönemin tanıklarından Mustafa Yalçın ise 8-10 kişilik bir grup ile Milönü Senti’nde bulunan askerlik şubesine giderken solcuların saldırısına uğradıklarını ve bu saldırı neticesinde ağır yara aldığını hatta omurilik zedelenmesinden ötürü yatalak kalıp yürüyemediğini ileri sürmüştü.²⁶³

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere 1 Temmuz’da yaşanan olayları kimin başlattığına dair sağcılar solcuları, solcular ise sağcılar suçlamaktadır. Solcular olayların Milönü Senti’ne yapılan saldırıyla başladığını iddia ederken, sağcılar ise olayları başlatan hadisenin solcuların Sigorta Mahallesi’ne yaptığı baskın olduğunu ileri sürmektedir. 3 Temmuz tarihli *Hürriyet* gazetesinde iki ayrı çatışmanın gerçekleştiğine değinilirken

²⁵⁹ “MHP Çorum’da Yine Saldırıya Geçti”, *Aydınlık*, 3 Temmuz 1980, s.1; “Çorum’da Faşistler Yine Saldırıya Geçti, 4 Kişi Öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1980, s.5.

²⁶⁰ “Çorum’da Olaylar Büyüyor 4 Ölü Var!”, *Hergün*, 3 Temmuz 1980, s.1; “Çorum ve Sivas’ta Halka Yönelik Saldırıları Arttı”, *Demokrat*, 3 Temmuz 1980, s.5.

²⁶¹ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Bu Hastane Anarşist Yatağıymış”, *Aydınlık*, 1 Ağustos 1980, s.8; Çorum’da Faşistler Yine Saldırıya Geçti, 4 Kişi Öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1980, s.5.

²⁶² Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

²⁶³ Mustafa Yalçın ile yapılan 28.08.2021 tarihli mülakat.

bunlardan hangisinin önce olduğu bilgisine yer verilmemiştir.²⁶⁴ Yani olayların Milönü’nde mi yoksa Sigorta Mahallesi’nde mi başladığına dair açık bir kayıt yoktur. Bu açıdan söz konusu saldırıların eş zamanlı gerçekleşmiş olabileceği de düşünülebilir.

2 Temmuz sabahı valilikten yapılan açıklamayla sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti.²⁶⁵ Gazetelere yansıdığı kadarıyla sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş olmasına rağmen 2 Temmuz’da da ev, otomobil ve mağazaların kundaklanması, yol kesme, yaralama ve haraç alma olayları devam etmekteydi.²⁶⁶ Bahsedilen olaylara dair *Aydınlık* ve *Cumhuriyet* gazeteleri yine MHP’lileri suçlamış ve güvenlik güçlerinin de olaylara seyirci kaldığını ileri sürmüştü. Çorum merkezde yaşanan olaylar bir müddet sonra ilçelere de sıçramıştı. Örneğin Alaca’da, Haşim Keser isimli bir gencin yaralanması üzerine çıkan olaylarda 50’ye yakın iş yeri tahrip edilmiş, 8 kişi yaralanmış ve bunun üzerine ilçede sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti.²⁶⁷ Yine Mecitözü ilçesine bağlı Hisarkavak köyünü “faşistlerin” bastığını ve çıkan çatışmada Bektaş Ünal’ın öldürüldüğünü belirten *Cumhuriyet* gazetesi, Hisarkavaklıların bu olayın ardında Mecitözü’ne gelerek gösteri düzenlediğini yazmıştı.²⁶⁸

1-2 Temmuz’da yaşanan hadiselerin ardından açıklamada bulunan Çorum Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker, iki günde 81 kişinin gözaltına alındığını, 13 tabanca, 11 av tüfeği ile 1 otomatik beşli av tüfeğinin yakalandığını bilgisini vermişti. Ayrıca an itibarıyla şehirdeki sessiz ortamın “tehlikeli bir sessizlik” olduğunu, araçların girebileceği her yerde hala barikatların bulunduğunu, ilçelerle bağlantıların yol güvenliği olmaması nedeniyle hiç yapılamadığını belirtmişti.²⁶⁹

Çorum’da olduğu gibi Türkiye’nin dört bir tarafında yaşanan sokak olayları, terör eylemleri, suikastler ve cinayetler siyasetin de gündemini belirlemekteydi. Nitekim 2

²⁶⁴ “Çorum ve Sivas’ta Kimse Sokağa Çıkamıyor”, *Hürriyet*, 3 Temmuz 1980, s.1,11.

²⁶⁵ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6; “Çorum ve Sivas’ta Halka Yönelik Saldırıları Arttı”, *Demokrat*, 3 Temmuz 1980, s.5.

²⁶⁶ Söz konusu olaylara dair bakınız: “Çorum’da Köylüler Baskına Gelen Faşistleri Kovaladı”, *Demokrat*, 4 Temmuz 1980, s.5; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Bu Hastane Anarşist Yatağıymış”, *Aydınlık*, 1 Ağustos 1980, s.8; Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Bu Hastane Anarşist Yatağıymış”, *Aydınlık*, 1 Ağustos 1980, s.8; “MHP Çorum’da 50 Ev ve İşyerini Yaktı”, *Aydınlık*, 4 Temmuz 1980, s.1,6.

²⁶⁷ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6; “Çorum’da Köylüler Baskına Gelen Faşistleri Kovaladı”, *Demokrat*, 4 Temmuz 1980, s.5.

²⁶⁸ “Çorum ve Ordu’da Olaylar Önlenemiyor”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1980, s.9; söz konusu olaylarla ilgili ayrıca bakınız: “5 Kentte 7 Kişi Öldürüldü”, *Milliyet*, 4 Temmuz 1980, s.10; “Çorum’da Köylüler Baskına Gelen Faşistleri Kovaladı”, *Demokrat*, 4 Temmuz 1980, s.5.

²⁶⁹ “Sivas ve Çorum’da Sokağa Çıkma Yasağı Kaldırıldı”, *Hürriyet*, 4 Temmuz 1980, s.9.

Temmuz'da CHP tarafından, anarşi konusunda gerekli önlemleri almadığı, vatandaşların can güvenliğini sağlayamadığı, toplumda ve Meclisteki her türlü uzlaşma yolunu tıkayarak parlamento çalışmalarını engellediği gerekçesiyle Süleyman Demirel Hükümeti hakkında verdiği gensorunun oylaması yapıldı.²⁷⁰ Söz konusu oylamada hükümet 214 ret oyuna karşılık 227 oyla güvenoyu aldı.²⁷¹ Demirel, oylamanın ardından yaptığı açıklamada CHP tarafından verilen gensorunun "hükümet gidiyor" algısı yarattığını, bunun da ülkedeki terör gruplarını cesaretlendirdiği için çeşitli saldırılara yol açtığını belirtti.²⁷²

Söz konusu gensoru oylaması ziyadesiyle siyasallaşmış olan Çorum'da da yakından takip edilmiş, hatta oylamanın Çorum Olayları'nın seyrine tesir ettiği dahi ileri sürülmüştü. Nitekim kendisiyle yapılan mülakatta Turgut Tuğ, gensoru oylamasının yapıldığı sırada silahların sustuğunu ve barikat arkasındakilerin radyo ile gensoru önergesini takip ettiğini belirtmiştir. O sırada herkesin Erbakan'ın Hükümete destek verip, vermeyeceğini merak ettiğini belirten Tuğ, Erbakan'ın desteği sayesinde Hükümetin düşürülemeyeceğinin anlaşılması üzerine Gazipaşa İlkokulunun bulunduğu yerdeki sol grupların ateş etmeye başladıklarını belirtmişti. Ayrıca bir anda çatışmaların tekrar başladığını iddia etmiş ve bu çatışmada sağ görüşlü bir kişinin vurularak yaralandığını ifade etmişti.²⁷³

1 Temmuz'dan itibaren Çorum'da çıkan olayların benzerleri Sivas'ta da yaşanmaya başlamış bunun üzerine bir açıklama yapan Sivas Valisi Şükrü Özhan, her iki şehirde de meydana gelen olayların aynı mihraklar tarafından çıkarıldığını belirtmişti.²⁷⁴

3 Temmuz'da Çorum'daki sokağa çıkma yasağı kaldırılmışsa da²⁷⁵ olaylar devam etmekteydi. Söz konusu tarihte Seydi Özdemir isimli bir kişinin cesedi bulunurken Aslan Işıksan ve Mustafa Tahtasız'ın evlerine atılan bomba neticesinde ev sahipleri yaralandı.²⁷⁶ Ayrıca, gazeteler Esnafevleri Sementi'nde, Nurettinbey Caddesi ve garajlar çevresinde gerçekleştirilen saldırılar neticesinde çok sayıda iş yerinin yakıldığını belirtmekteydi.²⁷⁷ Buna

²⁷⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 104. Birleşim, 2.7.1980, Çarşamba, s.73.

²⁷¹ "Güven Oyundan Sonra", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1980, s.1.

²⁷² "Başbakan Demirel: Gensoru Hükümet Psikozu Yarattığı İçin Ülkede Her Şey Gevşemiştir", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1980, s.1.

²⁷³ Turgut Tuğ ile yapılan 15.09.2021 tarihli mülakat.

²⁷⁴ "İki Otobüs Tarandı, Ölü Ve Yaralı Var", *Orta Doğu*, 4 Temmuz 1980, s.7.

²⁷⁵ "5 Kentte 7 Kişi Öldürüldü", *Milliyet*, 4 Temmuz 1980, s.10; "Sivas ve Çorum'da Sokağa Çıkma Yasağı Kaldırıldı", *Hürriyet*, 4 Temmuz 1980, s.9.

²⁷⁶ "5 Kentte 7 Kişi Öldürüldü", *Milliyet*, 04 Temmuz 1980, s.10.

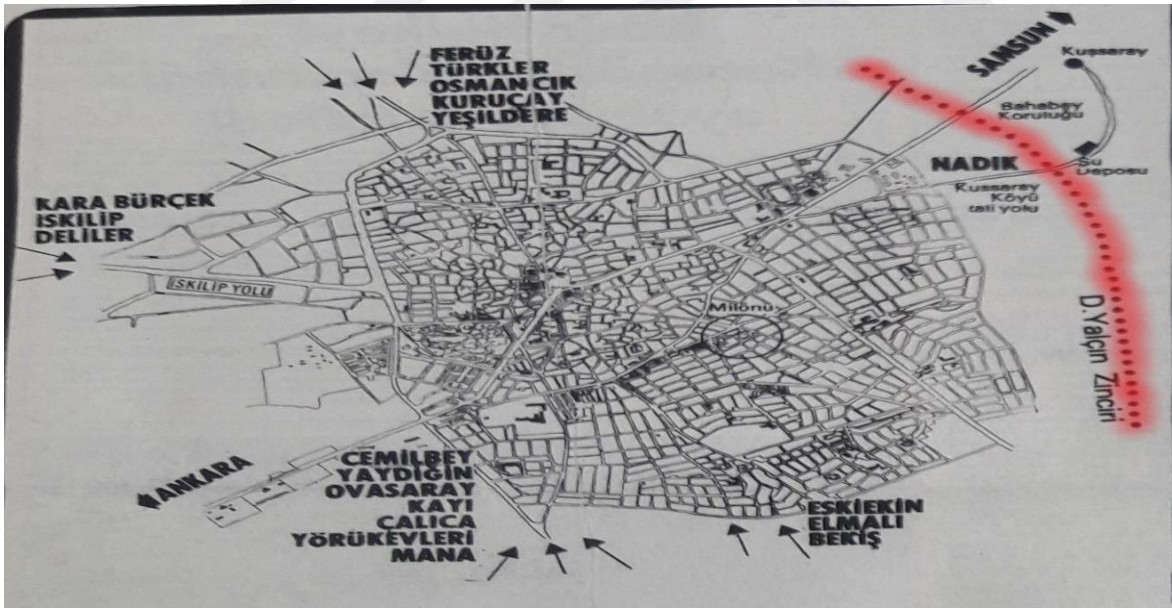
²⁷⁷ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, "Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor", *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6; "Çorum ve Ordu'da Olaylar Önlenemiyor", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1980, s.9.

rağmen kurulan barikatlar nedeniyle itfaiye yangınlara zamanında müdahale edememişti.²⁷⁸ Olaylar devam ederken Tuğgeneral Şahabettin Esengül komutasındaki askeri birlikler Çorum'un birçok yerinde arama yapmış; 1 Temmuz'dan itibaren yürütülen operasyonlarda 100'den fazla kişi gözaltına alınmıştı.²⁷⁹

4 Temmuz sabahı İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Durmuş Yalçın, Çorum Valiliğine bir telgraf çekerek şehirde yaşanan olayların önüne geçmek için alınması gereken tedbirleri bildirdi.²⁸⁰ 2 Ağustos 1980 tarihli *Aydınlık* ve *Milliyet* gazetelerinde yayınlanan telgrafın metni şu şekildeydi:

“Çorum’da meydana gelen olayda köy ve köylülerin işe karıştığı veya karıştırılmak istendiği bazı köylülerin şehir ve kasabalarda bulunan yakınlarına silah getirerek ya da olaya karışarak yardımcı oldukları, bu sebeple Çorum’un köylere açılan çıkış yollarının ağzında daimi kontrol yapılması gerektiği, Bahabey Koruluğu ve su deposu bölgesi ile Kuşsaray Köyünden Nadirpınarı ve Milönü Mahallesiine gelen yolun kontrol altına alınması gerektiği, Alaca, Sungurlu, Mecitözü ilçelerinin de hassas olduğu buralarda da tedbirli bulunulmasının gerektiği olayların sıcaklığını kaybettikten sonra provokatör ve suçluların silahları ile birlikte yakalanması için çok sıkı bir silah aramasının zaruri olduğu ileri sürülmüştür.²⁸¹ Bilgilerinizi rica ederim. İçişleri Bakanı adına Müsteşar Durmuş Yalçın.”

Şekil 3. Çorum İlçe ve Köy Giriş Yerlerinin Gösterildiği Harita.

Kaynak: *Aydınlık* gazetesi, 2 Ağustos 1980, s.8. (Renkli işaretlemeler tarafimca yapılmıştır.)

²⁷⁸ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6.

²⁷⁹ “Çorum ve Ordu’da Olaylar Önlenemiyor”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1980, s.9.

²⁸⁰ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Gece Ayrılırken Konuşuyorlardı: Sabah Üçevler’i Alırsak Burayı Tez Öldürürüz”, *Aydınlık*, 2 Ağustos 1980, s.8.

²⁸¹ “Hükümet, MHP’li Saldırganların Arkasında”, *Aydınlık*, 6 Temmuz 1980, s.6; “Çorum’da Ölü Sayısı 15’e Yükseldi”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1980, s.9.

Durmuş Yalçın'ın telgrafında belirttiği önlem alınması gereken yerleri “Durmuş Yalçın Zinciri” olarak adlandıran *Aydınlık*, ileride yaşanacak olan Alaaddin Camii saldırısı sonrasında solcuların/Alevilerin kaçış yollarının bu zincirde bulunan güvenlik güçlerince kapatıldığını iddia etmişti.²⁸²

Çorum gazetesinin iddiasına göre Kayseri'den Çorum'a gönderilen jandarma komando birlikleri, gerçekleştirdiği operasyon sırasında halka ateş açmış ve bunun neticesinde Mustafa Yıldırım ve CHP delegesi olduğu belirtilen Raif Erdem hayatını kaybederken, Hüseyin Özdemir ve Süleyman Atlas yaralanmıştı. Tıp fakültesi öğrencisi olan Süleyman Atlas'ın yaralı olarak SSK Hastanesine götürülmesine karşın aldığı yaradan ötürü değil gördüğü işkence dolayısıyla öldüğü ileri sürülmüştü.²⁸³ *Milliyet*'in haberine göre Atlas, hastanede işkence edilerek öldürülmüş ve bu durumu bir hastane yetkilisi de teyit etmişti.²⁸⁴ Benzeri şekilde Sadık Eral da Süleyman Atlas'ın işkence sonucunda öldürüldüğünün otopsi raporuyla sabit olduğunu ileri sürmüştü.²⁸⁵

3 Temmuz'da sokağa çıkma yasağı kaldırıldığı için bir gün sonra birçok kişi Cuma Namazını kılmak amacıyla Alaaddin Camii'ne gitmişti. Namaz saatinde birçok insanın öldürülmesine ve yaralanmasına neden olacak olan olaylar zincirini başlatan bir provokasyon hadisesi gerçekleşti. *Milliyet*'in haberine göre, polis kumanda merkezinden telsiz anonsuyla polis ekiplerine Alaaddin Camii'nin bombalandığı haberi verildi. Bunun üzerine cami çevresinde bulunan görevli bir subay söz konusu anonsu yalanlamışsa da onu kimse ciddiye almamıştı.²⁸⁶ 5 Temmuz tarihli *Hürriyet* ise Çorum Ulu Camiinde Cuma Namazı kılınırken bir gencin camiye girerek “Alaaddin Camii'ni yaktılar. Siz ne duruyorsunuz!” diye bağırdığını, bunun üzerine silah, kazma, kürek, demir çubuk ve sopaları eline alan vatandaşların caminin önünde toplandığını ve bir süre sonra “Allah Allah”, “Allah-u Ekber” diye bağırarak Alaaddin Camii'ne doğru koşmaya başladıklarını yazmaktaydı.²⁸⁷ Ulu Camii

²⁸² Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Gece Ayrılırken Konuşuyorlardı: Sabah Üçevler'i Alırsak Burayı Tez Öldürürüz”, *Aydınlık*, 2 Ağustos 1980, s.8.

²⁸³ “Çorum Olayları (8)”, *Çorum*, 25 Temmuz 1980, s.4.

²⁸⁴ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6.

²⁸⁵ Sadık Eral ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat; yapılan mülakatta Adnan Baran, askerin hedef gözetmeksizin ateş ettiği bir anda Süleyman Atlas'ın elinde molotof kokteyli benzeri bir şeyin olduğunu ve bunu gören askerin açtığı ateşle vurulduğunu iddia etmiştir. Bakınız: Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

²⁸⁶ Güngör Gönültaş ve Diğerleri, “Olaylar Duruldu Ama, Halk Korkusunu Bir Türlü Üzerinden Atamıyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s.6.

²⁸⁷ “Çorum Ateşe Verildi”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 1980, s.9.

imamı “Çorum’da böyle şeyler olmaz. Allah’ını seven gitmesin” demesine rağmen halk imamı dinlememiş ve Terlemezevler ile Milönü Semti arasındaki Alaaddin Camii’ne koşmaya başlamıştı.²⁸⁸ Aynı zamanda şehirde söz konusu caminin bombalandığı ve birçok kişinin öldüğü dedikoduları yayılmaktaydı. Kazım Aras, söz konusu bombalama dedikodusunun yalnızca Çorum merkezde değil, köylerde bile aynı anda duyulduğunu bunun ise açık bir organizasyon olduğunu ileri sürmüştü.²⁸⁹

Hürriyet gazetesi, cami provokasyonunun ardından şehrin ana-baba gününe döndüğünü, diğer camilerde toplanan tahrik edilmiş kalabalıkların Alaaddin Camii’ne yöneldiğini ve bu sırada yol üzerindeki dükkân ve evlere saldırıların yaşandığını; kalabalıkların içerisinde bulunan provokatörlerin halka cihad çağrısı yaptığını yazmaktaydı. Yine *Hürriyet*’tin haberinde, Milönü Semti’nden sağcılara otomatik silahlarla ateş açıldığı belirtilmekte, valiliğin sokağa çıkma yasağı ilan etmesine rağmen halkın bir türlü evlerine çekilmediği bilgisi yer almaktaydı.²⁹⁰

Cami provokasyonu ile başlayan olaylar şehrin birçok yerinde çatışmaya dönüşmüş dükkânlar ve evler yakılmaya başlamıştı.²⁹¹ Saat 13.00 civarında başlayan çatışmalar 19.00’a kadar sürmüş ve olayların bir türlü önü alınamamıştı. Bunun üzerine Başbakan Demirel, İçişleri Bakanı Mustafa Gülçigil’i, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Münif İslamoğlu’nu Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’u ve Emniyet Genel Müdürü İsmail Dokuzoğlu’nu Çorum’a göndermişti. Ayrıca Merzifon’daki askeri üstten havalanan jetler şehrin üzerinde alçak uçuş yapmış,²⁹² Kayseri Hava İndirme Tugayı Çorum’a hareket etmişti.²⁹³ Yine Amasya, Merzifon ve çevre illerden takviye olarak itfaiye ekipleri gönderilmişti.²⁹⁴

²⁸⁸ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Gece Ayrılırken Konuşuyorlardı: Sabah Üçevler’i Alırsak Burayı Tez Öldürürüz”, *Aydınlık*, 2 Ağustos 1980, s.8.

²⁸⁹ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

²⁹⁰ “Çorum Ateşe Verildi”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 1980, s.9. Ayrıca bakınız: Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Gece Ayrılırken Konuşuyorlardı: Sabah Üçevler’i Alırsak Burayı Tez Öldürürüz”, *Aydınlık*, 02 Ağustos 1980, s.8.

²⁹¹ 4 Temmuz’da yaşanan olaylara dair gazete haberleri için bakınız: Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Sokak Ortasında Dövülen Kurtuluş Savaşı Gazisi: Cephede Babanızı Öldürdüm Ondan Vuruyorsunuz”, *Aydınlık*, 3 Ağustos 1980, s.8; “Çorum Kanlı Olaylara Sahne Oldu”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1980, s.1,9; “Faşistler Çorum’u Yakıp Yıkma Başladı, Halk Direniyor”, *Demokrat*, 05 Temmuz 1980, s.5; “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10; “Çorum Olayları 10” *Çorum*, 28 Temmuz 1980, s.4; Saygı Öztürk, “Eli Boş Olanlara ‘Hani Senin Silahın?’ Diye Soruyorlardı”, *Hürriyet*, 6 Temmuz 1980, s.11.

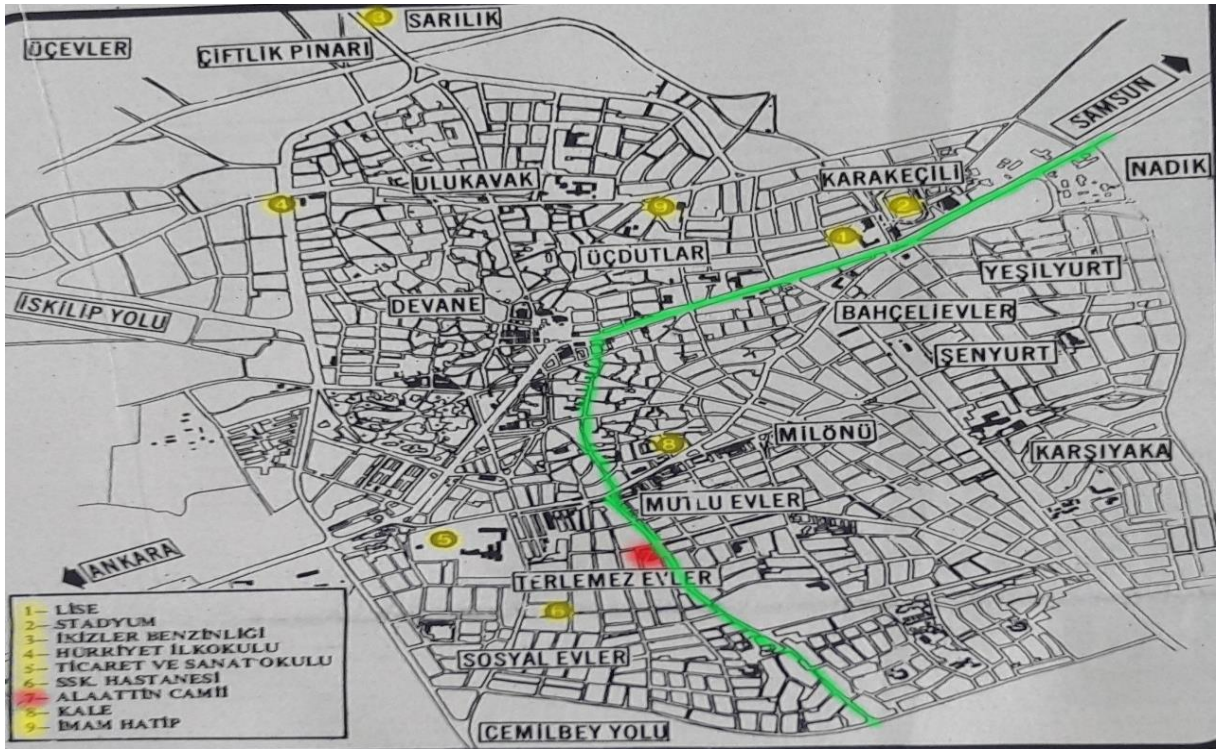
²⁹² “Çorum ateşe verildi”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 1980, s.9.

²⁹³ “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10.

²⁹⁴ “Çorum’da Yeniden Evler Yakıldı, Sokağa Çıkma Yasağı Kondu”, *Tercüman*, 5 Temmuz 1980, s.12.

Burada sorgulanması gereken provokasyon için neden Alaaddin Camii'nin seçildiği. Daha önce de belirtildiği üzere Çorum şehir merkezi fiili olarak “Yeşil Hat” denilen bir çizgiyle birbirinden ayrılmış, bu çizginin bir tarafında Alevi/solcuların diğer tarafında ise Sünni/sağcılarının yaşadığı belirtilmişti. Söz konusu cami ise her iki kesim için sınır olabilecek bir mevkide bulunmaktaydı. Ayrıca caminin Alevi-sol kesimin bulunduğu mahallelerle çevrili olması provokasyonu gerçekleştirenlerin amaçlarına hizmet etmekteydi.

Şekil 4. 1980 Yılı Çorum Şehir Krokisi.

Kaynak: *Aydınlık* gazetesi, 1 Ağustos 1980, s.8. (Renkli işaretlemeler tarafımda yapılmıştır.)

Dönemin tanıkları, olaylar başladıktan sonra Alaaddin Camii'nin üzerinde bulunan kum torbalarının arkasından da sağa sola ateş edildiğini belirtmekte,²⁹⁵ bu da cami çevresinde daha önceden hazırlık yapıldığına işaret etmekteydi.

Çorum gazetesi, Alaaddin Camii'nin yakıldığını megafonla halka duyurarak olayları provoke edenlerin İsmail Tatarlı, Ali Osman Sarı, Adnan Baran ve Menderes isimli kişiler olduğunu ileri sürmüştü de²⁹⁶ Baran, kendisinin söz konusu iddiayla hiçbir ilgisinin olmadığını, Ali Osman Sarı'nın üç ay gözaltında kaldıktan ve bir sürü işkence gördükten

²⁹⁵ Erseven, agb; Orhun Bora Çetin (Yönetmen), *Kabuk Belgeseli*, Hafıza Kaydı, 2015; Veli Keser ile yapılan 16.10.2021 tarihli mülakat.

²⁹⁶ “Çorum Olayları 10” *Çorum*, 28 Temmuz 1980, s.4.

sonra masum olduğunun anlaşılmasıyla serbest bırakıldığını ifade etmişti.²⁹⁷ Yaptığımız mülakatta *Çorum* gazetesinin iddialarının tamamıyla yalan olduğunu belirten İsmail Tatarlı ise Çorum Olayları'nın gerçekleştiği esnada askerde olduğunu ve bu vazifesinin bitmesinin ardından ancak 1981 yılında Çorum'a döndüğünü belirtmiştir.²⁹⁸

4 Temmuz'da Çorum Olayları devam ederken Terlemezevler Mahallesi'nde yanan evlerin fotoğrafını çeken *Hürriyet* gazetesi muhabiri Saygı Öztürk, sağcı bir grup tarafından alıkonularak SSK Hastanesine götürülmüştü. Öztürk, daha sonra askerlerin hastaneye gelmesiyle birlikte saldırganların elinden kurtarıldığını ifade etmişti.²⁹⁹

Çorum'da yaşanan olaylar detaylarıyla ve çoğu kez tanık ifadelerine dayandırılarak gerek ulusal gerekse yerel basında yer almıştı. *Aydınlık*, *Cumhuriyet*, *Demokrat* ve *Çorum* gazetelerinin haberlerinde sağcıların, solcu ve Alevilerin yaşadığı mahallelere saldırarak buradaki ev ve işyerlerini yaktıkları ve yağmaladıkları, pek çok kişiye işkence ettikleri, yine sağcılar tarafından birçok Alevinin öldürüldüğü ya da yaralandığını iddia edilmişti.³⁰⁰ Özellikle *Aydınlık*, 4 Temmuz'da yaşanan olayların arkasında MHP'lilerin olduğunu iddia etmekte; Sigorta Mahallesi'ndeki saldırılarla, cami provokasyonunda yer aldığı iddia edilenlerin başında MHP İl Başkanı İsmail Taşdan'ın, ÜYD İkinci Başkanı Üzeyir Özcan'ın ve Aslan Boğa'nın bulunduğunu tespit ettiklerini ileri sürmüştü.³⁰¹ Söz konusu olaylarla ilgili MHP'yi suçlayan sadece *Aydınlık* değildi. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de olaylarda adı geçen caminin MHP'lilerin işgali altında olduğunu ileri sürmüştü.³⁰² Yine Sosyalist Devrim Partisi Genel Merkezi tarafından 4 Temmuz'da yapılan yazılı açıklamada meydana gelen olayların "MHP tarafından tezgâhlandığı" iddia edilmişti.³⁰³ Türkiye İşçi Köylü Partisi, MHP ile ilgili suçlamaları daha ileri boyutlara taşımış ve bu partinin "Çorum'da ikinci bir

²⁹⁷ Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

²⁹⁸ İsmail Tatarlı ile yapılan 11.10.2021 tarihli mülakat.

²⁹⁹ Söz konusu olayın detaylarına dair bakınız: "Çorum ateşe verildi", *Hürriyet*, 5 Temmuz 1980, s.9; Saygı Öztürk, "Eli Boş Olanlara 'Hani Senin Silahın?' Diye Soruyorlardı", *Hürriyet*, 6 Temmuz 1980, s.11.

³⁰⁰ Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Asker Tek Gelirse Öldürün, Polis Gelirse Dokunmayın", *Aydınlık*, 8 Ağustos 1980, s.8; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Belediye Atölyesi ve Hıdırlık'ta Katliam", *Aydınlık*, 6 Ağustos 1980, s.8; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Osman Barut: 'Bunu Devane'deki Karargaha Götürelim' Dedi", *Aydınlık*, 5 Ağustos 1980, s.8; Doğan Yurdakul, Nusret Senem, "Gece Ayrılırken Konuşuyorlardı: Sabah Üçevler'i Alırsak Burayı Tez Öldürürüz", *Aydınlık*, 2 Ağustos 1980, s.8; "Faşistler Kitleli Saldırıya Geçtiler", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1980, s.1,9; "Çorum Kanlı Olaylara Sahne Oldu", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1980, s.1; Erbil Tuşalp, Mahmut Tunaboğlu, "Çorum'da Göç Sürerken Ölü Sayısı Her An Artıyor", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1980, s.5; "Çorum Olayları (10)", *Çorum*, 28 Temmuz 1980, s.4; "Çorum Ayakta", *Demokrat*, 6 Temmuz 1980, s.5; "Faşistler Çorum'u Yakıp Yıkmağa Başladı, Halk Direniyor", *Demokrat*, 5 Temmuz 1980, s.5.

³⁰¹ "Çorum Halkı Saldırganları Teker Teker Tespit Ediyor", *Aydınlık*, 9 Temmuz 1980, s.1.

³⁰² "Faşistler Cami Bombaladı Deyip Saldırıya Geçtiler", *Aydınlık*, 5 Temmuz 1980, s.6.

³⁰³ "Çorum'da 5 Ceset Daha Bulundu", *Milliyet*, 7 Temmuz 1980, s.10.

Kahramanmaraş katliamı peşinde olduğu” ithamında bulunmuştu.³⁰⁴

MHP Genel İdare Kurulu, söz konusu suçlamalar karşısında bir bildiri yayınlayarak Çorum, Sivas ve Merzifon’da meydana gelen olayların devlet ve rejim düşmanları tarafından yaratıldığını belirtmişti.³⁰⁵ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise yaptığı açıklamada başta Çorumlular olmak üzere, milletin bütün fertlerini parçalama hareketleri karşısında uyanık olmaya çağırılmış ve halka itidal çağrısında bulunmuştu. Türkeş’in yaptığı açıklama *Tercüman* gazetesinde aşağıdaki gibi yer almıştı:

“Türkiye’nin gündeminden silinmeyen temel mesele olarak devlet ve rejim düşmanlarının yıkıcılık ve bölücülük gayretleri devam etmektedir. Allah’ı bir, kitabı bir, vatanı ve devleti bir olan milletimiz birbirine düşürülmek için türlü ihanet tertipleri ile karşı karşıyadır. Son günlerde Sivas, Merzifon ve Çorum’da vuku bulan müessif hadiseler bu ihanetin de bir ölçüde yaygınlaştığını göstermektedir. Çorumluların da, milletimizin bütün fertlerinin de bu parçalama hareketi karşısında uyanık ve soğukkanlı olmaları şarttır. Kaybedecek veya feda edecek bir şeyimiz yoktur. Milletimiz, birlik ve bütünlük içinde istikbale yürümek zorundadır. Hükümet, siyasi gücü ne olursa olsun cesaret ve kararlılıkla olayların üzerine yürümelidir. Devletin acze düşmeyeceği, daha fazla gecikilmeden ortaya konulmalı ve güven duygusu süratle temin edilmelidir.”³⁰⁶

MHP’li yetkililerce parti mensuplarının Çorum Olayları’nda dahli bulunduğu dair suçlamalar kesin bir dille reddedilirken, olaylara Çorum’da tanıklık eden MHP’liler de benzeri ifadeler kullanmaktaydı. Örneğin kendisiyle yapılan mülakatta dönemin Çorum Ülkü Yolu Derneği Başkanı olduğunu belirten Kazım Aras, olayların başlangıcında MHP’lerin hiçbir müdahalesinin olmadığını, aksine Alaaddin Camii’nin yakıldığına dair haberin kendilerine ulaştırıldığında olayları yatıştırmak için bizzat müdahale ettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Hamoğlu İş Hanının en üst katında ÜYD’de bulunduğum sırada bir kişinin gelip, ‘Başkanım Alaaddin Camii’ni yakmışlar, bomba atmışlar. Haberin var mı?’ dedi. Yok oğlum nereden çıktı bu diye sordum. ÜYD’den dışarı baktık o taraftan silah sesleri de geliyordu. ÜYD’den hemen aşağı indik. Herkes bizden önce her şeyi duymuş, eline değneği, sopayı alan Alaaddin Camii’ne koşuyordu. Saat kulesinin dibinde kalabalık bir grubun önüne geçtim. O sırada 19-20 yaşlarında tıfıl bir delikanlıydım. ‘Yapmayın, etmeyin, böyle bir hadise yok, bu yalandır, tezgâha geliyorsunuz, bunun sonuçları kötü olur, ben Ülkü Yolu Derneği Başkanımı durun dediğimde vay sende onlardansın’ deyip beni epey benzettiler epey sopa yedim.”³⁰⁷

Yine dönemin MHP’li tanıklarından Adnan Baran, 1. Çorum Olayları’ndan sonra Ülkü Ocakları Genel Merkezinden 3-4 kişinin gelerek Çorum Ülkü Ocaklarında bir toplantı yaptığını, söz konusu toplantıda genel merkez temsilcilerinin Çorum’da bazı kişilerin Alevi-

³⁰⁴“TİKP: ‘MHP İkinci Kahramanmaraş Peşinde’”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10; “Çorum’da Ölü Sayısı 15’e Çıktı”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1980, s.10; “Faşistler Çorum’u Yakıp Yıkmağa Başladı, Halk Direniyor”, *Demokrat*, 5 Temmuz 1980, s.5.

³⁰⁵ “MHP: Çorum Ve Sivas’taki Olaylar Devlet Düşmanları Yaratmaktadır”, *Hergün*, 6 Temmuz 1980, s.1.

³⁰⁶ “Türkeş ‘Çağlayanlı Kontenjan Senatörlerini Atayarak Muhalefetin Değil, Anayasanın Emrini Uygulamalı’”, *Tercüman*, 6 Temmuz 1980, s.1,12.

³⁰⁷ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

Sünni çatışması çıkarmak istediğini, ülkücülerin hiçbir şekilde provokasyona gelmemesi gerektiği şeklinde uyarılarda bulunduklarını belirtmiş ve kendilerinin de söz konusu provokasyonlara alet olmayarak ellerinden geldiğince bunu engellemeye çalıştıklarını belirtmişti.³⁰⁸

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere bazı gazetelerin ve siyasetçilerin iddialarının aksine MHP'nin ve ülkü ocaklarının kurumsal olarak Çorum Olayları'na bir dahlinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte parti ya da ocak üyesi olan bazı kişilerin münferit olarak söz konusu olayların içerisinde bulunduğu zaten bilinen bir durumdur.

Dönemin tanıklarının anlattıklarında Çorum'da işlenen cinayetlerin işleniş biçiminin dahi bunların siyasi/ideolojik saiklerin çok ötesinde amaçlara hizmet etmeyi hedeflediğine dair emareler taşımaktadır. Örneğin Veli Keser, belediye atölyesinde öldürülen kişilerin fotoğraflarını çekmek için gittiğinde karşılaştığı dehşet verici manzarayı şu şekilde anlatmıştır:

“Devlet Hastanesine gittiğimde kapı girişinde bulunan kerli ferli bir kişi ‘Delikanlı içeri gir. Resimleri çek. Dünyaya duyur.’ dedi. Bu kişinin daha sonradan Çorum Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker olduğunu öğrendim. Öldürülenlerden birinin karın derisi yüzülmüş cesedine sigara basılmış, başka birisinin ise kafa derisinin yüzülmüş olduğunu gördüm. Yapılan işkenceyi mantığıma sığdıramadım. İnsanların kurşunlanıp öldürülebiliyorken deri yüzmenin ne olduğunu niye yapıldığını bir türlü anlayamadım.”³⁰⁹

Çorum Olayları'na dair gerek ulusal ve gerek yerel basında oldukça farklı ve çoğu kez de birbiriyle çelişen iddialar yer alırken TRT'nin hadiseyi radyodan duyuruş biçimi de eleştiri konusu olmuştu. Çorum'da meydana gelen olayları TRT saat 19.00'daki radyo haber bülteninde: “*Çorum'da bugün meydana gelen olaylarda ilk tespitlere göre dört kişinin öldüğü, bazı kişilerin de yaralandığı bildirildi. Olaylar, Milönü Sempti'ndeki Alaaddin Camii'ne patlayıcı madde atılması ve dışarıdan ateş açılmasıyla başladı...*” şeklinde halka duyurmuştu.³¹⁰ Bunun üzerine CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit TRT'yi arayarak bu durumu eleştirmiş,³¹¹ bunun üzerine saat 23.00'daki haber bülteninde Çorum'da çıkan olaylara dair “*Olaylar bugün Çorum'daki bir cami civarında silah atıldığı yolundaki haberlerin yayılmasından sonra başladı*” şeklinde düzeltme yapmıştı.³¹²

Çorum'da olayların başlamasının ardından dönemin İçişleri Bakanı Mustafa Gülçigil

³⁰⁸ Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

³⁰⁹ Veli Keser ile yapılan 16.10.2021 tarihli mülakat.

³¹⁰ “TRT'nin Gafi”, *Nokta*, S.22, 8 Haziran 1986, s.15.

³¹¹ “Faşistler Cami Bombaladı Deyip Saldırıya Geçtiler”, *Aydınlık*, 5 Temmuz 1980, s.6.

³¹² “TRT'nin Gafi”, *Nokta*, S.22, 8 Haziran 1986, s.15.

Ankara’da bir toplantı yapmış³¹³ ve beraberindeki heyetle birlikte Çorum’a gitmişti.³¹⁴ Söz konusu heyette Sağlık Bakanı, Jandarma Genel Komutanı ve Emniyet Genel Müdürü de bulunmaktaydı.³¹⁵ *Günaydın* gazetesinin 6 Temmuz tarihli haberine göre Çorum’a gelen İçişleri Bakanıyla Sağlık Bakanı şehri dolaşmak istese de “kurtarılmış bölge” olarak ifade edilen semtlere girememişti. Yine aynı haberde şehirdeki tüm yöneticilerin panik içerisinde olduğu iddia edilmekteydi.³¹⁶

Çorum’a geldikten sonra bir basın toplantısı düzenleyen İçişleri Bakanı Mustafa Gülçigil, Çorum Olayları’nda idarenin kusurunun olmadığını belirtmişti. Bakan ayrıca, olayların Alaaddin Camii’ne yoldan geçen bir araçtan patlayıcı madde atılması üzerine halkın tahrik edilmesiyle çıktığını belirtmişti. 4 Temmuz’da meydana gelen olaylar sonucunda 5 kişinin öldüğünü, 22 kişinin yaralandığını ve 20 civarında evin yandığını belirten Gülçigil, devletin birliğine ve milletin bütünlüğüne kasteden mihrakların kentte kışkırtıcılık yaptığını ifade ettikten sonra tüm bu kanun dışı eylem ve tahrikleri önlemeye muktedir olduklarını belirterek vatandaşların tahriklere kapılmamasını istemiş, suçluların adalete teslim edilerek cezalarını çekeceklerini belirtmişti.³¹⁷

4 Temmuz olaylarının ardından CHP Genel Merkezi tarafından da bir açıklama yapılarak hükümet ağır bir şekilde eleştirilmişti. Söz konusu açıklamada, devam eden Çorum Olayları karşısında hükümetin üzerine düşeni yapmadığı belirtilmiş, Çorum’da “iç savaşın” ilk denemesinin daha önce gerçekleşmiş olmasına rağmen hiçbir önlemin alınmadığına vurgu yapılmıştı. Cami olayının tamamıyla asılsız bir provokasyon olduğu ifade edilerek “AP iktidarı ve yandaşları”ndan kaynaklanan açık kışkırtmaların doğurduğu kasıtlı bir kitle terörünün tüm Çorum’u etkisi altına aldığı ileri sürülmüştü.³¹⁸

CHP Çorum Milletvekili Şükrü Bütün ise Türk Haber Ajansına verdiği demeçte “*Hükümet saldırganların önerilerini değil, samimi AP’lilerin ve temsilcilerinin sesini dinleseydi son olaylar meydana gelmezdi*” diyerek çıkan olaylarla ilgili Demirel Hükümetini suçlamıştı.³¹⁹ Ayrıca Türkiye Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi’nin Çorum

³¹³ “Çorum ateşe verildi”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 1980, s.9.

³¹⁴ “Çorum’da Yeniden Evler Yakıldı, Sokağa Çıkma Yasağı Kondu”, *Tercüman*, 5 Temmuz 1980 s.12.

³¹⁵ “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10; “Çorum’da Korkulu Bekleyiş”, *Hürriyet*, 6 Temmuz 1980, s.11.

³¹⁶ Feridun Büyükcavcı, “Kentte Tam Bir İç Savaş Var!”, *Günaydın*, 6 Temmuz 1980, s.4.

³¹⁷ “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10.

³¹⁸ “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10.

³¹⁹ “Çorum’da Kanlı Bir Gün Daha Yaşandı: 5 Ölü”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1980, s.10.

Olayları üzerine yaptığı açıklamada “Ankara’da güvenoyu alan hükümet Çorum’da düşürüldü” ifadesine yer verilirken, Hükümetin Çorum Olayları’nı tertip edip desteklediği iddiasında bulunulmuştu.³²⁰

Güven oylamasında hükümeti destekleyen MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan da Başbakan Süleyman Demirel’e bir telgraf çekerek Çorum’daki olaylara acilen müdahale edilmesini istemişti. Telgrafında daha kötü sonuçlar doğurmadan olayların üzerine tarafsız ve kararlılıkla gidilmesi gerektiğini ifade eden Erbakan, aksi halde Çorum’daki olayların ülkenin diğer yerlerine de yayılabileceği uyarısında bulunmuştu.³²¹

Yapılan resmi açıklamalarda 4 Temmuz’da 5 olarak belirtilen ölü sayısı bir gün sonra 15’e çıkmış, 29 kişinin ağır yaralandığı ve olaylarla ilgili 235 kişinin de gözaltına alındığı belirtilmişti.³²² 5 Temmuz günü İskilip Caddesi Hıdırlık Mevkii’nde kurşunlanarak bir çukura atılmış 7 kişinin cesedinin bulunmasıyla şehirdeki gerginlik daha da artmıştı.³²³

Çorum’da olaylar devam ederken 5 Temmuz akşamı “olağanüstü” toplanan bakanlar kurulu toplantısına Emniyet Genel Müdürü ile Jandarma Genel Komutanı da katılmıştı.³²⁴ Toplantı öncesinde basına demeç veren Başbakan Demirel, “Her gün vatandaşlarımdan rica ediyorum. Birbirimizin kanına susamakta ne âlem var? Memlekette bu kadar yapacak iş varken birbirimizi kırıp geçirmenin manası yoktur.” dedikten sonra Çorum’un sıkıyönetim kapsamına alınmasının söz konusu olmadığını belirtmişti.³²⁵ Yine aynı açıklamasında hükümete yönelik eleştirilere de cevap veren Demirel, Çorum Olayları’na dair aşağıdaki açıklamayı yapmıştı:

“Çorum’daki rahatsızlığı bilerek 2 gün evvel kuvvet gönderdik. Fakat vatandaşları birbirine düşüren tahrikler, kinler, husumetler var. Garezler aslında bilinebilen çok kolay tedbirlerle önlenebilen şeyler değildir. Birtakım mihraklar vardır. Türkiye’nin çökmesini isteyen mihrakların tümünü çökteceğiz.”³²⁶

6 Temmuz itibariyle Çorum’da durumun sakin olduğunu açıklayan Vali Vekili Yüksel Çavuşoğlu gündüzleri sokağa çıkma yasağının kaldırıldığını duyurmuştu.³²⁷

³²⁰ Erbil Tuşalp, Mahmut Tunaboğlu, “Çorum’da Göç Sürerken Ölü Sayısı Her An Artıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1980, s.5.

³²¹ “Çorum’da Ölü Sayısı 15’e Çıktı”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1980, s.10; Erbil Tuşalp, Mahmut Tunaboğlu, “Çorum’da Göç Sürerken Ölü Sayısı Her An Artıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1980, s.5.

³²² “Çorum’da Ölenlerin Sayısı 15’e Yükseldi”, *Hergün*, 6 Temmuz 1980, s.1.

³²³ Sezai Bayar vd, “Çorum’da Korkulu Bekleyiş”, *Hürriyet*, 6 Temmuz 1980, s.1.

³²⁴ “Çorum’da Korkulu Bekleyiş”, *Hürriyet*, 6 Temmuz 1980, s.11.

³²⁵ “Hükümet Çorum Olayları İçin Olağanüstü Toplandı”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1980, s.1,9.

³²⁶ “Çorum’da Ölü Sayısı 15’e Yükseldi”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1980, s.9.

³²⁷ “Çorum’da 5 Ceset Daha Bulundu”, *Milliyet*, 7 Temmuz 1980, s.10; “Çorum’da Birçok İşyeri Açılmadı”,

Günaydın gazetesi Çorum'daki ölü sayısının 18'e ulaştığı bilgisine yer verirken geceleri olayların kısmen de olsa devam ettiğini belirtmişti.³²⁸ *Hergün* gazetesinin haberine göre yakılan ve tahrip edilen ev ve işyeri sayısı 40 civarındaydı ve gözaltına alınan 287 kişiden 63'ü serbest bırakılmıştı. Yine aynı gazete tarafından Milönü Senti'nde güvenlik güçlerinin kaldırdığı barikatların yeniden kurulmaya başlandığı bilgisine yer verilmiş³²⁹ ve "komünistlerin" Alevilere sahip çıkma bahanesiyle olayları körüklediği iddia edilmişti.³³⁰ Ayrıca olaylarla ilgili görüşünü açıklayan bir yetkilinin ifadesine dayandırılarak Çorum'da yaşananların sağ-sol ya da Alevi-Sünni kavgası olmadığı bilakis, söz konusu olayların asıl amacının Türk milletini bölerek ülkeyi parçalamak olduğu belirtilmişti.³³¹

Şehirde meydana gelen kitlesel olayların sona ermesiyle Çorum'da yaşanan iç göç hareketlilik kazandı. Tıpkı 1. Çorum Olayları'nda olduğu gibi bu defa da Sünni mahallelerindeki Aleviler, Alevi semtlerine; Alevi mahallelerindeki Sünniler ise Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelere göç etmeye başlamışlardı. *Hürriyet*'in haberine göre söz konusu göçlere askeri birlikler nezaret etmekteydi.³³²

Yaptığımız mülakatta söz konusu göçlere dair anılarını paylaşan Aynur Gündoğdu, Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Yavruturna Mahallesi'nde sünni bir aile olarak ikamet ettiklerini belirtip şehirde meydana gelen olaylardan önce Alevilerle kardeş gibi yaşadıklarını ifade etmişti. Başlangıçta sağ-sol çatışması olarak başlayan Çorum Olayları'nın bir müddet sonra Alevi-Sünni çatışmasına dönüştürüldüğünü, ortaya atılan dedikodular ve yapılan kışkırtmalarla, birlikte yaşayıp aynı sofradan yemek yiyen insanların kasıtlı olarak birbirlerine düşman edildiğini belirtmişti. Olaylar esnasında babasının da öldürüldüğünü söyleyen Aynur Gündoğdu, yaşanan hadiselerin ardından Alevi komşularıyla aralarında bir "soğukluk oluştuğunu" belirterek mahallelerinden taşınmak zorunda kaldıklarını ifade etmişti.³³³

3.3.4. 2. Çorum Olayları'nın Ardından Yaşanan Gelişmeler

2. Çorum Olayları'nın ardından münferiden gerçekleşen hadiseler yaşanmakla birlikte şehre sükûnet havası hâkim olmaya başlamıştı. Olaylar sona ermişti ve artık muhasebe

Cumhuriyet, 8 Temmuz 1980, s.1.

³²⁸ "Çorum'da Her Sabah Cesetler Toplanıyor", *Günaydın*, 7 Temmuz 1980, s.1,4.

³²⁹ "Çorum Sakinleşti", *Hergün*, 7 Temmuz 1980, s.1,7.

³³⁰ "Çorumlu Yurttaşlar 'Komünistlerin Tezgahladığı Korkunç Bir Olayla Karşı Karşıyayız' Diyor...", *Hergün*, 7 Temmuz 1980, s.1.

³³¹ "Çorum Sakinleşti", *Hergün*, 7 Temmuz 1980, s.1.

³³² Sezai Bayar vd, "Çorum'da İç Göç Başladı", *Hürriyet*, 9 Temmuz 1980, s.11.

³³³ Aynur Gündoğdu ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

zamanıydı. Daha önce de olduğu gibi, 1. Çorum Olayları'nın ardından da siyasi partilerle sağ ve sol görüşlü gazeteler birbirlerini suçlamaya devam etmişti. Peki, yaşanan olaylarla ilgili Çorumlular ne düşünüyordu? *Hürriyet* gazetesi bu sorunun cevabını aramaya çalışmış ve bu doğrultuda birçok Çorumluyla mülakat yapmıştı. *Hürriyet* gazetesinin “Çorum’da Bu İş Durmaz” başlıklı haberine göre şehir fiilen ikiye bölünmüştü. Sünnilerin yaşadığı mahallelerde korku ve endişe hâkimdi. Bu nedenle halkın bir kısmı kurdukları barikatın başında gece sabaha kadar nöbet tutmakta ve güvenlik güçlerine güvenmemektedir. Sünni Çorumluların bir kısmı, kendilerini bu duruma düşürenlerin siyasi partiler olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca Sünniler, CHP’li belediyenin bütün belediye hizmetlerini solcuların ikamet ettiği Milönü Senti’ne götürdüğünü; şehirde çoğunlukta olmalarına rağmen işsiz ve fakir kesimin kendileri olduğunu ileri sürmekteydi. Mülakat yapılan Sünniler şimdiye kadar Alevilerle iç içe yaşadıklarını, onlara çarşılarından dükkân verdiklerini, aralarında herhangi bir husumet olmamasına rağmen solcuların onlara karşı Alevileri kışkırttığını belirtmişti. Sorunlarının devlet tarafından çözülemeyeceğini düşünen Sünniler, olayların süreceği endişesini taşımaktaydı. Bahsedilen haberde Alevilerin de barikat başında nöbet tuttuğu belirtilmekteydi.

Alevilere göre olaylar başlangıçta polislerin yanlı bir tutum izlemesinden kaynaklanmıştı. Ayrıca polis, Alevilere sürekli hırçın davranmakta, Sünnileri ise himaye etmekteydi. 1. Çorum Olayları’nda taraf tutan polislerin “sürüldüğü”nün söylenmesine rağmen elebaşı olduğu iddia edilen polis hala görev başındaydı. Aleviler de olaylara kadar Sünnilerle kardeşçe yaşadıklarını belirtmekte ve araya kin ve nefret tohumlarının ekildiğini ifade etmekteydi. Onlar da tıpkı Sünniler gibi olayların durmayacağından endişe etmekteydi. Ayrıca Aleviler, cami olayının tamamıyla bir provokasyon olduğunu, kendi mahallelerinde bulunan Sünnilere tek bir fiske dahi vurulmadığını, bir camının dahi kırılmadığını belirtmekteydi.³³⁴

Bizim mülakat yaptığımız dönemin tanığı Çorumlular da *Hürriyet*’te yer alan ifadeleri doğrular nitelikte beyanda bulunmuştu. Örneğin Sadık Eral, Çorum’da üçüncü olayların da gerçekleşeceğini düşündükleri için, bir müddet hem şehir merkezinde hem de kırsalda silahlı bir şekilde nöbet tutmaya devam ettiklerini belirtmişti.³³⁵ Recep Görükmez ise o dönemde Çorum’da görev yapan yerel yöneticilerin hepsinde bir sorumsuzluk ve lakaytlık olduğunu

³³⁴ Sezai Bayar vd, “Çorum’da Bu İş Durmaz”, *Hürriyet*, 7 Temmuz 1980, s.13.

³³⁵ Sadık Eral ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

belirtmişti. Ayrıca Görükmez'in verdiği bilgiye göre Çorum Olayları'nı şehir dışından gelen kişiler gerçekleştirmiş, yerli halk olayları yatıştırmaya çalışmıştı.³³⁶

Söz konusu haber ve tanık beyanlarından da anlaşılacağı üzere her iki kesim de olayların provokasyon olduğu konusunda hem fikirdi ve yine olayların bundan sonra da devam edeceğine dair aynı endişeyi taşımaktaydı. Hem Aleviler hem de Sünniler Çorum Olayları'ndan önce kardeşçe yaşadıklarını belirtmekte ve bu olayların söz konusu kardeşliğe zarar verdiğini ifade etmekteydi.

Çorum Olayları'ndan sonra muhalefet, yaptığı açıklamalarla hükümeti ağır bir dille eleştirdi. Olayları incelemek üzere şehre giden CHP heyetinin hazırladığı rapor 6 Temmuz'da genel sekreter yardımcısı Altan Öymen tarafından açıklandı.³³⁷ Öymen yaptığı açıklamada, CHP heyetinin Çorum'da meydana gelen olayların "planlı bir kışkırtmanın ürünü" olduğu tespitine değindi. Ayrıca olayları sokağa çıkma yasağına rağmen şehirde eli silahlı olarak gezen "militanların" başlattığını iddia etti. Meydana gelen olayların sorumlusunun hükümet olduğunu ileri süren Öymen'e göre, yanlış tutumları ve yaptığı kışkırtmalarla kimi polis amir ve memurlarının da olaylarda sorumluluğu vardı.³³⁸ Camiye bombanın atıldığı belirtilen arabanın plakası tespit edilmiş olmasına rağmen bunu gerçekleştirenlerin hala belirlenememiş olması polisin zafiyet içerisinde olduğunu göstermekteydi.³³⁹ Yine aynı tarihte bir açıklama yapan CHP Gençlik Kolları Başkanı Hasan Belovacıklı da Çorum Olayları'nın sorumlusunun AP iktidarı ve onun destekçisi olan MHP "militanlarının" olduğu iddiasında bulundu.³⁴⁰

Çorum'a giden CHP heyetinin raporuna dayanarak basın açıklaması yapan Genel Başkan Bülent Ecevit, olaylarda hükümetin taraf olduğunu ve faillerin suçlarını örtbas etmeye çalıştığını iddia etti. Ecevit'e göre Türkiye hızla bölünmeye gitmekte, bazı karanlık niyetli kişiler Türkiye'yi Vietnam'a, Yemen'e ve Kore'ye çevirmeye çalışmaktaydı. Ayrıca devletin Çorum Olayları'na hazırlıksız yakalanmadığını ifade eden Ecevit, buna rağmen yeterli önlemin alınmadığını ileri sürmüştü.³⁴¹ Askeri birliklerin olaya müdahalesine kadar devletin tam bir acz içerisinde bulunduğunu belirten Ecevit, bazı polislerin de açıkça taraf tuttuğunu

³³⁶ Recep Görükmez ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

³³⁷ "Çorum'da Saat 11.00-21.00 Arasında Sokağa Çıkma Yasağı Kaldırıldı", *Tercüman*, 7 Temmuz 1980, s.12.

³³⁸ Yaşar Gören, "Faşistlerin Katliam Girişimi Durduruldu", *Demokrat*, 7 Temmuz 1980, s.5.

³³⁹ "Öymen: 'İçişleri Bakanı Çorum'da Kışkırtıcılığı Görmek Yerine, Cesaretlendirecek Bir Tutum İzledi'", *Milliyet*, 7 Temmuz 1980, s.10; "Çorum'da Her Sabah Cesetler Bulunuyor", *Günaydın*, 7 Temmuz 1980, s.4.

³⁴⁰ Yaşar Gören, "Faşistlerin Katliam Girişimi Durduruldu", *Demokrat*, 7 Temmuz 1980, s.5.

³⁴¹ "Ecevit 'Türkiye Hızla Bölünme Noktasına Gidiyor'", *Tercüman*, 8 Temmuz 1980, s.1,9.

ifade etti.³⁴² Diğer muhalefet partilerinden TİKP de CHP ile benzeri iddiaları dile getirerek Çorum Olayları'yla ilgili Başbakan Demirel'i ve MHP'yi suçladı.³⁴³ Yine Türkiye Birlik Partisi Çorum İl Başkanlığı tarafından yapılan yazılı açıklamada, Çorum Olayları'nı düzenleyenlerin polisin himayesi altındaki MHP'liler olduğu iddia edildi.³⁴⁴

Çorum'da yaşanan olayların ardından Türkiye Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi ile bir görüşme yapan MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, bu görüşmenin ardından yaptığı açıklamada, Çorum Olayları'nın bir mezhep çatışması değil kışkırtma olduğunu belirtti.³⁴⁵ Ayrıca MSP Genel Başkan Yardımcısı partilerince Çorum Olayları'nı incelemek üzere bir heyet oluşturduklarını ve bu heyetin raporuna göre Çorum Olayları'nın MHP'lilerce kasten çıkarıldığına dair birtakım belgelere ulaştıklarını ileri sürdü.³⁴⁶ MSP'nin Çorum Olayları'nı incelemek üzere kurduğu heyette yer alan Senatör İdris Arıkan, yaptıkları inceleme sonucunda valinin olaylar öncesinde görevden alınmasının olayları olumsuz etkilediğini tespit ettiklerini belirtti.³⁴⁷

Bilhassa CHP'li ve TKİP'ler ile *Cumhuriyet* ve *Aydınlık* gazetelerinin çeşitli iddialarına maruz kalan MHP'li yetkililer ise söz konusu iddiaların tamamını yalanladı. Diğer partiler gibi MHP de olayları incelemek üzere Çorum'a bir heyet gönderdi. MHP Çorum Milletvekili Mehmet Irmak ve İstanbul Milletvekili Turan Koçal'dan oluşan heyet yaptığı incelemenin sonunda bir açıklama yaptı. Söz konusu açıklamada Çorum'da meydana gelen olayların kesinlikle mezhepsel ayrılıklara dayanmadığını belirtilip asıl faillerin "komünistler" olduğu ileri sürüldü. Olayların "komünistler" tarafından planlandığını belirten Mehmet Irmak, hadiseleri önceden görmeyen ve tedbir almayan yöneticilerin de sorumluluğuna işaret etmekteydi. Yapılan inceleme neticesinde olaylara iki polisin şehit edilmesinin sebebiyet verdiği de belirtilmişti.³⁴⁸ Yine MHP Grup Başkan Vekili ve Konya Milletvekili İhsan Kabadayı bir açıklama yaparak Çorum Olayları'nda dış mihrakların etkisine dikkat çekmiş, "bir avuç komünistin" kışkırtıcılık ve tahrikleriyle halkın barış, huzur ve birlikteliğinin

³⁴² "Ecevit: 'Çorum Olaylarında Hükümetin Taraflardan Biriyle Ortak Olduğu Ortadadır'", *Milliyet*, 8 Temmuz 1980, s.6; "Ecevit: İç Savaşla Karşı Karşıya Gelmiş Bulunuyoruz", *Demokrat*, 8 Temmuz 1980, s.1,7.

³⁴³ Türkiye İşçi Köylü Partisi yetkililerinin Çorum Olayları'na dair yaptığı açıklamalarına bakınız: "TİKP: 'Çorum Olaylarından MHP Sorumludur'", *Milliyet*, 9 Temmuz 1980, s.7; "TİKP İl Başkanı Patlar: 'İçişleri Bakanı Yalan Söylüyor'", *Çorum*, 15 Temmuz 1980, s.1; "TİKP: 'MHP'liler Çorum Katliamı İçin İskilip'te Para Topluyor'", *Milliyet*, 10 Temmuz 1980, s.6.

³⁴⁴ "TBP Çorum İl Başkanlığı Çorum Olaylarını Değerlendirdi", *Çorum*, 26 Temmuz 1980, s.4.

³⁴⁵ "Erbakan ve Timisi Çorum Olaylarını Görüştü", *Aydınlık*, 10 Temmuz 1980, s.3.

³⁴⁶ "MSP'li Kazan: 'Çorum Olayını MHP Çıkarttı'", *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1980, s.1.

³⁴⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 92. Birleşim, 23.7.1980, Çarşamba, s.613.

³⁴⁸ "MHP Heyeti İncelemelerini Tamamladı", *Hergün*, 7 Temmuz 1980, s.7.

bozulmak istendiğini ileri sürmüştü.³⁴⁹ MHP Sivas Milletvekili Ali Gürbüz ise düzenlediği bir toplantıda ülkenin her zamankinden daha fazla birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmış; aynı dine mensup insanları bölmek ve parçalamak isteyenlerin emellerine ulaşmaması için uyanık olunması çağrısında bulunmuştu. Ülkenin Maraş, Sivas ve Malatya olaylarında olduğu gibi Çorum Olayları'nda da bölünmek istendiğini belirten Gürbüz, Türk ve İslam düşmanlarının sevindirilmemesi için birlik olunması gerektiğini söylemişti.³⁵⁰

Dönemin MHP Çorum İl Başkanı İsmail Taşdan *Milliyet* gazetesine verdiği yazılı demeçte tıpkı diğer MHP'liler gibi olayların asıl faillerinin “komünistler” olduğunu belirtmiş, “komünistlerin” Çorum'u seçme sebebinin ise buradaki etnik ve mezhepsel farklılıklar olduğunu ileri sürmüştü. Yine aynı demeçte “komünistlerin” İslam ahlakına sadakatle bağlı olan Alevileri “adi emellerine” alet etmek istediği belirtilmiş, olayların iddia edilen aksine aşırı sol fraksiyonlara bağlı “komünist militanlar” tarafından başlatıldığı ileri sürülmüştü. Ayrıca CHP, TBP ve TİP'in oy uğruna Alevileri kışkırttığı iddia edilerek Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol ve Dev-Sol gibi illegal örgütlerin de mezhep ayrılıklarını körükleyerek kardeşçe yaşayan Çorum halkını bölmek istediği belirtilmişti.³⁵¹

Çorum Olayları'nın akabinde muhalefetin iddialarının hedefindeki başlıca isim olan Başbakan Süleyman Demirel basına verdiği demeçte, Türkiye'deki mezhep farklılıklarının bir zafiyet değil zenginlik olduğunu belirtmiş, Çorum'da ise Cumhuriyet'i yıkıp komünist idare kurmak isteyen örgütlerin olayları başlattığını ileri sürmüştü. Demirel'in verdiği bilgiye göre Çorum Olayları'nı çıkaranlar ajanlar ve provokatörlerdi. Olayı başlatan provokatör ise yakalanmıştı.³⁵² Demirel, bir başka açıklamasında da yine Alaaddin Camii'ne bomba atan kişinin Alevi olmadığını belirttikten sonra söz konusu provokatörün yakalandığını belirtmişti.³⁵³

Muhalefet ve bilhassa CHP'li ve TKİP'lilerin eleştirilerinin yoğunlaştığı isim İçişleri Bakanı Mustafa Gülçigil'di. Gülçigil 14 Temmuz'da yaptığı açıklamada Çorum Olayları'nda devleti yıkma gayesinde olan sol grupların olayları başlattığını buna karşılık devlete destek olma fikrinden hareketle bir sağ grubun da onlara karşı durduğunu belirtti. Devletin

³⁴⁹ “Kabadayı: ‘Çorum Olayları Komünist Hainlerin Savaşıdır’”, *Hergün*, 12 Temmuz 1980, s.1,7.

³⁵⁰ “MHP'li Gürbüz ‘Komünistlerin Oyununu Bozmalıyız’ Dedi”, *Hergün*, 16 Temmuz 1980, s.8.

³⁵¹ “Çorum, 33 Ölümle ‘Çılgınlığın’ Başında”, *Milliyet*, 13 Temmuz 1980, s.6.

³⁵² Olay Tan, “Demirel: ‘Çorum Olaylarını Başlatan Ajanı Yakaladık’”, *Günaydın*, 8 Temmuz 1980, s.1,4.

³⁵³ “Durum Sakin Görünüyordu”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1980, s.9.

Çorum'da güçlü olduğunu söyleyen Gülçigil, hadiselerin son bulunduğunu ileri sürdü.³⁵⁴ Bakan Gülçigil'in iddialarını reddeden TİKP İl Başkanı Mehmet Patlar, asıl suçluların MHP'liler olduğunu belirtip bakanı da onları korumakla suçladı.³⁵⁵ Benzeri iddialar CHP'lilerce de dile getirildi ve Bakan Gülçigil hakkında meclise bir gensoru önergesi verildi. Ancak Bakan Mustafa Gülçigil gensoru gündeme alınmadan, 21 Temmuz 1980'de görevinden istifa etti.³⁵⁶

Çorum Olayları, bir müddet sonra Meclis gündemine de taşındı. Olayların bilançosuyla ilgili 18 Ağustos'ta Meclise bilgi veren İçişleri Bakanı Orhan Eren, Çorum Olayları'nda 17'si Alevi, 17'si Sünni, 2'si polis ve 2'sinin de kimliği belirlenemeyen kişiler olmak üzere toplamda 38 kişinin öldürüldüğünü, 53 kişinin yaralandığını ve olaylarla ilgili 150 tutuklunun bulunduğunu belirtti. Yine bakanın verdiği bilgiye göre, yapılan arama ve operasyonlarda 21 tabanca, 316 mermi, 116 av tüfeği, 11 adet şarjör ve çok sayıda kesici ve delici alet ele geçirilmişti.³⁵⁷

8 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı Kenan Evren beraberindeki komuta heyetiyle Çorum'a giderek incelemelerde bulundu.³⁵⁸ Bundan sonra 15 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil'in başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Çorum ve Ordu'nun sıkıyönetim kapsamına alınmasına karar verdi.³⁵⁹

Siyasi parti temsilcileri, yaptıkları açıklamalarla birbirlerini suçlarken dönemin yerel ve ulusal gazeteleri de olaylara kendi zaviyesinden bakıyor, bu doğrultuda yayın politikalarına uygun siyasi demeçleri ve tanık ifadelerini ön plana çıkarıyordu. Örneğin *Çorum*, *Cumhuriyet*, *Demokrat* ve *Aydınlık* gazeteleri daha çok CHP'li, TBP'li ve TİKP'li siyasetçilerin açıklamalarına yer verirken, *Hergün* ise MHP'lilerin verdiği demeçler ve yaptığı konuşmaları sütunlarına taşıyordu. *Hürriyet* ve *Milliyet* ise görece daha "ortada" duruyor ve her iki kesimin açıklamalarına da yer veriyordu. Bu doğrultuda *Hergün* gazetesi haberlerinde Çorum Olayları'nın "komünistlerin" sistemli tahrikleri sonucu ortaya çıktığını belirtmekte³⁶⁰ ve 1. Çorum Olayları'nı Türkiye Komünist Partisi (Birlik) (TKP-B) isimli

³⁵⁴ "İçişleri Bakanı Gülçigil: 'Çorum'da Devleti Yıkma İsteyen Solun Karşısına, Devlete Destek Fikrinden Hareket Eden Sağ Çıktı'", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1980, s.1,11.

³⁵⁵ "TİKP İl Başkanı Patlar: 'İçişleri Bakanı Yalan Söylüyor'", *Çorum*, 15 Temmuz 1980, s.1.

³⁵⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 123. Birleşim, 21.8.1980, Perşembe, s.715-717.

³⁵⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 106. Birleşim, 18.8.1980, Pazartesi, s.683.

³⁵⁸ "Fatsa'ya Kanun Getirilecektir", *Hürriyet*, 10 Temmuz 1980, s.11; "Evren ve Komutanlar Çorum'a Gittiler", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1980, s.1.

³⁵⁹ Eke, age, s.240.

³⁶⁰ "Çorum'da Hakim Bulunamadığı İçin Yakalananların Muhakemelerine Başlanamıyor", *Hergün*, 10 Temmuz 1980, s.1,7.

kanun dışı bir hücrenin üstlendiğine yer vermektedir. TKP-B tarafından hazırlandığı belirtilen “Yaşasın Çorum Silahlı Anti-Faşist Halk Direnişi” başlıklı broşür³⁶¹ bu iddiaya kanıt olarak gösterilmektedir. Yine *Hergün* de, CHP’li Çorum Belediye Başkanı Turhan Kılıçcıoğlu tarafından fen işleri müdürlüğüne atanan Erol Baykan’ın belediyenin taş ocağından “militanlara” dinamit verdiği iddiasında bulunulmaktaydı.³⁶² Ayrıca MHP’yi Çorum Olayları’nın sorumlusuymuş gibi göstermeye çalışan Bülent Ecevit’in, diğer sol partilerle solcu basının söylediklerinin yalan ve iftira olduğunun ortaya çıktığı belirtilmektedir.³⁶³

Aydınlık gazetesi, en başından itibaren olayların müsebbibinin MHP’liler olduğunu ve Hükümetin de bu saldırıları desteklediğini iddia etmişti.³⁶⁴ Yine aynı gazete, Çorum Olayları’nda hayatını kaybedenlerin bir kısmının polis ve askerler tarafından öldürüldüğünü ileri sürmüştü.³⁶⁵ *Cumhuriyet* gazetesi de Çorum Olayları’na dair *Aydınlık*’la benzer bir yayın politikası takip etmiş, olayların Hükümetin desteklediği MHP’liler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmişti.³⁶⁶

Siyasi parti temsilcileri ve gazeteler Çorum Olayları’nda sorumluluğun kim ya da kimler

³⁶¹ Söz konusu broşürün metni şu şekildeydi: “29 Mayıs: Gece yarısı olmasına rağmen tüm Çorum halkı ayakta. Tam bir komünist havası var: Fırınlara halka bedava ekmek dağıtıyor, esnaf halkın ve militanların bütün ihtiyaçlarını parasız karşılıyor. Analara, bacılara barikat nöbetçilerine yiyecek, su ve ayran taşıyor. On binleri bulan halk kitlesi sabaha kadar kararlı ve dirençli bir şekilde ayakta. 30 Mayıs: Sabah parti militanları, gecenin bütün yoğunluğuna rağmen barikatlarda dimdik ayakta. Halk sessiz ama kararlı bir şekilde bekliyor. Tam bu sırada barikatların iç tarafında üç polis görülüyor. Sessiz bir bekleyiş içinde olan halk birden canlanıyor. Polislerle silahlı çatışma başlıyor. Bu çatışmada polislerden ikisi ölüyor, biri ağır yaralanıyor. Gece barikatlanan bölgede kalan bir faşist polis evine kısırlıyor ve öldürülüyor. Tüm ileri köyler, Çanakçı, Çukurca, Palabıyık, Tolamemet, Kazıklıkaya, Yoğunpelit, Sarimbey, Mislerovacı, Tahran, Sapa ve daha nice köy direnişe aktif olarak destek oluyor. Kimi köy silahlı militan, kimi köy ise silah, cephaneye ve para yardımıyla bulunuyor. 31 Mayıs: Halkın karallığından ve direncinden hiçbir şey eksilmişi değil. Barikatlar dopdolu. Halkın büyük çoğunluğu silahlı. Silahlar açıkta. Kiminin belinde çift tabanca, kiminin sırtında av tüfeği. Geceleyin Devrimciler mevzilerini sağlamlaştırmak için faşistlerin tuttuğu Terlemez ve Sigorta’ya doğru saldırıya geçtiler. 2 Haziran: Parti militanları ve halk, yiğitçe faşistlere karşı hücumla geçiyorlar. Beş yüzü aşkın silahlı insan ve binlerce taşlı, sopalı destekçi ile birlikte halk, faşist canilerin üzerine hırsla saldırıyor. Faşistler kaçıyorlar. Faşistlerin saldırı merkezi olarak kullandıkları Sigorta Mahallesi’nin büyük bir kesimi devrimcilerin kontrolüne geçiyor. Yakalanan iki faşist cellat ki, içlerinden birisi Maraş katliamının canilerinden Yahya Baran halk kararı ile kurşuna diziliyor. Direniş boyunca meydana gelen en büyük çatışma olan bu müsademe saatler boyu devam ediyor. On binlerce kurşun yakılıyor. Yüzlerce dinamit ve halkın kendi elleriyle yaptığı benzin bombaları patlıyor. Bu çatışmadan sonra faşistler yıldınlığa kapılıyorlar. Büyük çoğunluğu panik içinde ilçelere kaçıyorlar. Direnişin daha sonraki günlerinde halk güçlü, düzenli bir şekilde geri çekiliyor ve her türlü saldırıya karşı komitelerin örgütlü önderliği altında hazırlıklı bir şekilde bekliyorlar. Çorum’un her yanında komiteler kuruluyor. Halk, hızla silahlanmaya başlıyor.” Bakınız: “Çorum Olaylarını TKP-B Üstlendi”, *Hergün*, 24 Ağustos 1980, s.8.

³⁶² “Çorum’da Fen İşleri Müdürünün Militanlara Dinamit Sağladığı Bildiriliyor”, *Hergün*, 12 Temmuz 1980, s.1.

³⁶³ “Çorum Olaylarını TKP-B Üstlendi”, *Hergün*, 24 Ağustos 1980, s.8.

³⁶⁴ Hasan Yalçın, “Çorum’da Demirel İstikrarı”, *Aydınlık*, 6 Temmuz 1980, s.1,6.

³⁶⁵ “Polis ve Asker Kurşunıyla Ölenler”, *Aydınlık*, 9 Ağustos 1980, s.8.

³⁶⁶ *Cumhuriyet* gazetesinin bu minvaldeki haberlerine örnek olarak bakınız: Doğan Yurdakul, Nusret Senem, “Osman Barut: ‘Bunu Devane’deki Karargaha Götürelim’ Dedi”, *Aydınlık*, 5 Ağustos 1980, s.8; “Çorum Kanlı Olaylara Sahne Oldu”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1980, s.1; “MSP’li Kazan: ‘Çorum Olayını MHP Çıkarttı’”, *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1980, s.1.

de olduğuna dair birbirlerini suçlarken dönemin Çorum Cumhuriyet Başsavcısı farklı bir noktaya dikkat çekmekteydi. 1976-1981 yılları arasında Çorum'da savcılık yapan Türker, 2011 yılında *Radikal* gazetesine konuşmuş ve Çorum'da Amerikan kaynaklı bir oyun oynandığını ve kamu görevlileri olarak bu oyunun aktörü olduklarını iddia etmişti. Gün Sazak'ın öldürülmesiyle “olayların geliyor diye bağırıldığı bir dönemde” Çorum valisini uyardığını belirten Türker, valinin durumu emniyet müdürüne sorduğunda, onun korkulacak bir şey olmadığını söylediğini belirtmişti. Yine aynı konuşmasında “...*Olayların ‘gelıyorum’ dediği dönemde, biz atış eğitimi ve talim yapıyorduk, kim atış yapacak da akşam yemeği alacak diye. Bu büyük bir aymazlıktı.*” diyen Türker, yıllar geçtikten sonra adeta itirafta bulunmuştu. Türker ayrıca, jandarma ve adliyenin olaylarda daha tarafsız olduğunu ancak polislerin taraf tutarak meseleye iktidarın penceresinden baktıklarını belirtmişti. Başsavcı Türker’e göre Çorum Olayları’na dair davalar da sağlıklı bir şekilde görülmemiştir.³⁶⁷

3.3.5. Çorum Olayları Davası

Yakın dönem Türkiye tarihinin en önemli hadiselerinden biri olan Çorum Olayları’na dair dava da oldukça tartışmalıdır. Erzincan Askeri Mahkemesinde görülen ve 8 yıl süren 53 sanıklı Çorum Olayları davasına dair dönemin tanıkları haksız tutuklamaların yapıldığını, cezaevinde işkence olaylarının yaşandığını ileri sürmüştür. Dönemin Çorum Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker, Çorum Olayları’nda yaşananların tamamının irtibatlı olması nedeniyle davaların birleşik görülmesi gerekirken bunun yapılmamış olması nedeniyle davanın sağlıklı sonuçlanmadığını belirtmiştir.³⁶⁸ Yine aynı şekilde Sadık Eral, Çorum Olayları davasının bireysel suç kapsamında değerlendirilemeyeceği şeklinde Yargıtay kararının bulunmasına rağmen bu karara uyulmadığını ifade etmiştir.³⁶⁹

Yaptığımız mülakatta Çorum Olayları’nı o dönemde cezaevinde bulunan birinin tanıklığıyla anlatacağını ifade eden Mustafa Ayvalı, 27 Mayıs 1980’de, amcasıyla yaşadığı şahsi bir husumetten dolayı tutuklu olduğu sırada Çorum Olayları’nın birinci dalgasının başladığını belirtmiştir. Ayvalı, işlediği suçun Çorum Olayları’yla hiçbir ilgisinin olmamasına rağmen amcasının mahkemede verdiği ifadede kendisinin sağcı, onun ise solcu olduğunu

³⁶⁷ İsmail Saymaz, “Dönemin Çorum Savcısı: Korumam da Katliamcıydı”, *Radikal*, 05 Temmuz 2011, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/donemin-corum-savcisi-korumam-da-katliamciydi-1055127/> (Erişim Tarihi: 13.10.2021).

³⁶⁸ İsmail Saymaz, “Dönemin Çorum Savcısı: Korumam da Katliamcıydı”, *Radikal*, 05 Temmuz 2011, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/donemin-corum-savcisi-korumam-da-katliamciydi-1055127/> (Erişim Tarihi: 13.10.2021).

³⁶⁹ Sadık Eral ile yapılan 27.08.2021 tarihli mülakat.

söylemesi üzerine bu davaya dahil edildiğini iddia etmişti. Tamamen alakasız bir şekilde Çorum Olayları nedeniyle suçlu görülüp, 10 yıl hapis cezası aldıktan sonra bunun 5 yıl 4 ayını cezaevinde geçirdiğini ifade etmişti. Mustafa Ayvalı, mahkeme sürecine ve cezaevinde kaldığı yıllara dair oldukça önemli anekdotlar aktarmıştır. Verdiği bilgiye göre Çorum Olayları'nın ikinci dalgası yaşandığı sırada cezaevinde olmasına karşın söz konusu olaylar esnasında birini dövdüğü iddiasıyla savcı onu ifadeye çağırmişti. Ayrıca Çorum'un Ovasaray köyünden Kara Şeyh isminde biri gözleri hiç görmediği halde Çorum Olayları esnasında gasp yaptığı iddiasıyla cezaevine getirilmişti. Benzeri şekilde, birçok kişi Çorum Olayları'yla hiç ilgisi bulunmamasına rağmen 2-3 yıl cezaevinde kaldıktan sonra masum oldukları anlaşıldığı için serbest bırakılmış ama bu esnada bir hayli işkence görmüştü. Ayvalı, 12 Eylül Askeri Darbesi gerçekleşene kadar zulüm ve işkence nedir bilmediklerini söylerken, darbeden sonra işkencelerin başladığını ve bazı suçların üzerlerine yıkılmaya çalışıldığını belirtmişti. Onun ifadesine göre işkenceler günlerce sürmüş ve işkenceye götürülen kişilerden bazıları 2-3 gün sonra ölü olarak getirilmişti.³⁷⁰

Çorum Olayları'yla ilişkili olarak cezaevinde kalan diğer tanıklar da Ayvalı'nın işkence ve kötü muamele iddialarını teyit etmekte ve benzeri şeyleri anlatmaktadır. Örneğin sağcı ya da solcu ayrımı yapılmaksızın herkese işkence yapıldığını belirten Kazım Aras, falakaya yatırılan, elektrik verilen, günlerce aç-susuz bırakılan, dışkı yedirilen insanların olduğunu, gördükleri işkence nedeniyle bazılarının erkekliğini kaybettiğini, hatta ölenlerin bile olduğunu belirtmiştir.³⁷¹ Kazım Aras ve Mustafa Ayvalı'nın yanı sıra Adnan Baran da cezaevinde Çorum Olayları'yla ilgisi olduğu şüphesiyle bulunan kişilere işkence yapıldığını, kendisinin de işkenceye maruz kaldığını ifade etmiştir.³⁷²

Çorum Olayları davası; baskı, işkence ve görevi kötüye kullanma iddialarının gölgesinde, Erzincan 1 Nolu Askeri Mahkemesinin, askerî savcılığın 8 Nisan 1981 tarih ve 1981/25 karar sayılı iddianamesini kabul etmesiyle görülmeye başlanmıştı. Davada yargılanan 53 sanığa isnat edilen suçlar şunlardı: Hükümet aleyhine halka silah kullandırmak suretiyle isyan ve katliama sevk etmek veya Türkiye vatandaşlarını birbiri aleyhine silahlandırarak katliama sevk etmek, silahlı örgüt meydana getirmek, fikri amaçla özgürlükten men etmek, bina yakmak, 6136 Sayılı Kanun'a (ateşli silahlar ve bıçaklar) muhalefet etmek,

³⁷⁰ Mustafa Ayvalı ile yapılan 28.08.2021 tarihli mülakat.

³⁷¹ Kazım Aras ile yapılan 18.10.2021 tarihli mülakat.

³⁷² Adnan Baran ile yapılan 13.09.2021 tarihli mülakat.

suç işlemek için teşekkül meydana getirmek, adam öldürmek, suça iştirak etmek. Mahkemenin 5 Aralık 1984 tarihli kararıyla; sanıklardan 21'inin beraatına karar verilirken 16 kişiye katliama neden oldukları gerekçesiyle idam, 17 kişiye olaylara iştirakinden ötürü 6-15 yıl arasında hapis cezası verildi. Ancak alınan bu karar, Yargıtay 3. Dairesinin 12.11.1985 tarih ve 1985/255-232 esas sayılı ilamı ile sanıkların durumları göz önünde bulundurularak bozuldu. Yargıtayın kararının ardından tekrar ele alınan davada bu defa 24.06.1988 tarih ve 1988/23 sayılı kararla 19 sanık hakkında yeterli delil elde edilemediğinden beraat, 28 kişiye katliama katılmak ve cinayet suçundan 20'şer yıl ağır hapis, 12'kişiye katliama iştirakten 6-10 yıl arasında ağır hapis, 1 sanığa ise olayları teşvik etmek ve yönetmek dolayı 24 yıl ağır hapis cezası verildi. Alınan karar, 2 sanık hariç tutularak Askeri Yargıtay 3. Ceza Dairesinin 31.10.1989 tarih ve 1989/194-392 sayılı kararı ile onaylandı.³⁷³

³⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan”, *Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, C. 2, Kasım 2012, s.883-885.

SONUÇ

29 Mayıs-12 Temmuz 1980 tarihleri arasında yaşanan Çorum Olayları'nda resmi rakamlara göre 57 kişi yaşamını yitirmiş, 200'den fazla insan yaralanmış, 300'e yakın ev ve işyeri tahrip edilmiş ve çok sayıda kişi göç etmiştir. Söz konusu olayların incelendiği bu çalışmanın temel kaynaklarını basın ve döneme tanıklık eden kişilerin ifadeleri oluşturmaktadır. Şimdiye kadar Çorum Olayları'nı ele alan çalışmaların çoğunda ideolojik saiklerle hareket edilmiştir. Bu nedenle ortaya konulan eserler adeta belirli bir ideolojinin propaganda metnine dönüşmüştür. Oysaki söz konusu olayların gerek ortaya çıkışı ve gerekse gelişim sürecine dair ortaya atılan ve çoğu kez birbiriyle taban tabana zıt olan iddialar konunun serinkanlı ve ideolojik ön yargılardan uzak bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Çorum Olayları'na giden süreçte Türkiye'nin gündemine ekonomik sorunlar, siyasî istikrarsızlık ve kamplaşma, terör olayları, sokak çatışmaları ve suikastler hâkim olmuştur. Bu durum karşısında çoğu siyasetçi rakibini suçlamış ve çoğu kez ayrıştırıcı bir üslup kullanmıştır. Çorum olayları bu üsluba güzel bir örnektir. Zira olayların başlangıcından itibaren CHP'li, TİKP'li, SDP'li ve TBP'li siyasetçiler Çorum'da yaşanan hadiseleri "MHP'li militanların" çıkardığını ve dönemin AP Genel Başkanı olan Başbakan Süleyman Demirel'in de bunu desteklediğini iddia etmişti. Söz konusu partilerin temsilcilerine göre "faşist MHP'liler" olayların başlıca müsebbibi olmakla birlikte hükümet de bu durumu ya görmezden gelmiş ya da desteklemişti. Hatta SDP Genel Merkezinden yapılan açıklamada MHP, "Çorum'da ikinci bir Kahramanmaraş katliamının peşinde" olmakla dahi suçlanmıştı. Ayrıca o dönemde Çorum'da görev yapan bazı polisler de görevini kötüye kullanarak ülkücülere yardım etmiş ve Sünnilere/sağcılara müsamahakâr davranarak arka çıkmıştı. Hükümeti dışarıdan destekleyen MSP'liler ise genellikle daha itidalli bir dil kullanmıştı.

Yukarıda belirtilen partilerin suçlamalarının hedefinde MHP ve MHP'liler vardı. MHP Genel Merkezi, milletvekilleri ve yerel idarecileri tarafından yapılan açıklamalarda ise söz konusu suçlamalar kesin bir dille reddedilmiş ve tam aksi yönde iddialarda bulunulmuştu. Olayları çıkaran Alevileri "adi emellerine" alet etmek isteyen aşırı sol fraksiyonlara bağlı "komünist militanlar"dı. Ayrıca CHP, TBP ve TİKP oy uğruna Alevileri kışkırtıp mezhep ayrılığını körüklemekteydi. Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol ve Dev-Sol gibi illegal örgütlere bağlı militanlar Çorum Olayları'nda etkin rol oynadığı gibi MHP'yi itham eden partiler

tarafından da himaye edilmekteydi.

Suçlamaların hedefindeki Başbakan Süleyman Demirel de MHP'lilerle aynı paralelde iddialarda bulundu. Demirel'e göre Çorum Olayları'nı başlatanlar Cumhuriyet'i yıkıp "komünist idare kurmak isteyen" örgütlerdi ve hükümetin söz konusu olaylarda bir zafiyeti söz konusu değildi. Yine olayları önlemekte yetersiz kaldığı gibi olayın faili olan MHP'lileri de korumakla itham edilen dönemin İçişleri Bakanı Gülçigil de iddiaları reddetmişti. Gülçigil'e göre de Çorum Olayları'nı başlatanlar devleti yıkma gayesinde olan sol gruplardı.

Siyasi partilerin Çorum Olayları'na dair uzlaştıkları neredeyse tek nokta ise söz konusu olayların provokasyon sonucunda ortaya çıkmış olmasıydı. Asıl mesele ise olayları kimin provoke ettiğiydi.

Çorum Olayları'na dair incelediğimiz gerek yerel ve gerekse yerel basının tutumu siyasetçilerden çok da farklı değildi. Zira söz konusu gazetelerin çoğu da olayları belirli bir ideolojik pencereden ele almış, hangi siyasî partinin paralelinde yayın yapıyor ise o parti temsilcilerinin beyanlarını ön plana çıkarmıştı. Hatta dönemin kimi gazeteleri "karşıt görüşte" olanlara siyasetçilerden daha ağır suçlamalar getirmişti. Bu doğrultuda ulusal gazetelerden *Cumhuriyet* ve *Aydınlık*, CHP'li, TBP'li ve TİKP'li siyasetçilerin açıklama ve iddialarını ön plana çıkarmış ve olaylara dair MHP ile Hükümeti suçlamıştı. Çorum'un yerel gazetesi olan *Çorum* da söz konusu gazetelerle benzeri bir yayın politikası takip etmişti.

Ulusal gazetelerden *Hergün* ise MHP'lilerin verdiği demeçler ve yaptığı konuşmaları sütunlarına taşımış ve Çorum Olayları'nın asıl müsebbibinin yasadışı sol örgütlere mensup "komünist militanlar" olduğunu iddia etmişti. Yine söz konusu gazete tarafından solcuların özellikle de CHP'lilerin Alevileri kışkırtarak şehirdeki kardeşlik ortamını bozduğu iddia etmişti. Yine "sol basınının" şehirde yeni olaylar çıkarmak ve halkı birbirine kırdırmak için kışkırtıcı yayınlar yaptığı da *Hergün*'ün iddiaları arasındaydı. O dönemde Çorum'da neşredilmekte olan *Koparan Gazetesi* de *Hergün* kadar açık ve sert bir üslupla olmasa bile benzeri iddiaları gündeme getirmişti. Özetle yukarıda belirtilen gazetelerin Çorum Olayları'na dair yaptıkları haberlerle çoğu kez halkı bilgilendirmek yerine belirli bir ön kabul çerçevesinde kamuoyu oluşturmaya amaçladıkları söylenebilir. Yine incelenen dönemin diğer ulusal gazetelerinden olan *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Tercüman*'ın ise görece daha "ortada durarak" her iki kesimin de iddialarına yer verdiğini söylemek mümkündür.

Döneme tanıklık eden Çorumlularla yaptığımız mülakatlarda her şeyden önce ön

plana çıkan husus, Çorum Olayları'nın başlamasından önce şehirdeki Alevilerle Sünniler arasında herhangi bir sorunun olmaması ve her iki kesimin aynı mahallelerde huzur içinde yaşamasıdır. Yine tanıkların beyanlarındaki ortak noktalardan biri de gerek birinci ve gerekse ikinci olaylarda ilk kıvılcımın tahrik neticesinde ortaya çıkmasıdır. Olayları tahrik edenlerin ise Çorumlu olmadığı iddia edilmiştir.

Yine mülakatlarda kendinin solcu/Alevi olarak tanımlayanların bazıları olaylarda MHP'lilerin rolü olduğunu ve çok ciddi mana da mağdur edildiklerini belirtirken sağcı/ülkücü olduğunu beyan edeler ise kendilerine yapılan saldırılar karşısında nefs-i müdafaada bulunduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte olayların büyümesinin önlenememesi noktasında dönemin idarecilerinin ihmal ve kusurlarının bulunduğu dair neredeyse ortak bir kanaat hâkimidir.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de Çorum Olayları'nın başlangıcı ve gelişiminde “yabancı parmağı” olup olmadığı iddialarıdır. Söz konusu iddialar dönemin siyasetçileri ve basın tarafından da gündeme getirilmiştir. Buna dair somut belgeler olmamakla birlikte gerçekte bir “ajan” olduğu belirtilen Ankara Büyükelçiliği 1. Kâtibi Alexandr Peck'in Çorum, Yozgat, Amasya, Suluova, Tokat ve Sivas'ta gerçekleştirdiği faaliyetler söz konusu iddiaları güçlendirmektedir. Zira onun gittiği hemen her yerde ideolojik ya da etnik temelli olaylar çıkmıştır. Ayrıca dönemin Çorum Cumhuriyet Başsavcısı Ertem Türker'in Çorum'da “*Amerikan kaynaklı bir oyun oynandığını ve kamu görevlileri olarak bu oyunun aktörü olduklarını*” belirtmesi dikkate değerdir.

Sorgulanması gereken hususlardan bir diğeri de Çorum Olayları'nın önlenip önlenemeyeceği meselesidir. Ayrıca olayların büyümesinde dönemin idarecilerinin ve kamu görevlilerinin bir kasıt veya kusurunun olup olmadığının da üzerinde durulması gerekir. Zira Gün Sazak'ın öldürülmesinin ardından Türkiye'nin birçok ilinde gösteriler düzenlenirken ve ülkede hâlihazırda birçok faili meçhul cinayet, kundaklama, bombalama vb. olay meydana gelirken, dönemin idarecilerinin provokasyonları önlemek için yeterli tedbir almadığı görülmektedir. Ayrıca Çorum Olayları'nın birinci dalgası yaşandıktan sonra ikincisinin meydana gelmesinin önlenememesinde en azından bir dizi ihmalin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Yine olayların her defasında askerin devreye girmesiyle son bulması, söz konusu olaylara kasıtlı olarak geç mi müdahale edildi sorusunu akla getirmektedir.

Türkiye'de, Çorum Olayları'nın ardından siyasî ortamın gerginliği daha da artmış,

siyasetçilerin birbirlerine karşı olan suçlayıcı ve ayrıştırıcı üslupları devam etmiştir. İkinci Çorum Olayları'nın bastırılmasının hemen arkasından Nihat Erim ve Kemal Türkler suikastlarının gerçekleşmesi, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin gerçekleştirilmesine gerekçe oluşturan gelişmelerden olmuştur.

Toplumsal hafızada derin travmalar oluşturan ve kalıcı izler bırakan Çorum Olayları neticesinde iki toplum da ağır yara almıştır. Çorum Olayları'nın üzerinden 41 yıl geçmiş olmasına rağmen insanlar halen yaşadıkları acıları ve travmaları yüreklerinde taşımaktadır. Bu sebeple olacak ki, olaylarla ilgili bilgisine başvurmak isteğimiz birçok kişi mülakat yapmak; olayları konuşmak istememiştir. Mülakat yapılan hemen herkes olaylardan önce iki kesimin bir arada kardeş gibi yaşadıklarını, Alevilik-Sünnilik nedir akıllarına bile gelmediğini ancak olaylarla birlikte halkın birbirinden ayrılıp aralarına bir soğukluk ve husumet sokulduğunu belirtmiştir.

Meydana gelen olaylar nedeniyle çok büyük ve tarifi imkânsız acılar yaşanmıştır. Bu açıdan Çorum Olayları, benzerlerinin tekrar yaşanmaması için siyasetçiler, toplumun kanaat önderleri ve basın açısından alınması gereken önemli birçok dersi içermektedir.

KAYNAKÇA

1.Meclis Tutanakları

Türkiye Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, 02.03.1961, Perşembe, ss.456-475.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 123. Birleşim, 21.8.1980, Perşembe, ss.712-722.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 104. Birleşim, 2.7.1980, Çarşamba, ss.553-561.

2.Araştırma ve İnceleme Eserler

ACAR, Hasan, “Türkiye’de Siyasi Temsil Krizi Bağlamında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Ve “Güneş Motel Olayı”nın Değerlendirilmesi”, *1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi*, Yozgat 24-26 Ekim 2018, ss. 479-487.

AKAR, Rıdvan, BİRAND, Mehmet Ali, BİLA, Hikmet, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

AKINCI, Abdulvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, Kasım 2014, ss. 55-72.

ALATLI, Ertuğrul, *Müdahale*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

_____, *Darbeler ve Gizli Servisler*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.

_____, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

_____, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987.

_____, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 17. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

- AYDIN, Suavi, TAŞKIN, Yüksel, *1960'Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- AYDOĞDU, Hatice, “Yedi Yıl Sonra Tanıklar ve İddialarla Çorum Olayları ‘Devletin Provokasyonu’”, *Yeni Gündem*, S. 70, 5-11 Temmuz 1987, ss. 25-27.
- BABAN, Cihad, *Politika Galerisi-Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- BALCI, Meral, KARADENİZ, Yeşim, “1945 Çiftçi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalef Oluşuma Etkisi Ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 57, Temmuz 2018, ss. 271-279.
- BANDEOĞLU, Zeyyat, “Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli İle Analizi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 15, 2016, ss. 573-606.
- BAŞLAMIŞLI, Macide, ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi, *Asia Minor Studies*, C.9, S.1, 2020, ss. 695-712.
- BELGE, Murat, “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (drl.), Belge Yayınları, İstanbul 1990.
- BİRAND, Mehmet Ali, BİLA, Hikmet, AKAR, Rıdvan, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.
- BORA, Tanıl, CAN, Kemal, *Devlet Ocak Dergâh*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- CAN, Ahmet Tahir, *Nasıl Darbe Yaptım? Kenan Evren 12 Eylül’ü Anlatıyor*, Anatolia Kitap, İstanbul 2012.
- CENGİZ, Oğuzhan, *Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2008.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet, *12 Eylül’ün Getirdikleri - Götürdükleri ve C.H.P. nin Serüveni*, Ülkü Basımevi, Konya 1992.

DURSUN, Soner, “Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.7, S.20, Yaz 2018, ss.425-440.

EKE, Gazi, *Yaz Mevsiminde Katliam ve Direniş 1980 Çorum*, 1. Baskı, Nitelik Kitap Yayınevi, Ankara 2012.

EREN, Mehmet Ali, “Ankara Sıkıyönetim Komutanı Mesuldür” *Aksiyon*, S. 181, 23-29 Mayıs 1998, ss. 28.

_____, “Bir Bakan Bir Cinayet Bir İhtilâl” *Aksiyon*, S. 181, 23-29 Mayıs 1998, ss. 25-30.

ERSEL, Hasan, KUYAŞ Ahmet, TUNÇAY, Mete, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*, C.3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

EVREN, Kenan, *Zorlu Yıllarım*, C.1, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.

GÜLENER, Serdar “Türk Siyaseti’nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Haziran 2007, ss. 36-67.

GÜNAŞAR, Gültekin, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Milli Güvenlik Genel Sekreterliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.

HALE, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Ahmet Fethi (çev.), Alfa Yayınları, İstanbul 2014.

IŞIK, Mehmet, *Şiddetin Dili Değişmez*, Zinde Yayınları, İstanbul 2013.

KARLUK, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Beta Basım Yayınevi, İstanbul 1998.

KARPAT, Kemal, *Osmanlıdan Günümüze Asker Ve Siyaset*, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KAYHAN, Hikmet, *Gün Sazak Bir Şehidin Yolculuğu*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2016.

KEYMAN, E. Fuat, *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik*, Utku Kavasoglu (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

- KIVRAK, Ensar, “Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 12, 2020, ss.133-153.
- KOÇ, Altuğ, “1965 Genel Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2017, ss. 36-50.
- KOMSUOĞLU, Ayşegül, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, Bengi Yayınları, İstanbul 2008.
- KUŞÇUOĞLU, Cengiz, “Tek Merkezden İdare Ediliyorlardı”, *Nokta*, S. 22, 08 Haziran 1986, ss. 20-21.
- Nokta*, “TRT’nin Gafi”, S. 22, 08 Haziran 1986, ss. 15.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, 1. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- _____, “1960-1980 Dönemi”, *Türkler*, C. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 15-47.
- ÖZTUNA, Yılmaz, GÖKDEMİR, Ayvaz, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, 1. Baskı, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987.
- ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.
- PEKEL, Vedat, “Tariş Dersleri”, *Yurt ve Dünya*, C. 7, S. 19, Ocak 1980, ss.7-21.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasa’nın Anlamı*, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979.
- ŞAHHÜSEYİNOĞLU, H. Nedim, *Yakın Tarihimizde Kitleli Katliamlar*, 4. Baskı, Ürün Yayınları, Ankara 2015.
- ŞAHİNCİ, Ertuğrul, *Çorum 19*, Şahinci Kitabevi, Çorum 1968.

TUNÇAY, Mete, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss. 1967-1990.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 5*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.

TUŞALP, Erbil, *Bozkurtlar*, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2007.

Yeni Demokrat Gençlik, “Halkçı Belediyecilik Anlayışına Örnek Olarak Fatsa” S. 183, Mart 2014, ss. 15.

YURTSEVER, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2008.

3. Tezler

AÇIKKAYA, Savaş, *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

AKTAŞ, Elif, *12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.

ATAAY, Faruk, *Kriz Kısacasında CHP Hükümeti (1978-1979)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

BUDAK, Gamze, “Osmanlı’dan 12 Eylül’e Ordu-Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül Darbesi” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2017.

BÜKRÜCÜ, Şeyda, *Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordunun Siyaset ve Toplumsal Hayatın Diğer Alanları Üzerindeki Etkileri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2011.

GEZGİN, Edibe, *Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

GÜLBAY, Alper, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

IŞIK, Mehmet, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

KARADAĞOĞLU, Çağrıhan, *12 Eylül 1980'e Giden Süreçte Türkiye'de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

KARAKAYA, Nazife, *12 Mart 1971'den 12 Eylül 1980'e Konya'da Siyasi Hayat*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020.

MUMCU, Uğur, *Papa Mafya Ağca*, Tekin Yayınları, İstanbul 1993.

POLAT, Çetin, *Çorum İli Ekonomisi: Sorunları Ve Çözüm Önerileri*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1995.

ŞENGÜL, Gülay, *1961 Anayasasının Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.

UZUN, Necmi, *Türkiye'de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

4.Süreli Yayınlar

Aksiyon

Aydınlık

Cumhuriyet

Çorum

Demokrat

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Günaydın

Hergün

Hürriyet

İlerici Yurtsever Gençlik Gazetesi

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Koparan Gazetesi

Milliyet

Nokta

Orta Doğu

Sosyal Bilimler

Sosyal Bilimler Araştırmaları

Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar

Suluca Karahöyük

Tercüman

Yeni Demokrat Gençlik

Yeni Gündem

Yurt ve Dünya

5.Raporlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan”, *Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, C. 2, Kasım 2012.

6.Mahkeme Kararları

Askeri Yargıtay 3. Dairesi, 12.11.1985, 1985/255-232 Sayılı Esas ve Kararı.

Askeri Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 31.10.1989, 1989/194-392 Sayılı Kararı.

Askeri Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 17.07.1984, 1984/3-381 Sayılı Kararı.

Askeri Yargıtay Daireler Kurulunun 14.06.1990 tarih ve 1990/52-88 Sayılı Esas ve Kararı.

Avrupa Konseyi, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire, Paçacı vd. – Türkiye Davası*

(Başvuru no:3064/07) Kararın Özet Çevirisi, Strazburg, 8 Kasım 2011.

Erzincan 1 Nolu Askeri Mahkemesi, 05.12.1984, 1981/356 Esas, 1981/25 Sayılı Kararı.

Erzincan 1 Nolu Askeri Mahkemesi, 29.12.1983, 1983/239 Sayılı Kararı.

7.Kaynak Kişiler

Adnan Baran, İnşaat Sektörü Çalışanı, 01.04.1959 Doğumlu.

Arife Öngel, Ev Hanımı, 20.06.1961 Doğumlu.

Aynur Gündoğdu, Ev Hanımı, 11.09.1967 Doğumlu.

İsmail Tatarlı, Emekli, 11.06.1959 Doğumlu.

Kazım Aras, Emekli, 30.03.1961 Doğumlu.

Mustafa Ayvalı, İşçi Emeklisi, 04.11.1949 Doğumlu.

Mustafa Yalçın, Şoför, 01.11.1960.

Ömer Aydın, İşçi Emeklisi, 01.01.1936 Doğumlu.

Recep Görükmez İşçi Emeklisi, 08.04.1592 Doğumlu.

Sadık Eral, Avukat, 01.10.1957 Doğumlu.

Şürkan Kurtcu, Ev Hanımı, 04.01.1959 Doğumlu.

Turgut Tuğ, Çiftçi, 01.01.1961 Doğumlu.

Veli Keser, Emekli Öğretmen, 01.01.1955 Doğumlu.

8.Belgeseller

ÇETİN, Orhun Bora (Yönetmen), *Kabuk Belgeseli*, Hafıza Kaydı, 2015.

ERSEVEN, İlhan Cem (Yönetmen), *Ekinler Kan İçindeydi*, Yol TV Ankara Stüdyosu, Ankara, 2010.

Faili Meçhul, Hamit (Hamido) Fendoğlu Belgeseli, TRT Haber,

<https://www.youtube.com/watch?v=VMx2N0BlMeg> (E.T. 05.03.2020).

ÜNLÜ, Mustafa (Yönetmen), *12 Eylül Belgeseli 6. Bölüm Darbenin Ayak Sesleri*, 32. Gün Arşivi, BİR TV, 1998.

9.İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fikri_S%C3%B6nmez (Erişim Tarihi 17.02.2020).

<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/111379-maras-katliaminda-neler-olmustu> (Erişim Tarihi 15.05.2019).

<https://t24.com.tr/haber/abdi-ipekci-40-yil-once-bugun-olduruldu,806500> (Erişim Tarihi 06.11.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum> (Erişim Tarihi 21.04.2020).

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/corumun-taniklari-katliami-anlatti-308890> (Erişim Tarihi 12.10.2021).

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/donemin-corum-savcısı-korumam-da-katliamciydi-1055127/> (Erişim Tarihi 13.10.2021).

<https://www.haksozhaber.net/tsknin-yok-dedigi-muhtira-belgesi-28966h.htm> (Erişim Tarihi 22.10.2021).

https://www.turkcebilgi.com/%C3%A7orum_ekonomisi#post (Erişim Tarihi 17.09.2021).

<https://www.ulkuocaklari.org.tr/pages/i/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 01.11.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum#Konum> (Erişim Tarihi 16.09.2021).

<https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-turkiyede-bugune-kadar-kurulan-koalisyon-hukümetleri?page=1> (Erişim Tarihi 28.11.2021).

EKLER

Ek 1: Görüşme Yapılan Kişilere Yöneltilen Mülakat Soruları

- 1- Çorum Olayları yaşandığı esnada ne iş yapıyordunuz? Ne sıklıkta Çorum'da bulundunuz?
- 2- Olaylar hangi şartlarda meydana geldi? Çorum'un genel durumu nasıldı? (Şehirde eylemler, pankart asmalar ve yayılan dedikodular var mıydı?)
- 3- Olaylar sağ-sol çatışması olarak mı? Yoksa Alevi-Sünni çatışması olarak mı başladı? Şahit olduklarınızı anlatınız.
- 4- Olayların yaşandığı dönemde Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Hastanesi ya da Milönü Semtine gittiniz mi? Gördüklerinizi anlatınız.
- 5- Çorum'u yöneten kişilerin (vali, emniyet müdürü, jandarma komutanı, belediye başkanı, cumhuriyet başsavcısı, vd.) olaylara karşı tutumu nasıldı?
- 6- 1980 Mart-Eylül döneminde siyasetçilerin açıklamaları ve Çorum'a yaptıkları gezilerden hareketle olaylara bakış açısı ve yaklaşımı nasıldı?
- 7- Gördüklerinizden hareketle sizce olaylar planlı mıydı? Bir düzen içerisinde mi gelişme gösteriyordu? Yoksa doğaçlama mı gelişti? Anlatınız.

